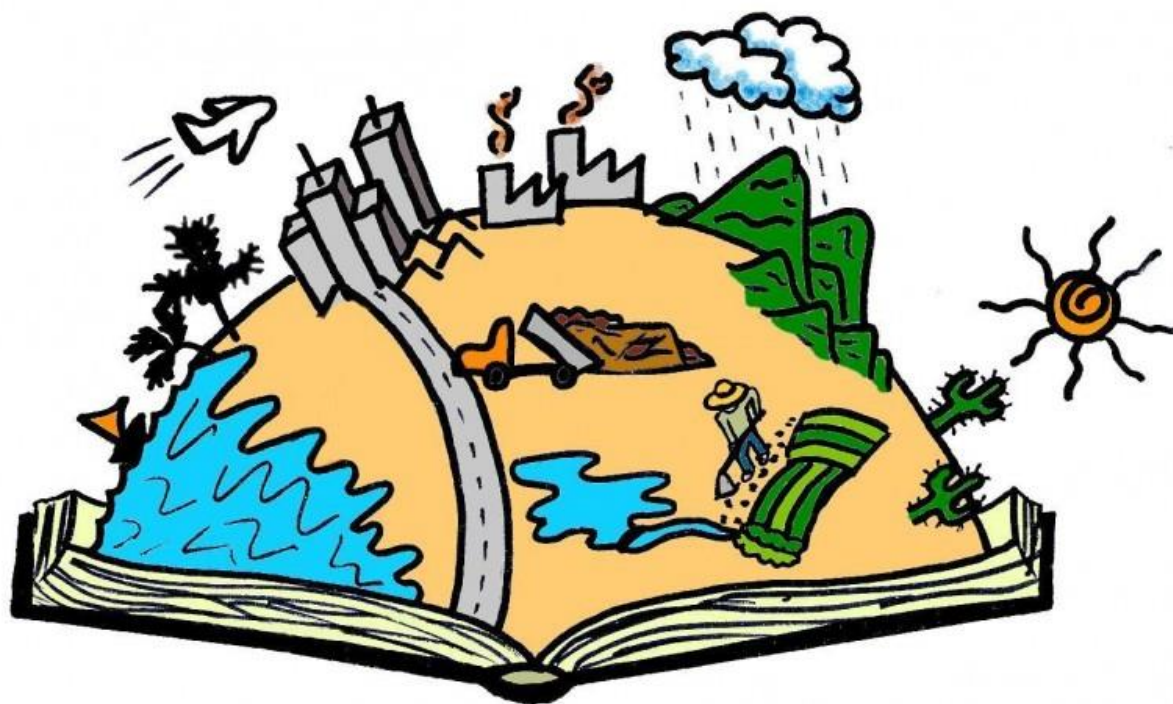

QUADERN D'ACTIVITATS PER A LA RECUPERACIÓ DE LA MATÈRIA

DE:

Geografia i Història

3r d'ESO

Nom i cognoms:

Curs i grup:

TEMA 1

Una revolució digital i global

1. Què és l'activitat econòmica?

L'objectiu principal de l'economia és satisfer les necessitats materials dels éssers humans, que es concreten en el **consum de béns i serveis**, als quals s'accedeix mitjançant un pagament. Per tant, l'economia implica un intercanvi entre dues parts: la que satisfà la necessitat i la que l'adquireix per mitjà dels diners.

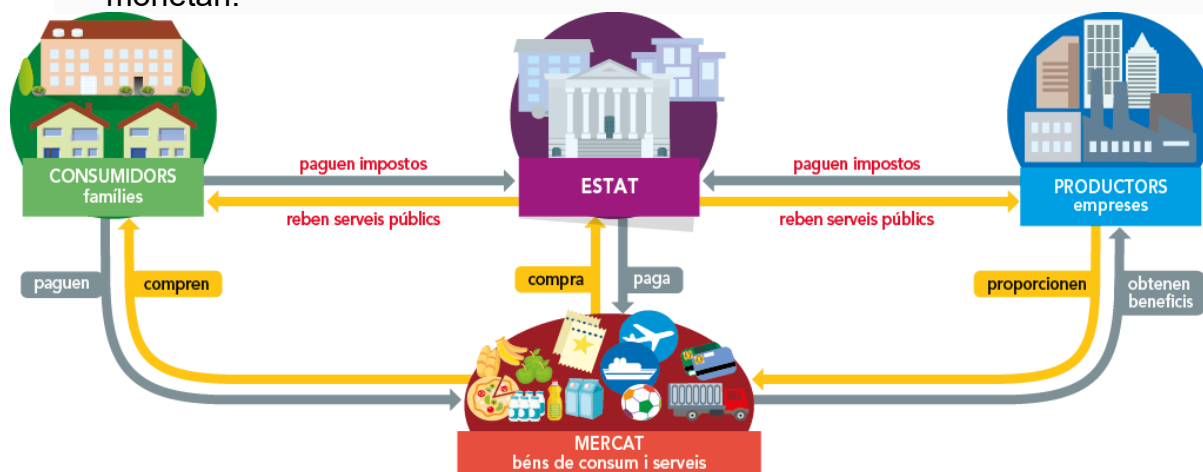
Quan parlem de béns, ens referim a **productes tangibles**. És a dir, mercaderies que es poden tocar: mobles, productes alimentaris, vehicles... D'altra banda, els serveis són béns **immaterials**, com és el cas del transport, el comerç, la sanitat...

Les principals parts implicades en l'activitat econòmica són:

- Els **productors**. Persones que intervenen en la creació de béns i serveis. A canvi, obtenen un benefici que, en la immensa majoria dels casos, es materialitza en el cobrament d'una determinada quantitat de diners. El conjunt dels béns o serveis que es posen a la venda rep el nom d'**oferta**.
- Els **consumidors**. Persones que accedeixen a aquests béns i serveis amb el pagament d'una quantitat de diners. El nombre de productes que els consumidors desitgen adquirir rep el nom de **demanda**.

L'activitat econòmica es du a terme en tres fases:

- La **producció** de béns, en la qual intervenen els recursos naturals, la tecnologia i el treball humà.
- La **distribució**, que consisteix a fer arribar els béns produïts als consumidors.
- El **consum**, que comporta l'intercanvi dels béns mitjançant un pagament monetari.

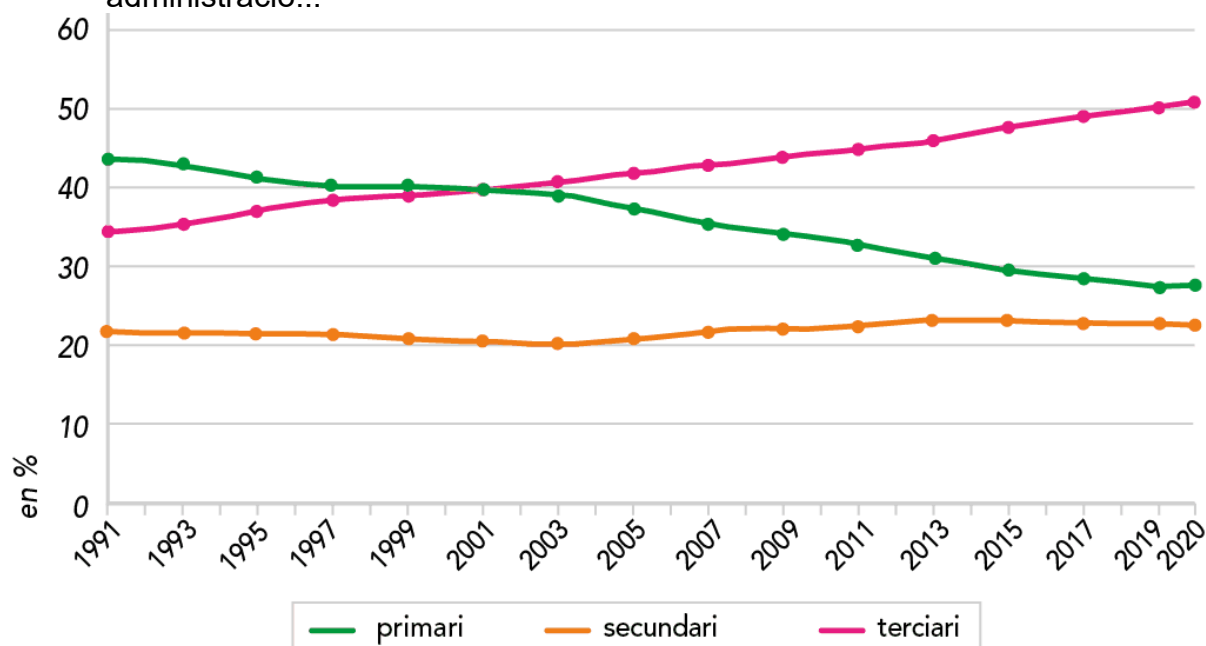
Imatge 1

Les activitats econòmiques es classifiquen en tres grans sectors, que inclouen tant els processos d'extracció de les matèries primeres com la transformació d'aquestes matèries i la distribució posterior per a la venda i el consum. També comprenen els serveis que s'ofereixen a les persones.

- **Sector primari.** Inclou aquelles activitats econòmiques que extrauen o recol·lecten matèries primeres del medi natural i que són consumides directament per les persones o passen a ser utilitzades per l'activitat industrial.

Les activitats que engloba aquest sector són: agricultura, ramaderia, pesca i explotació forestal (silvicultura).

- **Sector secundari.** S'encarrega de transformar les matèries primeres en béns elaborats. És a dir, comprén els processos industrials que actuen sobre els recursos aportats pel sector primari. Inclou totes aquelles activitats que estan relacionades amb la mineria, l'energia, la construcció i la indústria.
- **Sector terciari.** No du a terme cap activitat productiva o transformadora, sinó que proporciona serveis a les persones amb la finalitat de satisfer-ne les necessitats. D'ací ve que també se'l denomine sector serveis. Alguns d'aquests serveis són: ensenyament, transport, sanitat, comerç, turisme, oci, cultura, administració...

Gràfic 1

ACTIVITAT 1. Analitza la imatge 1 i descriu tots els seus elements.

ACTIVITAT 2. Defineix què són el sector primari, el secundari i el terciari.
Posteriorment observa el gràfic 1, descriu-lo, i analitza l'evolució dels tres

[illegible]

ELS FACTORS DE PRODUCCIÓ

4

nom de **factors de producció**: els recursos naturals, el treball, els costos, el capital, i la tecnologia i el coneixement.

Els recursos naturals

Són elements de la naturalesa que, sense transformació prèvia, s'extrauen del medi físic i comprenen:

- Les **matèries primeres**, que es fan servir per elaborar altres béns.
- Les **fonts d'energia**, que generen la força necessària per moure la maquinària de les fàbriques i els transports utilitzats en el procés de distribució.

El treball

És l'aportació feta per les **persones** al procés de producció. Depén, fonamentalment, de la dedicació laboral de l'empleat, la formació que té, els mitjans que es posen a la seua disposició i l'experiència.

La producció també té relació amb el nombre de treballadors que es dediquen a aconseguir un determinat objectiu i amb la forma d'organització adoptada pel procés productiu.

Els costos de producció

El valor dels factors productius constitueix els **costos de producció**, que poden ser **directes** o **indirectes**.

Els **costos directes** estan relacionats amb els béns de producció, com les matèries primeres. Els **costos indirectes** són necessaris, però no es relacionen directament amb el producte, com, per exemple, el lloguer d'un local.

El capital

Fa referència tant als béns durables (capital físic) necessaris per a l'activitat econòmica (instal·lacions, maquinària...) com als diners (capital financer). Tots dos són necessaris per a la creació d'una empresa i mantenir-ne l'activitat.

La tecnologia i el coneixement (R+D)

Engloba el conjunt d'**avanços científics i tecnològics** que, aplicats a la producció, aporten més eficàcia i eficiència al procés productiu.

La introducció de noves màquines i tecnologies implica un canvi en les formes de producció i distribució dels béns i els serveis. Tanmateix, requereix comptar amb el capital necessari per incorporar-les i formar els treballadors.

ELS AGENTS ECONÒMICS

En les activitats de producció i distribució, també hi exerceixen un paper fonamental els **agents econòmics**, que són les persones, les empreses i l'Estat. Aquests intervenen prenent decisions que tenen conseqüències importants en el sistema productiu.

Les persones

Treballen, a canvi d'un salari, per a les empreses o, en el cas dels funcionaris públics, per a l'Estat.

El salari sol dedicar-se a la compra dels béns i serveis que ofereixen les empreses, però també es destina a pagar impostos a l'Estat, estalviar o fer inversions.

Les empreses

Duen a terme la **producció i distribució de béns** i donen faena a les persones. A canvi, obtenen un benefici econòmic.

També paguen impostos a l'Estat i inverteixen per innovar els seus productes i millorar-ne el procés de producció.

L'Estat

El conjunt d'activitats econòmiques que realitza l'Estat es denomina sector públic i es finança amb els impostos que paguen les empreses i els ciutadans i ciutadanes.

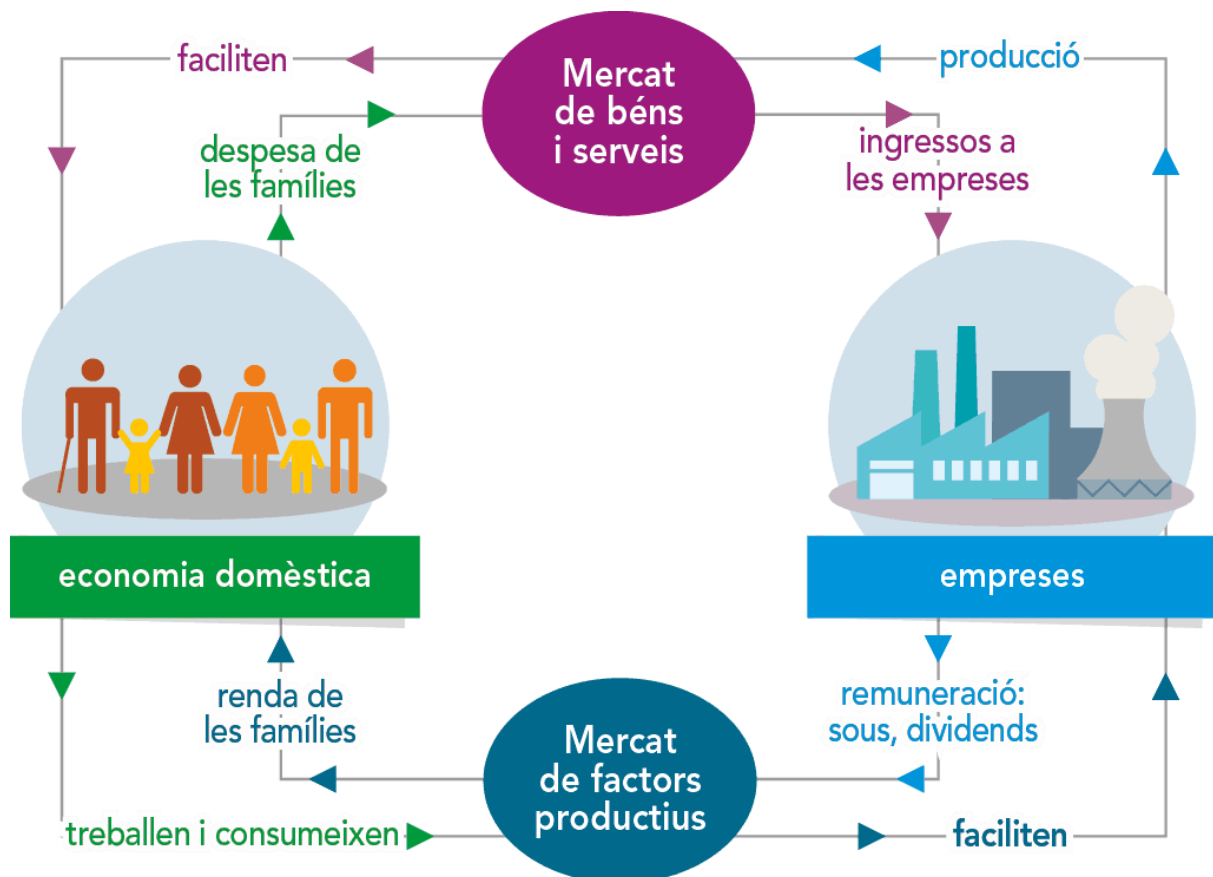
Inclou el manteniment de les administracions públiques, la construcció i conservació de les infraestructures, els serveis públics (transports, sanitat, educació...), les prestacions socials...

A diferència de les empreses, l'Estat no busca un benefici econòmic, sinó el **benestar social**.

ACTIVITAT 3. Classifica els següents elements segons el factor de producció al que pertanyen: fonts d'energia, capital físic, matèries primeres, maquinària, capital humà, capital financer, tècnica, formació i experiència.

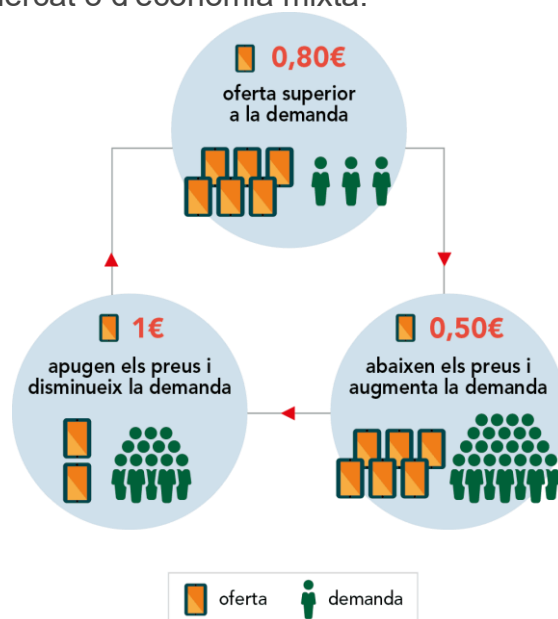
- Recursos naturals: _____
- Treball: _____
- Capital: _____
- Tecnologia i coneixement: _____

ACTIVITAT 4. Analitza el següent esquema i explica la informació que podem extreure'n amb les teues paraules.

3. Els sistemes econòmics

Un sistema econòmic és el conjunt de normes i costums que regeixen la producció i els intercanvis dels béns i els serveis; a més afecta tots els components de les activitats econòmiques. Si bé al llarg de la història s'han desenvolupat nombroses formes d'organització econòmica (economia de subsistència, feudalisme, mercantilisme, capitalisme, comunisme...), hores d'ara predomina el **capitalisme**, siga de lliure mercat o d'economia mixta.

Infografia 1

El sistema capitalista...

El capitalisme es va implantar i va expandir amb la Revolució Industrial del segle XVIII i Adam Smith en va ser un dels teòrics més destacats. També és conegut com a

economia de mercat a causa del paper destacat que exerceix el mercat en posar en contacte els consumidors i els productors.

Les característiques principals del sistema capitalista són:

- El **mercant es regula amb la llei de l'oferta i la demanda**, que ajusta els preus. Quan la demanda supera l'oferta, els preus tendeixen a augmentar, i quan l'oferta supera la demanda, els preus tendeixen a disminuir.
- La **lliure iniciativa per crear empreses i la propietat privada** dels mitjans de producció com a element necessari per al bon funcionament del procés productiu, els intercanvis i el consum.
- La defensa de la **lliure actuació dels agents econòmics** i les relacions que estableixen. D'aquesta manera, les empreses busquen obtenir el màxim benefici i les famílies satisfer les seues necessitats. L'Estat ha de procurar el benestar social, però ha d'abstenir-se al màxim d'intervenir en els assumptes econòmics.
- La **lliure competència entre empreses** incita a produir més i més barat per vendre més i obtenir beneficis més alts.
- Les **crisis de sobreproducció**, provocades perquè l'oferta tendeix a créixer més de pressa que la demanda, poden ser causades per diversos agents. El caràcter és cíclic, és a dir, les crisis es repeteixen cada cert temps.

... les economies planificades d'Estat...

El sistema d'economia central planificada es va aplicar al llarg del segle XX als països comunistes que van adoptar el model econòmic de l'URSS (Hongria, Polònia, República Democràtica Alemanya, Txecoslovàquia, la Xina, Cuba...).

En aquest sistema, l'Estat té un predomini total sobre els altres agents econòmics i és el principal propietari dels mitjans de producció i distribució. D'aquesta manera, el govern determina quins béns cal produir, en quines quantitats, quin n'ha de ser el preu de venda i quins salaris s'han de pagar. Tot això es regula per mitjà d'una planificació central que els agents econòmics han de complir.

Aquest model econòmic pràcticament va desaparèixer amb l'enfonsament del bloc comunista en l'última dècada del segle XX. Actualment, es manté en alguns països aïllats (Cuba, Corea del Nord...), mentre que la Xina ha evolucionat cap a una economia mixta que compta amb elements comunistes i capitalistes.

... i les economies mixtes

Des de final del segle XX, el sistema d'economia mixta és la tendència predominant a quasi tots els països, encara que varia molt el protagonisme que s'atorga a la intervenció de l'Estat en l'economia.

Aquest sistema es regeix pels principis bàsics del capitalisme i són els dos agents econòmics privats, les famílies i les empreses, les que prenen la majoria de les decisions. No obstant això, l'Estat intervé en l'economia per regular el funcionament del mercat quan s'esdevé una crisi i per corregir les desigualtats socials mitjançant els impostos i les subvencions.

Als països occidentals, aquest sistema s'associa a l'**estat del benestar**, en el qual l'Estat promou un repartiment més equitatiu de la riquesa per mitjà d'un sistema fiscal progressiu (paga més qui més té), que finança els sistemes d'assistència i protecció social.

ACTIVITAT 5. Observa i analitza la infografia 1. A continuació, explica què és l'oferta i què és la demanda i, finalment, com afecten aquestes al preu dels

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

- Total predomini sobre els altres agents econòmics:

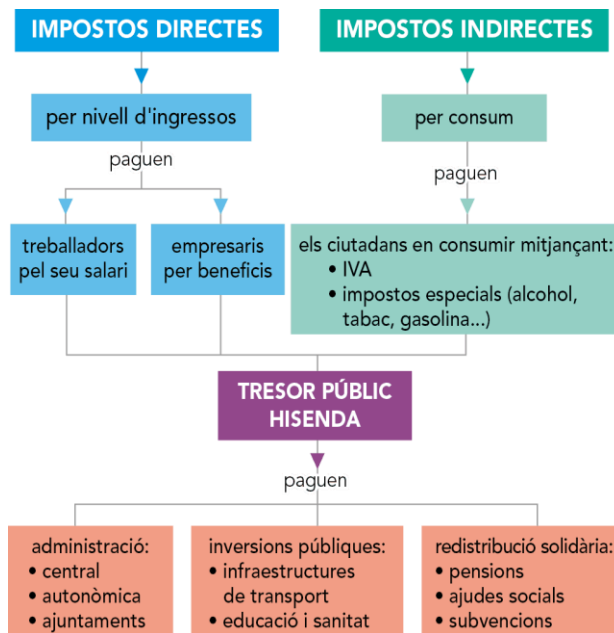
- El mercat es regula per mitjà de la llei de l'oferta i la demanda:

- Lliure competència i propietat privada:

- Propietari principal dels mitjans de producció i distribució:

- Respecte per les iniciatives privades:

- Intervenció en l'economia i s'encarrega de les tasques de distribució dels recursos: _____

4. Vivim en un món globalitzat?

L'expansió de l'economia capitalista de mercat com a sistema econòmic dominant al món està íntimament unida al fenomen de la **globalització** (o mundialització).

La globalització és un procés de caràcter universal caracteritzat per la interconnexió econòmica entre els països i per una major rapidesa en els intercanvis comercials i en la presa de decisions empresarials. Aquest fenomen, que s'ha estès des de final del segle XX, ha transformat l'economia, els territoris i les societats.

LES TRES DIMENSIONS DE LA GLOBALITZACIÓ

- **Globalització econòmica.** Integració de les economies locals en una economia de mercat mundial. Les grans empreses multinacionals adquireixen un protagonisme enorme.
- **Globalització política.** Integració creixent de les diferents polítiques nacionals en una única política mundial per mitjà d'organismes internacionals que fomenten i estenen les seues decisions per tot el planeta.
- **Globalització cultural.** Difusió mundial de les tendències occidentals pel que fa a la cultura, els esports, les maneres d'actuar, el pensament...

La globalització de l'economia...

La globalització econòmica s'ha vist afavorida pel poder de les empreses multinacionals, l'augment de la producció i els progressos en els transports, les telecomunicacions i el comerç mundial. Aquest procés globalitzador es caracteritza per:

- La **interdependència creixent entre les economies** dels països, que es manifesta sobretot amb el comerç internacional i també amb les inversions de capital procedents de l'estranger.
- L'**enfortiment de les empreses multinacionals** produeixen i venen els seus béns i serveis.
- La **internacionalització dels mercats financers**, és a dir, que el capital i els diners puguen circular de manera ràpida i senzilla entre diferents països, cosa que facilita que les empreses facen intercanvis comercials i inversions.
- L'augment dels **fluxos migratoris internacionals**, a conseqüència de la mundialització dels transports i les telecomunicacions. Actualment, impliquen més del 3 % de la població mundial i la majoria són per causes econòmiques.

AVANTATGES I INCONVENIENTS DE VIURE EN UN MÓN GLOBALITZAT

Avantatges

Accés universal a la cultura i a la ciència.

Intercanvi cultural i científic entre països.

Desenvolupament dels sistemes de comunicacions globals.

Millors condicions de vida a quasi tots els països.

Reducció de costos de producció.

Augment de competitivitat i economies d'escala.

Major poder d'elecció quant a béns i serveis per part del ciutadà.

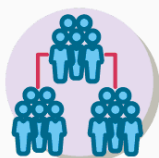
Inconvenients

Augment dels desequilibris econòmics, socials i dels territoris.

Desigualtat social a través de la concentració de la riquesa econòmica.

Estandardització de la cultura mundial i pèrdua de la identitat pròpia de cada país.

Influeixen negativament sobre l'ecosistema i sobre l'escalfament global.

A països en vies de desenvolupament:

- Major dependència de multinacionals.
- Increment de tancament de fàbriques.
- Pitjors condicions laborals.

Figura 1

... uniformitza societats i cultures...

La globalització és un fenomen bàsicament econòmic, de conseqüències socials i culturals provocades per la facilitat de contacte entre persones de qualsevol part del món.

Les formes de vida i de consum s'uniformitzen. Als cinc continents cada vegada més persones segueixen els mateixos codis en la manera de vestir, s'alimenten amb els mateixos productes, escolten la mateixa música, veuen les mateixes pel·lícules, es connecten a les mateixes xarxes...

A més, les migracions internacionals i el desenvolupament del turisme afavoreixen els contactes entre cultures i provoquen un veritable mestissatge cultural. D'aquesta manera, la nova societat globalitzada tendeix a la **multiculturalitat**, com es veu a les grans metròpolis mundials.

... i introdueix riscos globals nous

La interconnexió mundial també comporta la globalització de processos com el terrorisme, el canvi climàtic i les epidèmies, que poden convertir-se en una amenaça

El **terrorisme** aprofita els avantatges de la globalització i recorre a les noves tecnologies de la informació (Internet, xarxes socials, missatgeria encriptada) per augmentar l'eficàcia i l'impacte dels seus atemptats. Un exemple d'això van ser els quatre actes terroristes de gran repercussió mundial perpetrats pel grup terrorista Al-Qaeda en un any (2001-2002).

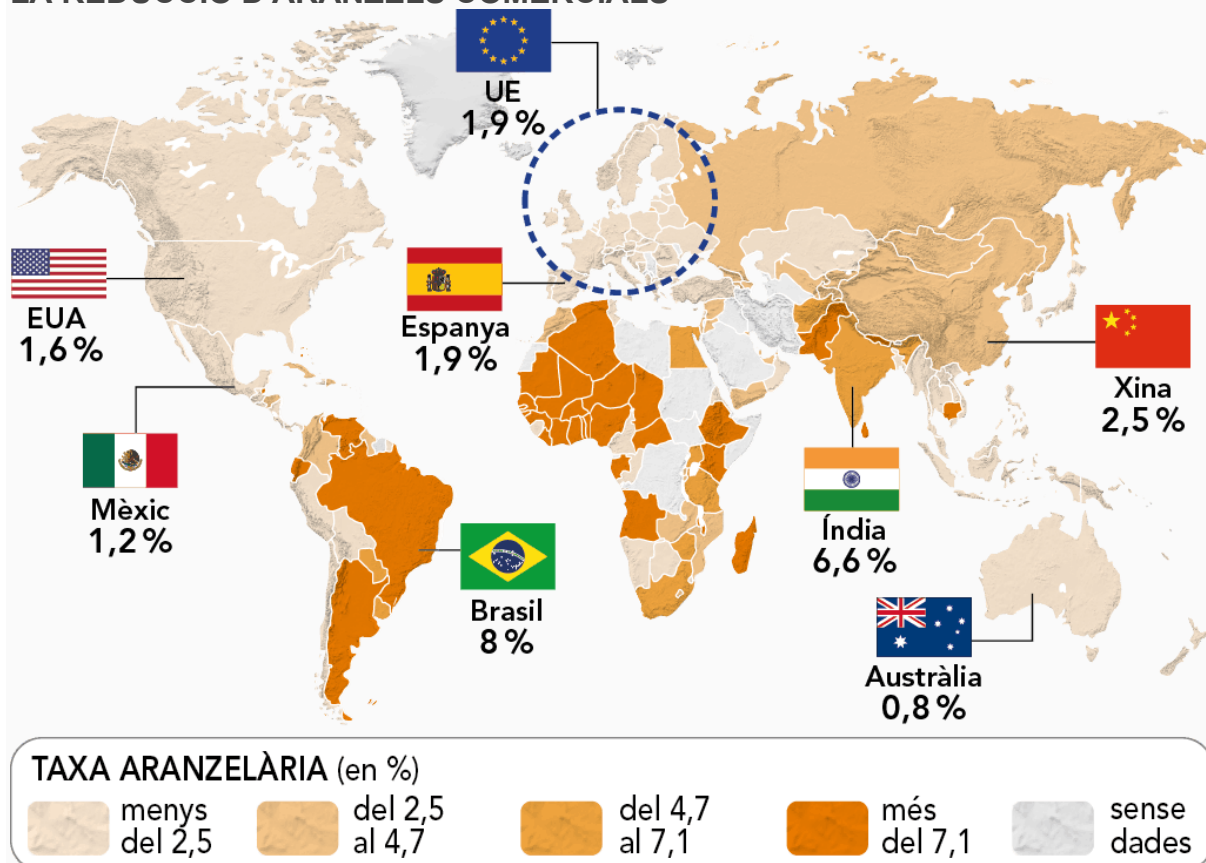
ACTIVITAT 8. Creus que la globalització uniformitza les cultures? Quins elements positius i negatius hi veus? Raona la teua resposta.

[illegible]

5. Què impulsa la globalització?

La globalització ha estat possible gràcies a la desaparició progressiva de les barreres comercials internacionals, així com als avanços en els sistemes de transports i telecomunicacions.

LA REDUCCIÓ D'ARANZELS COMERCIALS

Mapa 1

La liberalització del comerç...

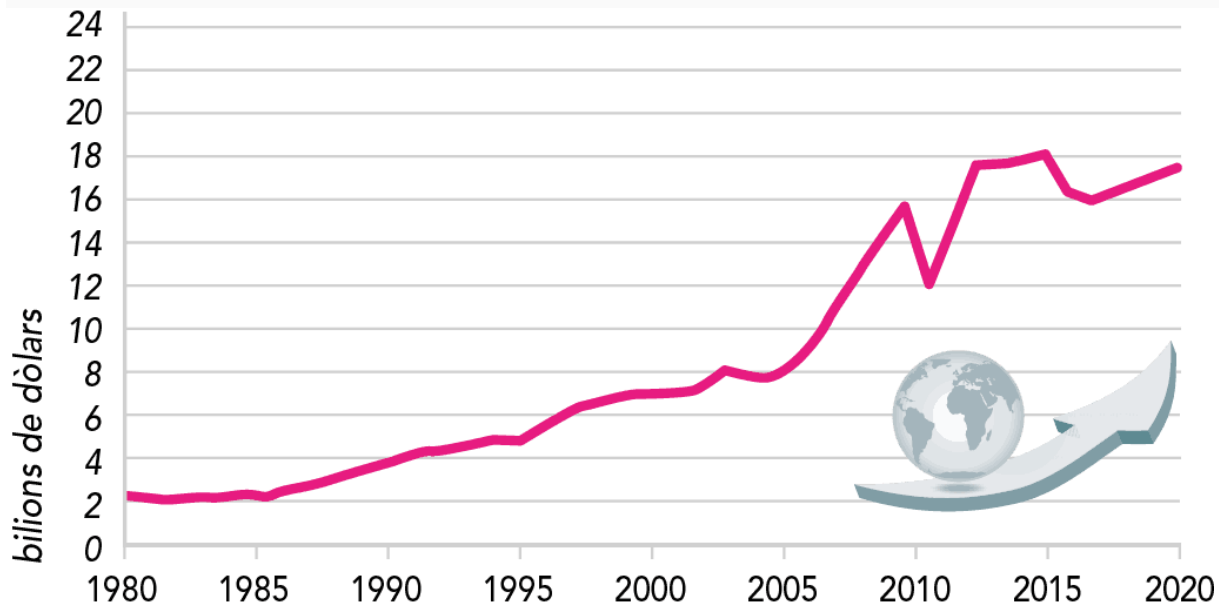
La reducció o eliminació de les barreres imposades als productes (aranzels) es coneix com a **liberalització comercial**. Aquesta política de reducció d'impostos a les importacions facilita l'intercanvi entre països de productes i serveis.

Amb la finalitat d'afavorir aquest comerç mundial, els països signen acords econòmics internacionals per obtenir una major rendibilitat econòmica dels fluxos comercials. Aquests acords poden implicar diversos països mitjançant la formació de grans blocs comercials (NAFTA, MERCOSUR, UE...).

La liberalització dels intercanvis ha multiplicat el volum del comerç mundial en les últimes dècades. Així, mentre que l'any 2000 el total de mercaderies exportades al món va suposar uns 6,5 bilions de dòlars, el 2020 aquesta xifra va ascendir a uns 17,7 bilions. Àsia és el continent en el qual aquest increment va ser més gran.

Europa, els Estats Units i la Xina concentren el 59 % de les exportacions mundials. Contràriament, a l'Àfrica subsahariana amb prou faenes s'hi produeixen un 2 % de les exportacions mundials.

L'EXPLOSIÓ DE LES EXPORTACIONS MUNDIALS

Gràfic 2

LA MUNDIALITZACIÓ DEL COMERÇ

Mapa 2

... dels mercats financers...

Els **serveis financers** comprenen totes aquelles activitats relacionades amb la gestió dels diners (estalvi, inversió, etc.) o la cobertura de riscos sobre els béns i les persones (companyies d'assegurances).

Aquests serveis formen part del **sistema financer**, que és el conjunt d'entitats (bancs, caixes d'estalvi), actius financers (accions, bons, etc.) i mercats (borses) que permeten l'intercanvi de recursos econòmics entre estalviadors i sol·licitants de crèdit. Un dels fonaments de la globalització és l'existència d'un **mercat financer mundial**. El desenvolupament tecnològic i de les comunicacions ha permès la mobilitat de les inversions de capital de manera ràpida i segura, que es du a terme des dels mercats

de capitals (borses) de les principals ciutats del món.

Les transaccions financeres (o de capitals) són molt importants i l'import és 75 vegades superior al dels intercanvis reals, de béns i serveis.

principals centres financers mundials

Mapa 3

... i el desenvolupament dels transports i les comunicacions

El flux d'intercanvi propi de la globalització necessita una **xarxa de transports i comunicacions avançada**. Només així és possible traslladar de manera ràpida i eficaç una gran quantitat de béns i serveis.

En l'àmbit de les comunicacions ha tingut una rellevància especial la irrupció d'Internet. Aquest fenomen, juntament amb les xarxes de comunicació via satèl·lit i la fibra òptica, ha fet possible grans progressos en l'àmbit de les transaccions de mercaderies, de béns, de capitals i d'informació, i ha propiciat noves possibilitats de negoci.

La millora dels sistemes de transport ha permès el trasllat d'un gran volum de mercaderies a distàncies llunyanes. Àsia s'ha convertit en el centre d'aquest tipus de transport (55 % de tot el volum mundial).

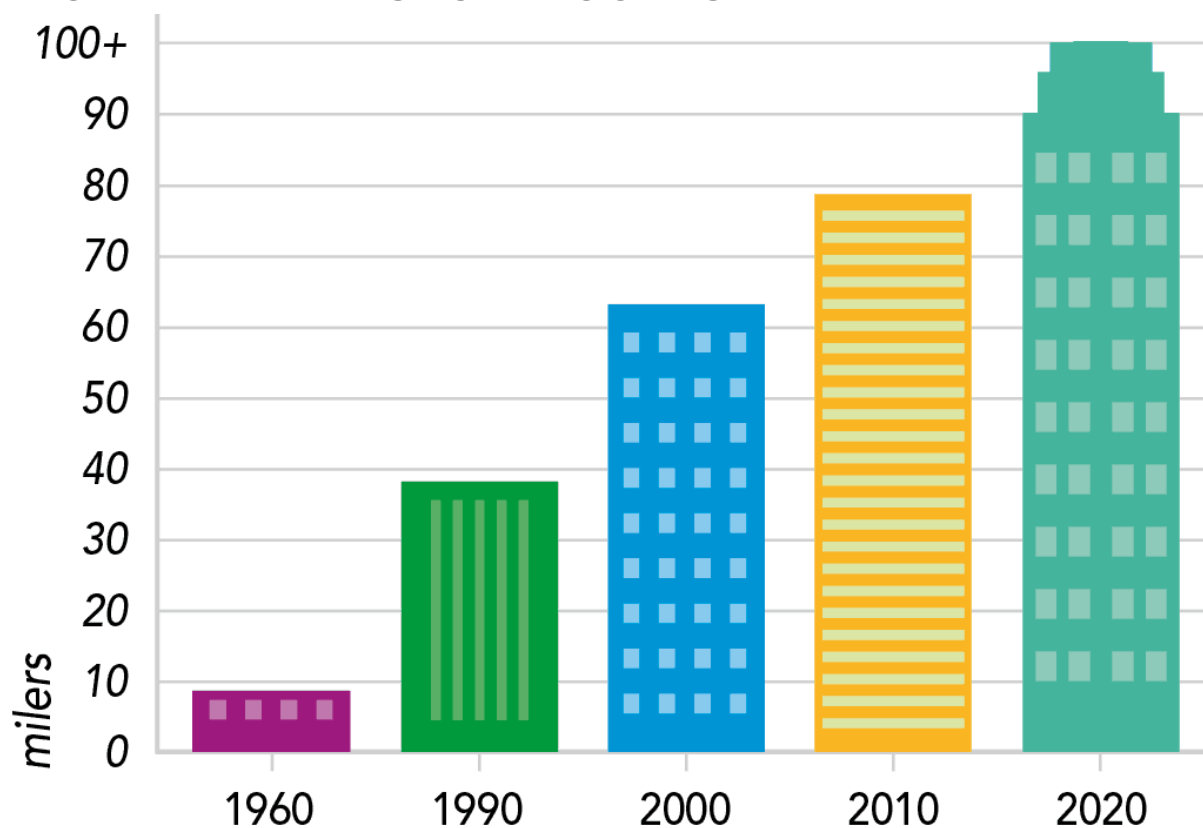
ACTIVITAT 9. Observa el gràfic 2, descriu-lo, i assenyala els motius que

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical margin lines, text, or other markings on the page.

Les empreses multinacionals són els grans actors de la mundialització. Es

defineixen com a empreses capaces de produir i vendre béns i serveis a diversos països. D'aquesta manera, aprofiten els avantatges que ofereix cadascun dels països i desenvolupen **estratègies globals** que involucren diferents parts del món.

EL CREIXEMENT DE LES MULTINACIONALS

Gràfic 3

Unes empreses a escala mundial...

Les **multinacionals** són empreses de gran grandària que conceben el món sencer com el seu mercat potencial. Acumulen quantitats de capital elevades, compten amb una gran força laboral i empen xarxes de transports i comunicacions molt eficaçes. La major part de les empreses multinacionals tenen la seu social al país d'origen, que sol situar-se a les zones més desenvolupades: aproximadament el 90 % de les grans multinacionals es troben a Europa, el Japó o els Estats Units. En els últims anys, però, han augmentat el nombre de multinacionals a la Xina, l'Índia i els països del Sud-est asiàtic.

La presència de filials de les grans empreses multinacionals és molt intensa als països menys desenvolupats perquè la producció tendeix a deslocalitzar-se cap a llocs on el cost de la mà d'obra, les condicions laborals, els impostos o les exigències mediambientals són menors. Tot això els ha permès reduir els costos de producció, ser més competitives i controlar una bona porció del mercat mundial.

Als països on s'implanten les multinacionals, la seua presència suposa inversions importants i sovint compten amb la col·laboració d'empreses locals amb les quals mantenen acords d'associació. A més, promouen la creació d'infraestructures i

generen nova ocupació, encara que de vegades amb sous baixos, llargues jornades laborals i condicions precàries.

... afavorides per la globalització

Des de les últimes dècades del segle XX, el nombre d'empreses multinacionals s'ha multiplicat per més de deu i el nombre de filials per més de trenta. Amb la globalització, les societats més internacionals han ampliat les activitats a tots els sectors de l'economia i s'han implantat a tots els racons del món.

Hui dia, més del 70 % del comerç internacional està relacionat amb empreses multinacionals. L'any 2019, les 500 companyies més grans del món van tenir uns ingressos de 33,3 bilions de dòlars i quasi 70 milions de treballadors.

Les multinacionals són els principals agents del procés de globalització perquè la seua expansió econòmica pel món va acompanyada de la difusió dels seus valors, les seues formes socials i els seus interessos culturals.

LES EMPRESSES MÉS GRANS DEL MÓN

Taula 1

ACTIVITAT 11. Per què moltes empreses multinacionals deslocalitzen les seues fàbriques cap a països menys desenvolupats? Assenyala són vertaderes o

false.

- El cost de la mà d'obra és més baix _____
- Les exigències mediambientals són més abundants _____
- Es redueix el pagament d'impostos _____
- Les condicions laborals de les persones treballadores són millors _____
- Els costos de producció es redueixen _____

ACTIVITAT 12. Observa la taula 1. Digues a quin país pertany cadascuna d'eixes grans empreses i a quina activitat es dedica cadascuna. Arribes a alguna conclusió?

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

TEMA 2

Reptes demogràfics

1. Quants som i com ens distribuïm?

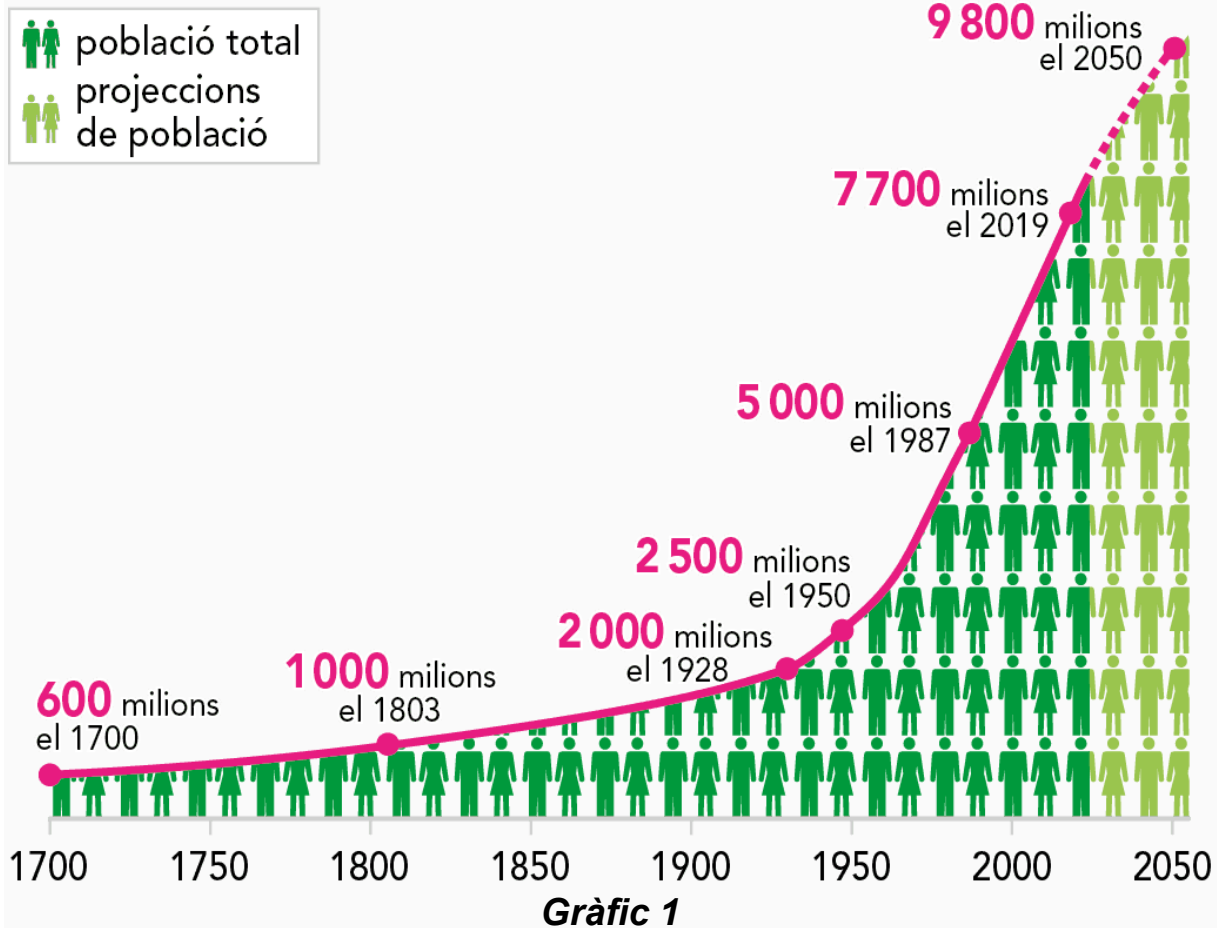
Som més de 7 500 milions de persones...

Actualment som més de 7 500 milions de persones al món. I es calcula que cap al 2050 superarem la xifra de 9 000 milions d'éssers humans al planeta.

La població mundial ha augmentat al llarg de la història, però aquest increment es va accelerar a partir de la Revolució Industrial als segles XVIII i XIX, i es va convertir en una verdadera explosió demogràfica a mitjan segle XX.

No obstant això, s'ha de tenir en compte que no totes les zones del planeta tenen la mateixa evolució demogràfica. Hui dia s'està produint un gran creixement a Àfrica, així com un augment sostingut a Àsia i Amèrica del Sud. Les altres regions estan entrant en una fase d'estancament que té, com a causa principal, **la reducció del nombre de naixements**.

LA POBLACIÓ MUNDIAL

... distribuïts de manera molt irregular...

La població no es distribueix de la mateixa manera a totes les regions del planeta. Així, es distingeixen:

- **Espais densament poblats (més de 100 hab./km²).** Són quasi tota l'Índia, la part oriental de la Xina, Europa i la costa del continent americà.
- **Zones poc poblades (entre 1-10 hab./km²).** Solen ser terres de clima extrem i sec situades lluny del mar, a l'interior dels continents, o separades del mar per muntanyes altes. Les podem trobar al centre d'Amèrica, Àsia i Àfrica.

- **Buits demogràfics (menys d'1 hab./km²).** Aquests espais se situen a l'interior d'Àsia, a regions amb temperatures extremes, com ara els pols, a les zones d'alta muntanya i als grans deserts i selves equatorials.

$$\begin{aligned} \text{Densitat de població (hab./km}^2\text{)} &= \\ &= \frac{\text{nre. d'habitants (hab.)}}{\text{superfície del territori (km}^2\text{)}} \end{aligned}$$

PER QUÈ LA POBLACIÓ ES DISTRIBUEIX DE MANERA DESIGUAL?

La distribució desigual de la població sobre la superfície terrestre es pot explicar a partir de diversos factors:

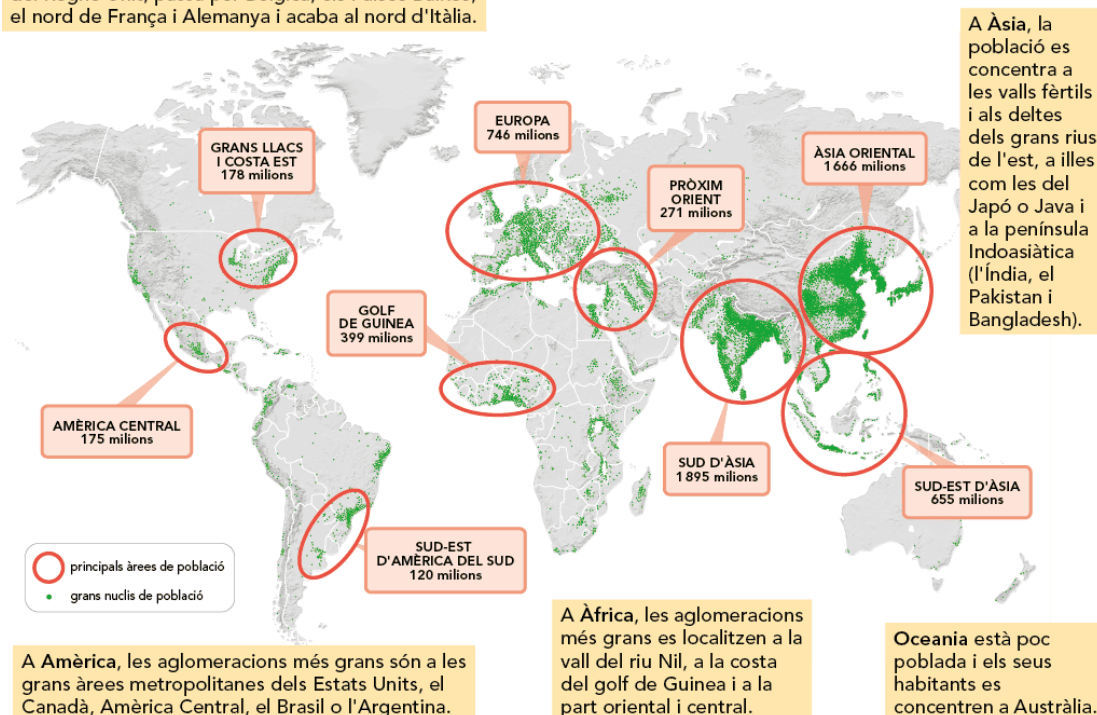
- **Factors físics.** La població s'estableix on les condicions naturals són favorables: zones de poca altitud, climes temperats, presència d'aigua dolça, sòls fèrtils i recursos energètics i minerals.

Contràriament, els deserts, les selves i els climes molt freds no afavoreixen l'establiment humà.

- **Factors humans.** La població tendeix a concentrar-se on hi ha riquesa econòmica i s'ofereixen bones perspectives laborals i de vida. L'estabilitat política d'un determinat lloc constitueix també un factor decisiu per atreure població.
- **Factors històrics.** Molts dels llocs més poblats des de l'Antiguitat, com per exemples països d'Europa, la Xina o l'Índia, continuen tenint hui densitats altes de població.

LA DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ MUNDIAL L'ANY 2019

A Europa, la població es concentra a l'eix que, des del Regne Unit, passa per Bèlgica, els Països Baixos, el nord de França i Alemanya i acaba al nord d'Itàlia.

Mapa 1

ACTIVITAT 13. Quin hemisferi està més poblat? Per què creus que es així?

Raona la teua resposta.

ACTIVITAT 14. Classifica les següents condicions d'un lloc segons si afavoreixen o limiten l'assentament humà: *relleu de poca altitud, clima molt fred, clima temperat, presència de recursos energètics i minerals, escassetat de treball, riquesa econòmica, bones perspectives laborals, deserts, sòls fèrtils, selves, inestabilitat política, presència d'aigua dolça, bones condicions de vida, estabilitat política, pobresa econòmica, poblats des de l'antiquitat.*

2. On creix més la població?

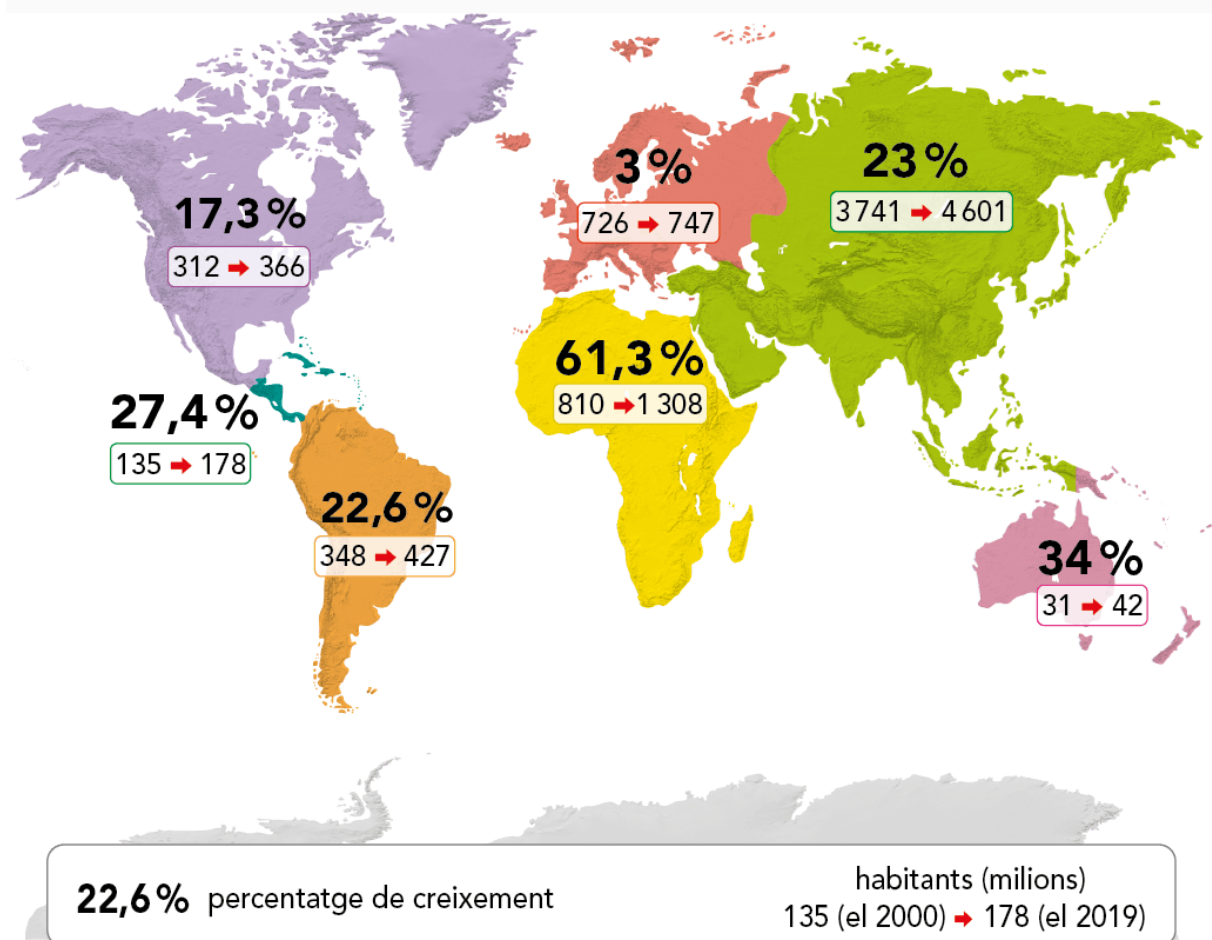
La població mundial augmenta a un ritme d'un 1,2 % anual. No obstant això, aquest creixement és molt desigual ja que la dinàmica de la població (natalitat, mortalitat i

creixement vegetatiu) varia segons el nivell de desenvolupament econòmic, social i cultural.

El creixement de la població és el resultat fonamentalment de dos factors: una **natalitat alta** i un **descens de la mortalitat**. Això va ser precisament el que va succeir al món desenvolupat al llarg dels segles XIX i part del XX. I és el que està passant actualment als països menys desenvolupats.

D'aquesta manera, en el món actual es donen dues dinàmiques demogràfiques ben diferenciades. Mentre en el **món desenvolupat el creixement és molt baix** (per sota de l'1 %), com a resultat d'una baixa natalitat (per sota del 12 ‰) i del progressiu envelliment de la població, les **regions menys desenvolupades presenten una taxa de creixement que duplica a la mitjana mundial**.

CREIXEMENT REAL DE LA POBLACIÓ MUNDIAL EN 2019

Natalitat

Nombre de persones que naixen en un lloc i en un període de temps determinats, generalment un any. Per a mesurar-la, utilitzem la **taxa bruta de natalitat (Tbn)**:

$$Tbn = \frac{\text{nombre de nascuts}}{\text{nombre d'habitants} \times 1000}$$

Des de les últimes dècades del segle XX, la taxa de natalitat ha sofert un fort descens als països desenvolupats, però continua sent alta en els menys desenvolupats. La

mitjana mundial se situa en xifres pròximes al 20 ‰.

Fecunditat

Nombre mitjà de fills per dona, al llarg de la seua vida reproductiva entre els 14 i els 49 anys. Per a mesurar-la, utilitzem la **taxa de fecunditat (Tf)**:

$$Tf = \frac{\text{nombre de nascuts}}{\text{nombre de dones entre 14 i 49 anys} \times 1000}$$

Per a mantenir el relleu generacional, el seu valor ha de situar-se per damunt de 2,1 fills per dona.

Creixement natural o vegetatiu

Diferència entre el nombre de naixements i el número de morts. Per a mesurar-ho, utilitzem la **taxa de creixement vegetatiu (Tcv)**:

$$Tcv = \frac{\text{nombre de nascuts} - \text{nombre de morts}}{\text{nombre d'habitants} \times 1000}$$

Mortalitat

Nombre de persones que moren en un lloc i en un període de temps determinats, generalment un any. Per mesurar-la, utilitzem la **taxa bruta de mortalitat (Tbm)**:

$$Tbm = \frac{\text{nombre de morts}}{\text{nombre d'habitants} \times 1000}$$

En els últims dos segles s'ha produït un fort descens en la taxa de mortalitat. Si bé encara és alta als països menys desenvolupats, a nivell mundial se situa al voltant del 8 ‰.

Nombre de xiquets i xiquetes morts abans de complir el primer any de la seua vida. Per a mesurar-la, utilitzem la **taxa de mortalitat infantil (Tmi)**:

$$Tmi = \frac{\text{nombre de morts menors d'un any}}{\text{nombre de nascuts vius} \times 1000}$$

... amb més intensitat en els països menys desenvolupats

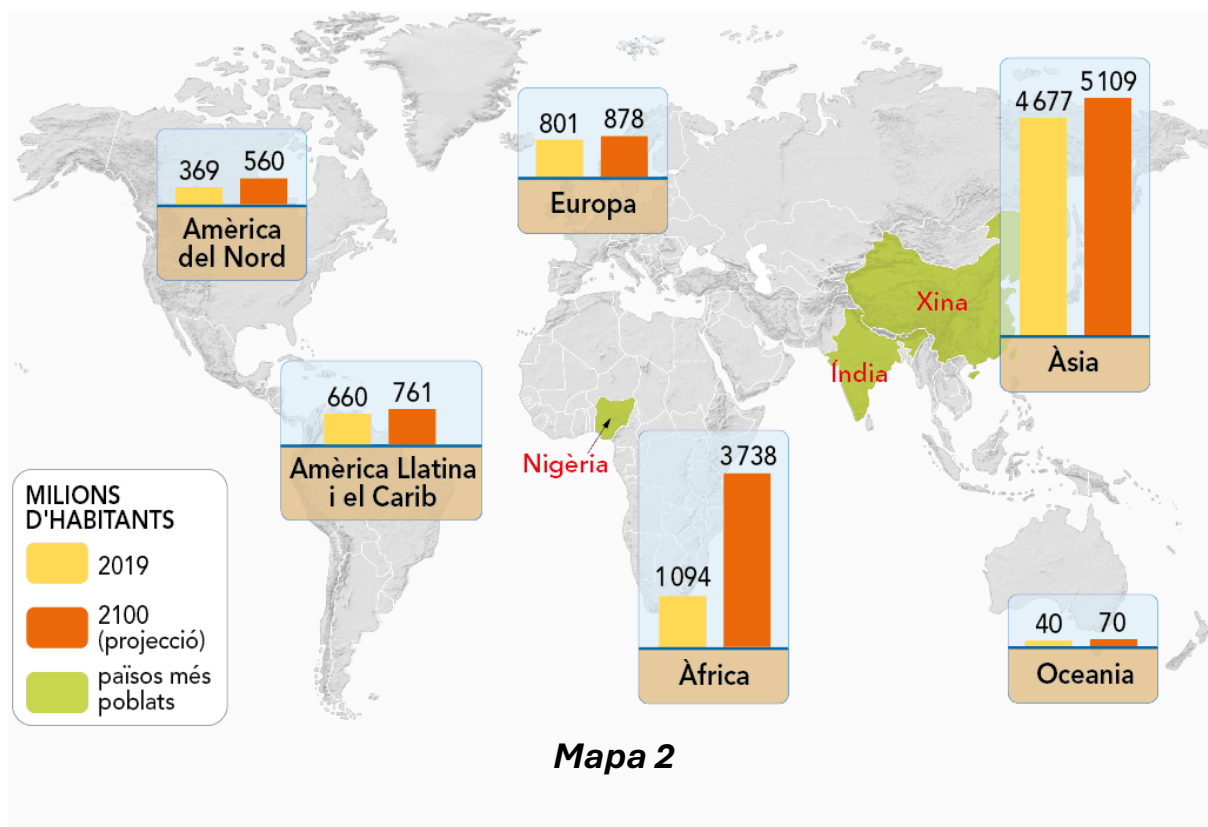
En l'actualitat, els **països menys desenvolupats** presenten un creixement natural superior al 2 %, com resultat dels **elevats índexs de natalitat**, aconseguint xifres superiors al 30 ‰. Aquesta elevada natalitat es deu, fonamentalment, a tres factors:

- L'**alta mortalitat infantil**, que porta a les dones a tenir més fills en previsió que diversos d'ells no hi arribaran a l'edat adulta.
- Un percentatge elevat de **població jove** en edat de procrear.
- Unes **altes taxes de fecunditat**, que se situen entre els 3 i els 5 fills per dona.
- El **treball de xiquets i xiquetes**, permès legalment des d'edats primerenques, suposa una aportació fonamental per al manteniment familiar.

A això cal sumar-li el descens que ha experimentat la **mortalitat** en les últimes dècades, situant-se entorn del 12 ‰. Això ha estat possible gràcies als avanços en medicina i higiene, així com a les millores en el camp de la nutrició.

DADES DE POBLACIÓ EN 2020				
país	taxa de natalitat (en ‰)	taxa de mortalitat (en ‰)	creixement vegetatiu (en ‰)	fills per dona
Països desenvolupats				
Canadà	9	8	1	1
França	11	10	1	2
Japó	7	11	-4	1
Països menys desenvolupats				
Egipte	25	6	19	3
Pakistan	27	7	20	3
Veneçuela	17	7	10	2
Països molt pobres				
Etiòpia	31	6	25	4
Mali	41	9	32	6
Somàlia	41	11	30	6

Taula 1

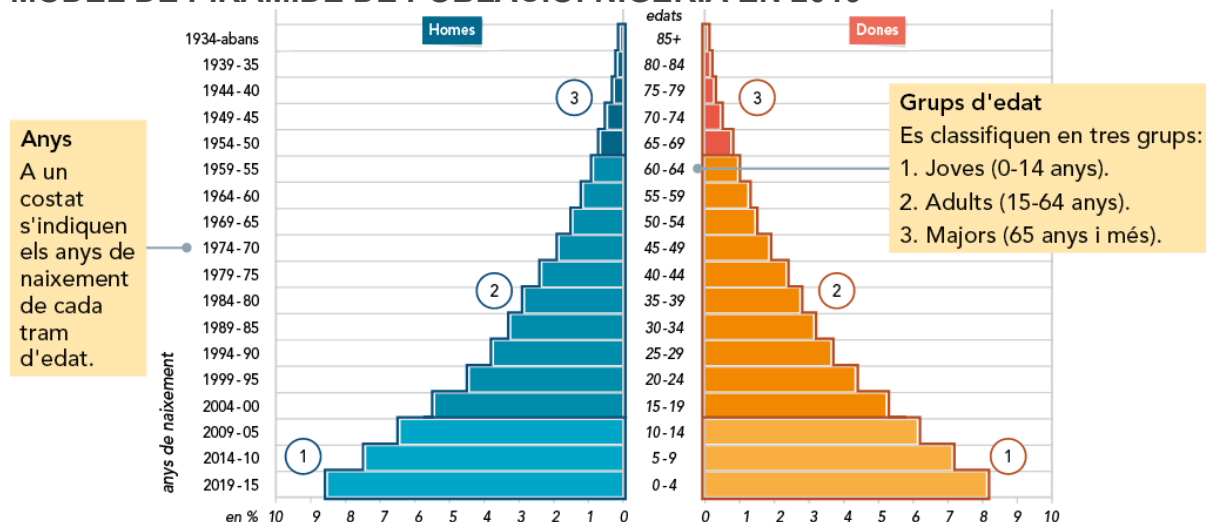

ACTIVITAT 15. Classifica les següents característiques segons corresponguen a països més desenvolupats o menys desenvolupats: *altes taxes de fecunditat, índex de natalitat elevat, creixement molt baix, alta mortalitat infantil, percentatge elevat de població jove, baixa natalitat, envelliment progressiu de la població, creixement alt.*

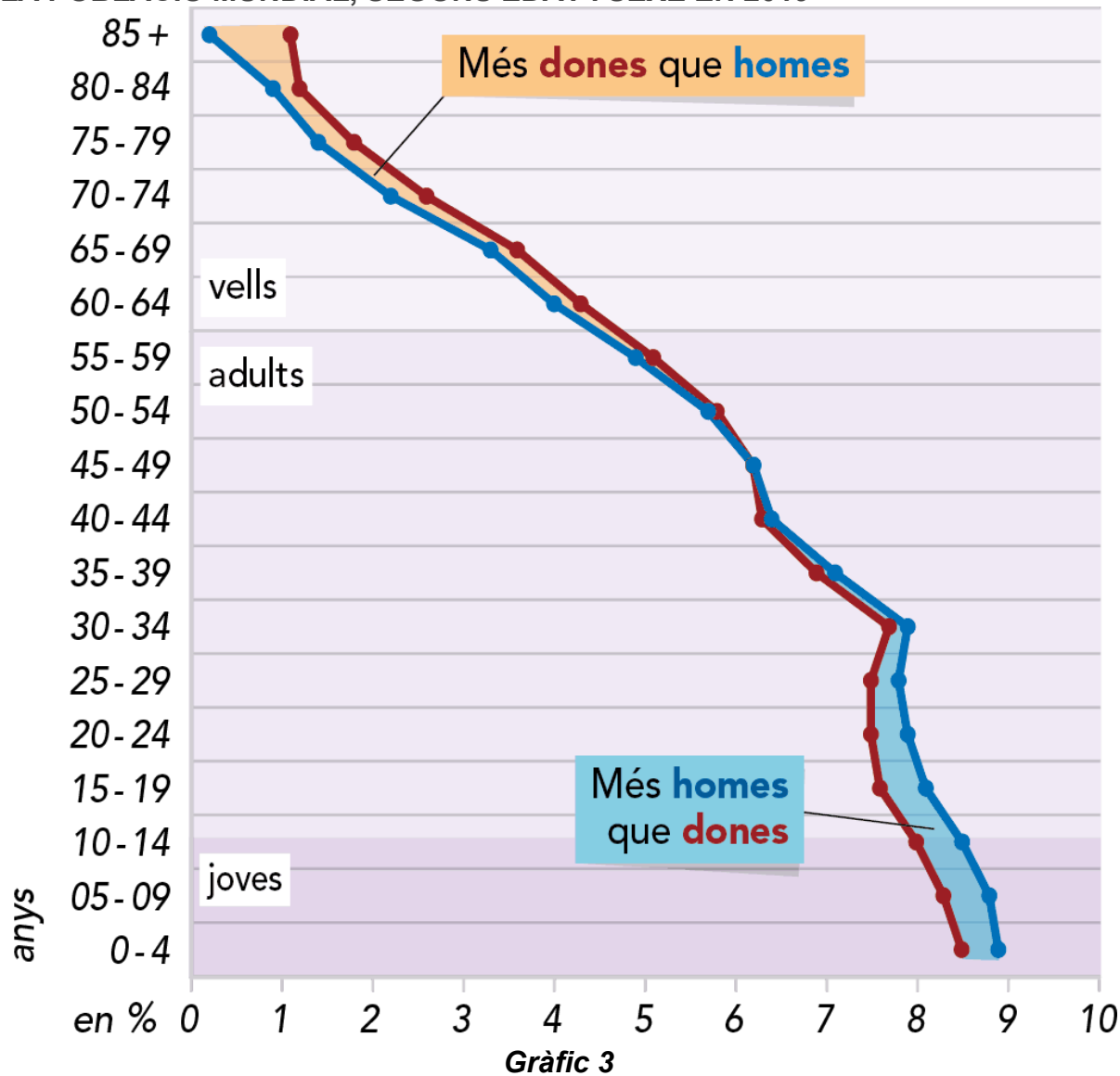
Països més desenvolupats	Països menys desenvolupats

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

MODEL DE PIRÀMIDE DE POBLACIÓ: NIGÈRIA EN 2019

LA POBLACIÓ MUNDIAL, SEGONS EDAT I SEXE EN 2019

MODELS DE PIRÀMIDES DE POBLACIÓ

D'acord amb la forma que té el perfil de la piràmide, se solen establir tres tipus de piràmides:

Expansiva. Població jove

Piràmide característica dels **països menys desenvolupats**.

És ampla en els grups de població jove i es va estrenyent segons avança l'edat. Reflecteix una regió que està experimentant un creixement important de població.

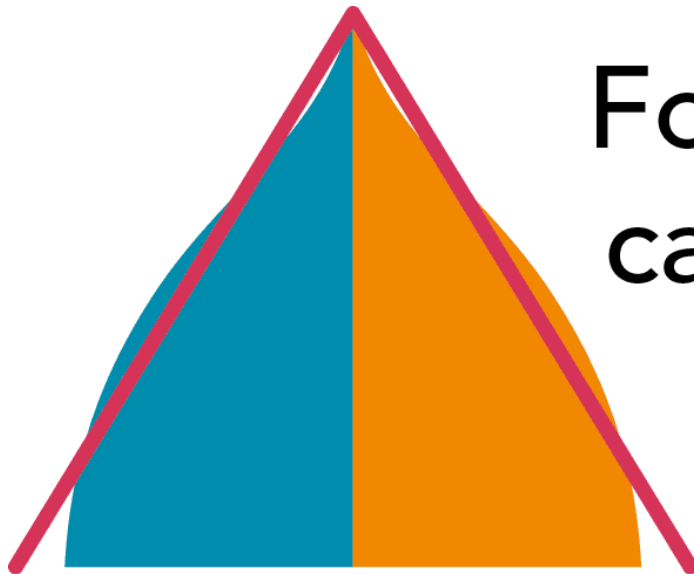

Forma de
para-sol

Estable: Població adulta

Piràmide pròpia dels **països en vies de desenvolupament**.

Els grups d'edat de joves i adults presenten números similars degut a la lleugera disminució de la natalitat. El creixement natural de la població és reduït.

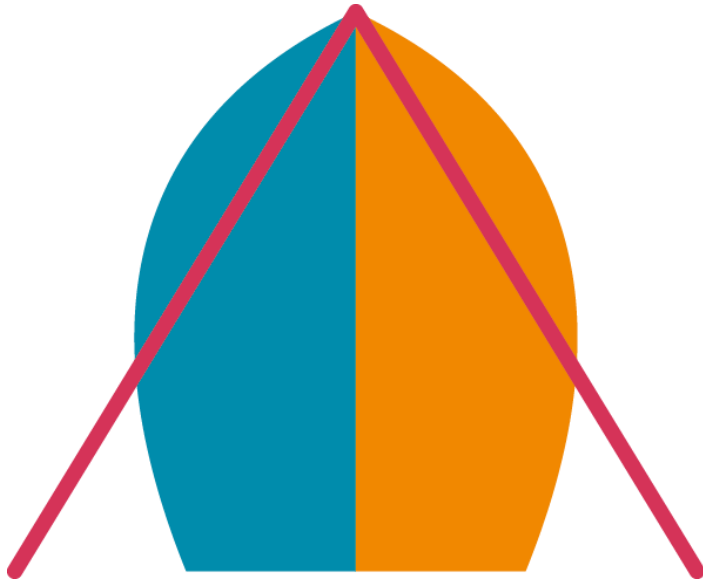

Forma de
campana

Regressiva: Població envellida

Piràmide corresponent als **països més desenvolupats**.

Reflecteix el progressiu envelliment de la població com a conseqüència de la baixa natalitat i l'alta esperança de vida. El creixement de la població és baix o nul.

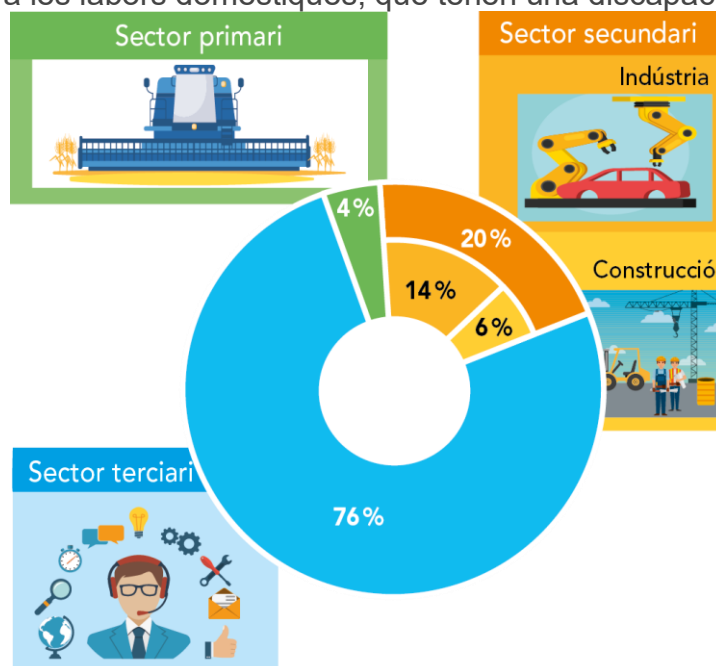

Forma de bulb

L'ESTRUCTURA OCUPACIONAL

Segons l'activitat laboral, la població es classifica en:

- **Població activa.** Són aquelles persones que es troben en edat laboral. Dins de la població activa, les persones poden estar ocupades, si treballen en una ocupació remunerada; o desocupades o en atur, si no tenen treball o ho busquen.
- **Població inactiva.** Són aquelles persones que es troben en edat laboral i que no s'incorporen al mercat de treball (estudiants, jubilats, persones que es dediquen a les labors domèstiques, que tenen una discapacitat permanent...).

El gràfic sectorial mostra en quin sector de producció treballa o cerca ocupació la població d'Espanya:

- Primari (agricultura, ramaderia, pesca...).
- Secundari (indústria, mineria, construcció...).
- Terciari (serveis).

ACTIVITAT 17. Observa el gràfic 3, analitza'l i descriu-lo.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ACTIVITAT 18. Analitza la piràmide de població de Nigèria que tens dalt i fes un xicotet comentari de la mateixa, tractant els següents elements: tipus de piràmide, estructura per grups d'edat, evolució de la natalitat, desequilibri entre sexes i grau d'envelliment.

[illegible]

4. Per què es produeixen les migracions?

Els **moviments migratoris** són els desplaçaments **d'una persona o grup de persones d'un lloc geogràfic a un altre**, amb la intenció d'establir-se de manera

indefinida o temporal en aquest lloc diferent del seu lloc d'origen.
Les causes que originen les migracions de persones són múltiples i han canviat amb el pas del temps, a la vegada que aquests corrents migratoris tenen conseqüències no només per al migrant sinó també per al país d'origen i destí.

TENEN CAUSES DIVERSES...

Podem establir quatre tipus de causes principals:

Econòmiques i demogràfiques

El creixement de la població sense possibilitats d'accedir a llocs de treball o la busca de millors oportunitats econòmiques originen desplaçaments a llocs amb demanda de treballadors, més riquesa i un nivell salarial més alt.

El 2019 hi va haver 169 milions de treballadors migrants al món. Més de la meitat (el 54,3 %) es va desplaçar cap a Amèrica del Nord i Europa.

Polítiques i religioses

Escapar de conflictes, persecucions, del terrorisme, d'abusos dels drets humans crea corrents migratoris.

El 2020 més de 82 milions de persones es van veure obligades a abandonar les seues llars a causa de persecucions, enfrontaments o violacions dels drets humans. El percentatge més alt procedia de Síria, Veneçuela, l'Afganistan, el Sudan del Sud i Myanmar. I més recentment, des de l'inici de la guerra Ucraïna-Rússia a finals de febrer de 2022, més de 3,5 milions d'ucraïnesos han fugit del seu país.

Ambientals

Són degudes a un canvi sobtat o progressiu en el medi ambient que incideix negativament en la vida de les persones (sequeres, inundacions, desertització, plagues, terratrèmols, males collites...).

Al final del 2020, uns 7 milions de persones vivien en situació de desplaçament per desastres naturals ocorreguts tant el 2019 com els anys anteriors.

Socials, culturals i psicològiques

La realització d'estudis i l'interés per societats més dinàmiques o de ciutats o països atractius pel seu clima o condicions culturals són motiu de captació de població.

Aquests últims vint anys s'ha triplicat la xifra d'estudiants internacionals. L'any 2019, 5,3 milions d'estudiants es van desplaçar, majoritàriament als Estats Units, el Regne Unit, la Xina, el Canadà, Austràlia, França, Rússia i Alemanya.

Saldo migratori

És l'indicador que mesura la diferència entre el nombre d'immigrants i el nombre d'emigrants d'un territori determinat:

$$\begin{aligned} \text{Saldo migratori} &= \\ &= \text{nombre d'immigrants} - \text{nombre d'emigrants} \end{aligned}$$

Creixement real

Per conèixer el creixement real de la població d'un territori necessitem sumar el creixement natural al saldo migratori:

$$\begin{aligned} \text{Creixement real} &= \\ &= \text{creixement natural} + \text{saldo migratori} \end{aligned}$$

... I COMPORTEN CONSEQÜÈNCIES IMPORTANTS

Els moviments migratoris produeixen conseqüències a diferents nivells:

Per al migrant

Significa l'accés a oportunitats, encara que la decisió implique costos personals (l'abandonament de la llar, de la família...) i la necessitat d'adaptar-se a un nou lloc

amb tradicions i costums diferents.

Per al país d'origen

Representa la pèrdua de població jove i de força de treball (de vegades, la més dinàmica i prepa-rada), l'envelliment de la població (perquè la majoria dels emigrants són joves o adults), el despoblament de diverses àrees i la disminució de l'atur.

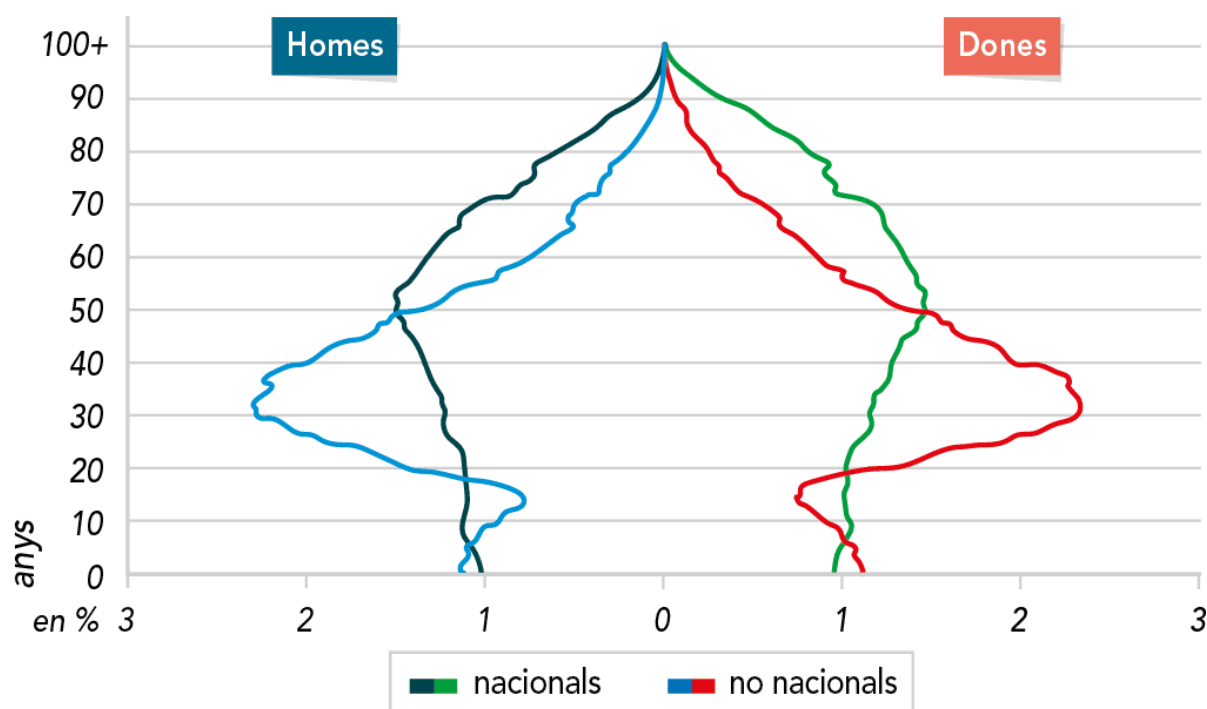
També suposa una font important d'ingressos perquè una part dels estalvis dels immigrants són transferits als familiars, que viuen al país d'origen. Tot això ajuda a pal·liar les tensions i la conflictivitat social.

Per al país de destí

Representa un increment de la població en edat de treballar i una oferta més gran de mà d'obra i afavoreix l'expansió de l'economia, cosa que revitalitza el mercat laboral i el consum.

En l'àmbit demogràfic, suposa un rejuveniment de la població i un augment de l'índex de fecunditat, la qual cosa contribueix a millorar la natalitat i també el creixement de la població.

ESTRUCTURA D'EDAT DE LES POBLACIONS NACIONALS I NO NACIONALS, UE-28 EL 2019

Gràfic 4

ACTIVITAT 19. Observa el gràfic 4 i analitza'l. Fes un xicotet comentari del mateix i, posteriorment, explica quines són, al teu parer, les causes que expliquen eixes diferències entre nacionals i no nacionals, i digues quines poden ser les conseqüències.

Hay más de 16 millones de refugiados en todo el mundo. Más de la mitad son niños. Seis millones son niños en edad escolar primaria o secundaria. Sólo el 22% de los adolescentes refugiados reciben educación secundaria.

Kakuma, en Kenia, es uno de los mayores campamentos de refugiados del mundo. Alberga a unas 162.000 personas, principalmente de Sudán del Sur y Somalia.

También es el campamento que tiene un mayor número de niños no acompañados y solos: catorce mil menores de edad han venido aquí solos o con parientes, pero sin padres.

En Kakuma les dedican un especial cuidado. Las escuelas primarias aquí tienen una media de 140 estudiantes por clase, en el resto de Kenia la media es de 40. A pesar de eso, el campamento tiene una tasa de éxito académico del 96%, la más alta en el condado.

Collins Onyango es responsable del desarrollo del Programa educativo en el campamento por parte de la Federación Luterana Mundial: “Hoy en día hablamos de un 76% de matrícula en las escuelas primarias solamente, pero luego tenemos un gran porcentaje que está por encima de la edad escolar, el 40% de nuestros alumnos son realmente mayores de edad”.

Gatkuoth es de Sudán del Sur. Tiene 18 años y va a sexto curso, destinado a niños de 11 años. En su clase también hay un alumno de 45 años. Le encontramos en su aula: “Yo estaba en una mala situación, mi madre murió en 2000 y mi padre no tenía un buen trabajo. Por eso me quedé en casa durante 7 años sin ir a la escuela. He venido a la escuela a aprender. Quiero saberlo todo sobre este mundo”.

El padre de Gatkuoth murió durante la guerra. Para responder a situaciones como la suya, el Departamento de Ayuda Humanitaria de la Unión Europea ha financiado un programa de educación acelerada ejecutado por la Federación Luterana Mundial, que dirige las 21 escuelas primarias de Kakuma y sus 5 escuelas secundarias.

La reportera de euronews Monica Pinna le pregunta al responsable de Ayuda Humanitaria de la Unión Europea, Jean-Marc Jouineau, por los adultos en la escuela primaria y los muchos niños que han perdido 5, 6, 7 años de clase por la guerra: “Desde luego que han perdido muchos años y lo que hacemos es intentar darles una educación comprimida en la que los ocho años en los que normalmente se da la educación infantil para ellos se reducen a cuatro, es decir, vamos a acelerar el proceso que va a permitirles poder ganar tiempo y eventualmente, acceder después a la educación secundaria”.

La organización de cuidados infantiles del campamento se ocupa de que los niños no acompañados reciben el apoyo que necesitan. Gatkuoth fue a una familia de acogida perteneciente a su misma tribu del sur de Sudán. El niño ha visto asesinatos, palizas y peleas. Algo que le ha traumatizado. A pesar de los esfuerzos la situación es difícil para él y para su nueva familia.

Su madre de acogida, Dabora Nyanyuon, reconoce: “Estar con el niño es difícil porque no es fácil conseguir dinero suficiente para mantenerlo a él y a mis propios hijos. La solución podría ser llevar al niño al internado donde podría olvidar su trauma”.

Nos desplazamos a una parte más remota del campamento en la madrugada para visitar uno de los internados de Kakuma. Es uno especializado en niñas en riesgo.

Los estudiantes de la Escuela Primaria financiados y apoyados por la actriz Angelina Jolie ya han destacado por sus resultados en los exámenes nacionales. La educación es la clave para estos estudiantes con un pasado tan duro.

Una de las alumnas, Rose Hitimana, nos dice: “Puede serme útil el día de mañana. Sé que más adelante me quedaré sola y me puede ayudar con mis hijos Yo quiero aprender Quiero entender lo que es bueno o malo”.

Rose, sudanesa del Sur, de 15 años, es una de los 250 estudiantes de la escuela. Fue llevada al campamento a la fuerza. Ahora ha encontrado un lugar donde está a salvo, y donde puede ir a una escuela de alto nivel para estudiantes capacitados como ella: “Un antiguo vecino me secuestró y me trajo aquí a Kakuma, le pregunté por la escuela, le dije que quería aprender y él me contestó que no me había traído aquí para aprender, que me había traído como su mujer”.

Cada niña tiene un pasado que superar. La educación, puede darles recursos para vivir. En unos tres años, se espera que el programa de aprendizaje acelerado permita a la mayoría de los alumnos mayores pasar a la educación superior.

El desafío es encontrar los recursos para construir nuevas escuelas y aumentar la tasa de matriculación en la educación secundaria que ahora esta solo en el 2%.

RESUM: _____

OPINIÓ: _____

5. Moviments migratoris a Espanya i reptes demogràfics.

Durant els darrers vint-i-cinc anys, els moviments migratoris a Espanya han experimentat un canvi radical, ja que el nostre país ha passat de ser un país d'emigrants a ser un dels països de la Unió Europea amb més immigració.

Actualment, viuen a Espanya 5 407 822 estrangers, que representen l'11 % de la població total.

La immigració estrangera atreta per Espanya...

Els factors que han convertit Espanya en un destí atractiu per a la immigració estrangera són:

- **Espanya forma part del context internacional de migracions estrangeres** creixents, el volum del qual, en nombres absoluts, és més gran que mai: més de 271 milions de migrants a tot el món.
- El **creixement econòmic d'Espanya** i l'augment de les oportunitats laborals al llarg de la dècada del 2000 han atret molts immigrants.
- La **situació geogràfica d'Espanya** al Mediterrani, frontera amb Àfrica i porta d'Europa, facilita els fluxos del nord d'Àfrica.
- La **llengua** i la **vinculació cultural i històrica** atrauen els corrents d'Iberoamèrica.
- El **bon clima** és un factor que impulsa jubilats europeus a establir-se al nostre país.

NACIONALITATS PRINCIPALS		
Nacionalitat	Població resident	
	1 gener 2020	1 gener 2021
TOTAL	5 235 375	5 407 822
Marroc	761 122	869 661
Romania	666 936	639 261
Regne Unit	300 987	280 022
Itàlia	288 151	256 115
Colòmbia	261 537	290 053
Xina	197 390	228 564
Alemanya	187 268	108 568
Equador	139 250	123 148
Veneçuela	133 084	197 615
Bulgària	122 946	117 267
França	117 381	108 503
Ucraïna	109 696	111 430
Portugal	107 706	96 195
Hondures	106 330	128 922
Perú	101 360	111 234

... té efectes en la població i l'economia

A més de l'augment de població, l'arribada d'estrangers té altres conseqüències:

- **Rejoveneix** la població, ja que entre els immigrants hi predomina la població jove i es produeix un **repunt de la natalitat**.

Els corrents migratoris de cada país, però, presenten particularitats pròpies: en el col·lectiu de migrants marroquins hi predominen els homes; en canvi, entre els grups d'equatorians, colombians i bolivians el col·lectiu d'immigrants el formen principalment dones.

- **Augmenta el nombre de població activa**, atés que es tracta de població jove en edat de treballar, en general poc qualificada. Però també hi ha una demanda d'immigrants molt qualificats (informàtics, enginyers, etc.).
- **Contribueix al pagament de les pensions**, perquè amb el seu sou també cotitzen a la Seguretat Social.
- **Activa el consum**, de manera que el producte interior brut se'n veu beneficiat.
- **Aporta més diversitat ètnica i cultural**, atés que la convivència entre persones pot ser enriquidora, però s'ha de desenvolupar en un marc de respecte a les lleis del país d'acollida.

QUÈ CARACTERITZA LA IMMIGRACIÓ ESTRANGERA?

Com són els immigrants que arriben a Espanya?

Espanya s'ha convertit en un destí per a immigrants de tot el món:

- Els **immigrants extracomunitaris** procedeixen d'Amèrica i d'Àfrica: Veneçuela, Colòmbia i el Marroc. Es tracta d'una població jove i famílies que ixen de països menys desenvolupats cap als més desenvolupats per buscar salaris més bons, millors condicions de vida i oportunitats.
- Els **procedents de la Unió Europea** són un grup molt nombrós, format sobretot per jubilats amb un nivell econòmic elevat, que s'instal·la a la costa mediterrània, a les Balears o a les Canàries.
- Els **que venen en busca d'asil o refugi** han guanyat pes aquests darrers anys. Durant l'any 2018, Espanya va rebre més de 54 000 sol·licituds d'asil.

Com es distribueixen?

Les comunitats autònomes que reben un nombre més gran d'immigrants són: les Illes Balears, la Comunitat de Madrid i les Canàries.

En canvi, en van reduir el nombre: Extremadura, el Principat d'Astúries, Castella i Lleó i Galícia; així com les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla.

L'establiment de col·lectius d'immigrants que atrauen els seus compatriotes fa que es comencen a detectar algunes preferències per part d'aquests col·lectius a l'hora d'escollir destí, cosa que provoca una certa especialització provincial com es pot veure al mapa.

LA IMMIGRACIÓ A ESPANYA

Comunitats més nombroses per província

Marroc	869 661
Romania	639 261
Colòmbia	290 053
Regne Unit	280 022
Itàlia	256 115
Xina	228 564
Veneçuela	197 615
Hondures	128 922
Equador	123 148
Bulgària	117 267
Ucraïna	111 430
Perú	111 234
Alemanya	108 568
França	108 503
Pakistan	98 896
Portugal	96 195

Map of Spain showing the distribution of the 15 most numerous foreign communities by province. The map uses color-coding: red for Marroc, Romania, and the UK; pink for Colombia; green for Italy; orange for China; blue for Venezuela; light blue for Honduras; light orange for Ecuador, Bulgaria, Ukraine, Peru, Germany, France, Pakistan, and Portugal; and dark green for Portugal. The Balearic Islands are highlighted in yellow in the inset map.

Mapa 3

Segons dades d'abril de 2022, el nombre de refugiats ucraïnesos arribats a Espanya per la guerra d'Ucraïna s'estima en unes 110 000 persones.

ACTIVITAT 21. Explica 4 motius que poden explicar que Espanya siga un país que rep un nombre elevat d'immigrants. Has de fer-ho amb les teues pròpies paraules.

[illegible]

ACTIVITAT 22. Observa el mapa 3 i digues quina procedència és majoritària a cadascuna de les 50 províncies de l'Estat espanyol.

[illegible]

TEMA 3

El manteniment de la humanitat

1. D'on provenen els nostres aliments?

L'agricultura i la ramaderia són la base del sector primari...

El **sector primari** comprén totes aquelles activitats que permeten obtenir recursos bàsics directament de la natura.

Aquestes activitats són, principalment:

- L'**agricultura**.
- La **ramaderia**.
- La **pesca**.
- L'**aprofitament dels recursos forestals**.

Dins del sector primari, l'agricultura i la ramaderia són les activitats més rellevants, perquè constitueixen la font principal d'aliments (cereals, hortalisses, carn...) de la població.

A més, una gestió correcta d'aquestes activitats contribueix, en gran manera, a la reducció de la fam, així com a la cura del medi ambient.

... que presenta grans contrastos al món

Actualment hi ha contrastos ben marcats pel que fa al paper que desenvolupa el sector primari als diferents països del món:

- Als **països desenvolupats**, el sector primari ocupa un percentatge molt baix de la població (el 3 %) i la seua aportació al PIB és només de l' 1,3 %.

Aquest sector es caracteritza per un grau de tecnificació alt, una gran productivitat i ingressos alts.

En aquests països, els agricultors solen ser els propietaris de la terra i tenen accés fàcil a finançament i a mercats on vendre els seus productes.

- Als **països menys desenvolupats**, aquest sector ocupa el 55% de la població i la seua aportació al PIB és del 19,6 %.

Presenta un grau de tecnificació baix, una escassa productivitat i ingressos baixos.

Les explotacions agràries solen ser de tipus familiar, amb dificultats en l'accés a terres, a finançament i a mercats.

Tot això demostra l'existència d'una clara correlació entre el grau de desenvolupament d'un país i la importància del sector primari, ja que amb més desenvolupament econòmic, menys importància hi té el sector primari.

El sector primari, però, pot constituir una oportunitat per a les economies emergents, gràcies a l'augment del seu consum intern, a la major productivitat i a l'increment de les exportacions.

QUÈ MENJA EL MÓN?

Infografia 1

ACTIVITAT 23. La infografia 1 mostra de què s'alimenta la població del planeta. Fes una breu descripció de la informació que apareix en ella. Et veus representat amb eixes dades? Justifica la resposta

2. Quins factors influeixen en les activitats agràries?

De totes les activitats del sector primari, les més importants són les agràries, que inclouen l'agricultura i la ramaderia. La seua localització i desenvolupament depenen d'una sèrie de factors, tant físics com humans.

ELS FACTORS FÍSICS

El clima

És el principal condicionant de les activitats agràries, ja que cada espècie agrícola i ramadera es desenvolupa en funció d'unes condicions de **temperatura i humitat**. En conseqüència, cada clima acostuma a associar-se a uns cultius i a una mena de bestiar.

El blat i la creïlla s'adapten bé als climes oceànic i continental; l'olivera és un producte mediterrani, perquè resisteix bé la sequera, però no el fred; l'arròs, el café i la canya de sucre necessiten aigua i temperatures elevades i, per això, són cultius propis del clima tropical. El bestiar boví s'alimenta de les pastures que creixen a les zones climàtiques amb moltes precipitacions.

El relleu

Influeix en funció de l'**altitud**, l'orientació dels vessants i la inclinació del terreny.

Les zones que es troben a menor altitud (especialment per sota dels 200 metres) són les més adequades per als cultius. Els **vessants** més exposats al sol, amb temperatures més elevades, resulten les més aptes per a l'agricultura. Les zones planes són més favorables que les zones amb molt pendent que dificulten les tasques i la mecanització. De vegades, per aprofitar els pendents de les muntanyes es construeixen terrasses o bancals.

El sòl

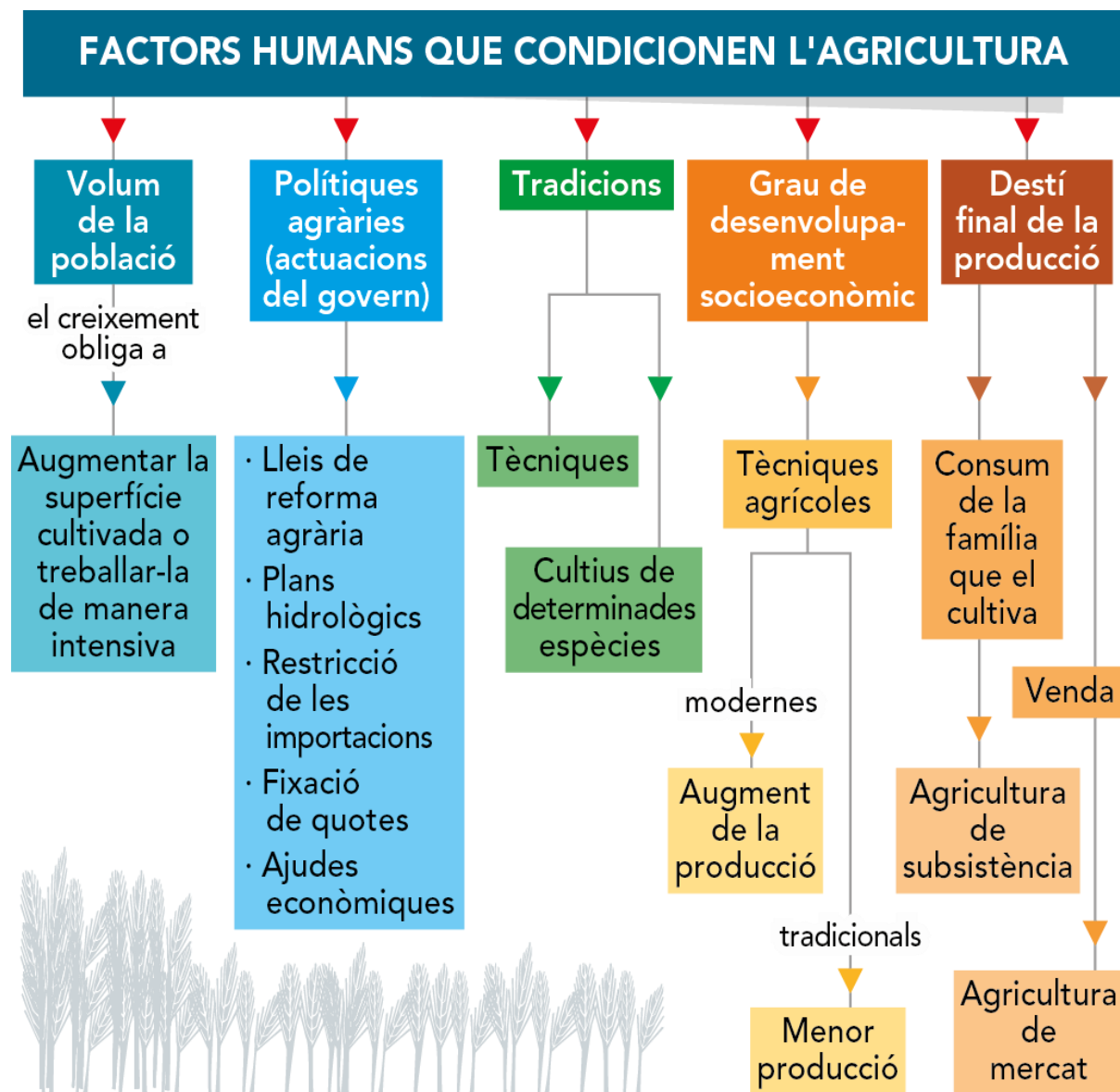
No tots els sòls són aptes per al cultiu. L'aprofitament depén de la **textura** (capacitat del sòl a la retenció de l'aigua), el **gruix**, la quantitat de **matèria orgànica i mineral**, i l'**acidesa** que limita la fertilitat del sòl.

L'aigua

La disponibilitat d'aigua, tant en superfície com al subsol, afecta la mena de cultiu que es vulga sembrar.

L'ús excessiu dels sistemes de reg pot esgotar l'aigua de rius o del subsol i arruïnar els ecosistemes naturals. Actualment hi ha **tècniques de reg** que aprofiten l'aigua al màxim i la seua implantació és cada vegada més gran en algunes regions de la Terra.

ELS FACTORS HUMANS

Esquema 1

ACTIVITAT 24. Fes una redacció coherent amb tota la informació que aporta l'esquema 1.

3. Com forma l'ésser humà els paisatges agraris?

L'espai rural alberga diferents activitats...

L'espai rural, l'espai agrari i l'espai agrícola presenten diferències entre ells.

L'**espai rural** inclou tot aquell territori en què s'assenten els pobles i els espais naturals i, per tant, no és urbà.

A més d'acollir activitats del sector primari, l'espai rural també pot acollir funcions del sector secundari (indústria agroalimentària, producció d'energies renovables, etc.) o serveis (turisme, serveis socials, sanitaris o educatius, etc.).

ELS ESPAIS RURAL, AGRARI I AGRÍCOLA

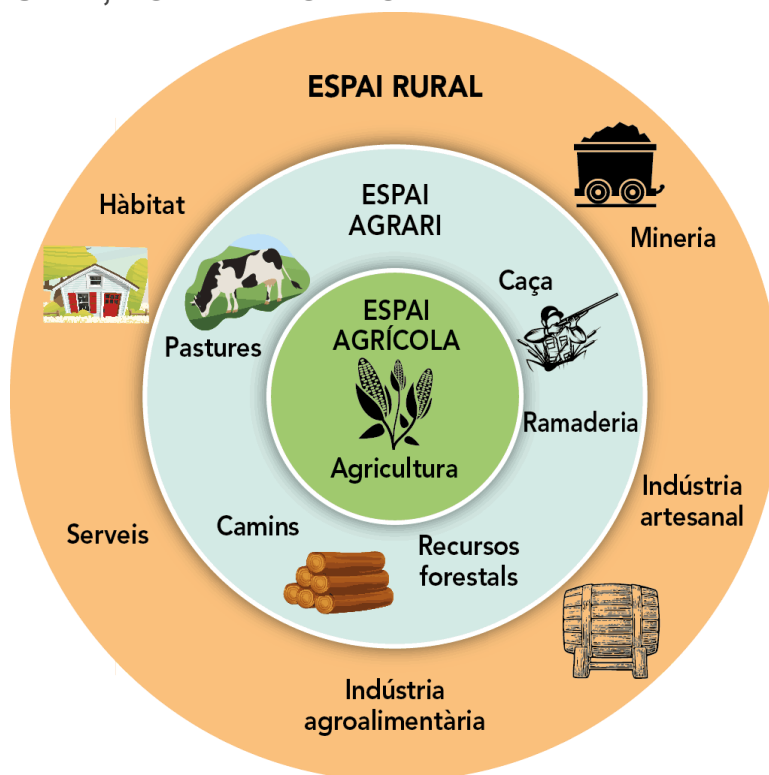

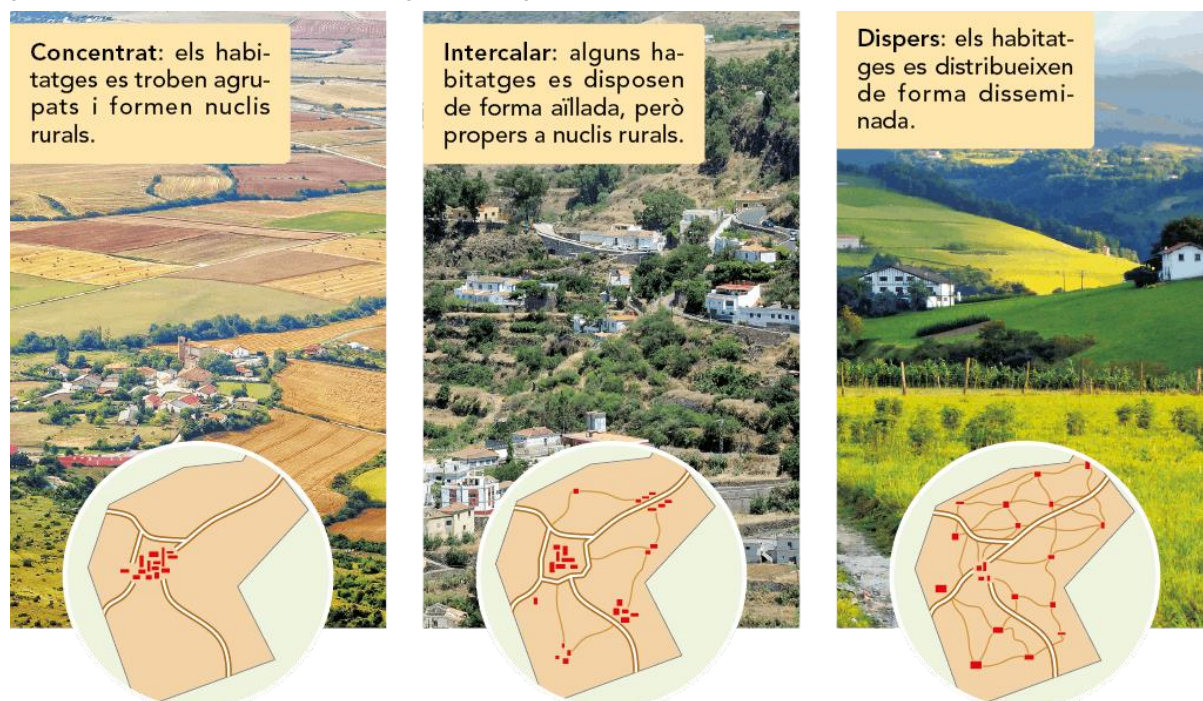
Figura 1

... entre les quals destaquen les agràries

Els **espais agraris** són aquells paisatges naturals que han estat modificats per l'acció de l'ésser humà, amb la finalitat d'obtenir productes del sector primari (agrícoles, ramaders o forestals). D'aquesta manera, l'espai en què es desenvolupa l'agricultura és l'**espai agrícola**.

L'HÀBITAT RURAL

L'espai rural també acull l'ús residencial com a habitatge principal o ocasional. En funció de com es distribueix la població per l'espai rural, podem diferenciar tres tipus de poblament:

LA PARCEL·LA, FORMA BÀSICA DEL PAISATGE AGRARI

La **parcel·la** o **finca rústica** és una porció de terreny, delimitat per una boga, que té un ús agrari. Es diferencien les unes de les altres per la grandària, la forma, els límits i l'ús.

- En funció de la **grandària**, podem distingir entre parcel·les menudes (inferiors a 1 ha), mitjanes (entre 1 i 10 ha) i grans (més de 10 ha).
- La **forma** d'una parcel·la pot ser de tipus regular o irregular.
- Segons **els límits**, les parcel·les poden ser: **obertes** (*openfields*) quan no hi ha separacions físiques que les delimiten o **tancades** (*bocages*) que presenten separacions com ara tancaments vegetals, metàl·lics, de pedra, etc.
- L'**ús** ve determinat pel tipus d'explotació, i pot ser agrícola, ramader, forestal o mixt.

Un conjunt de parcel·les explotades per un mateix productor constitueix una **explotació agrària**. El productor pot:

- Ser el propietari de les parcel·les.
- Explotar-les en forma d'arrendament (mitjançant el pagament d'una renda) o en règim de parceria (pagament d'un percentatge del producte obtingut).

Una explotació agrària comprén, a més de les parcel·les, els magatzems per guardar-

En funció de la grandària de l'explotació, podem distingir entre:

- ACTIVITAT 25. A partir de la figura 1, explica les diferències entre espai rural, espai agrari i espai agrícola.**

[illegible]

Les parcel·les es treballen amb diversos sistemes de cultiu...

- En funció dels **sistemes de reg** utilitzats, es distingeixen:
- Cultius de **regadiu**. Creixen per l'aportació d'aigua que s'efectua de manera artificial. El reg pot ser per degoteig, aspersió o inundació.
- Cultius de **secà**. Només reben l'aigua de la pluja.
- En funció de la **varietat d'espècies cultivades**, es diferencien:
- El **monocultiu**: les parcel·les estan dedicades a un únic tipus de conreu.
- El **policultiu**: quan es cultiven espècies vegetals diferents.
- En funció de l'**aprofitament de les parcel·les**, es distingeixen:
- L'**agricultura intensiva**, que aprofita al màxim la parcel·la per mitjà de l'ús de mitjans tècnics avançats (moderns sistemes de reg, fertilitzants, productes fitosanitaris...), amb la finalitat d'obtenir la màxima productivitat (major rendiment per hectàrea).
- L'**agricultura extensiva**, que requereix grans parcel·les, però no utilitza mitjans avançats.

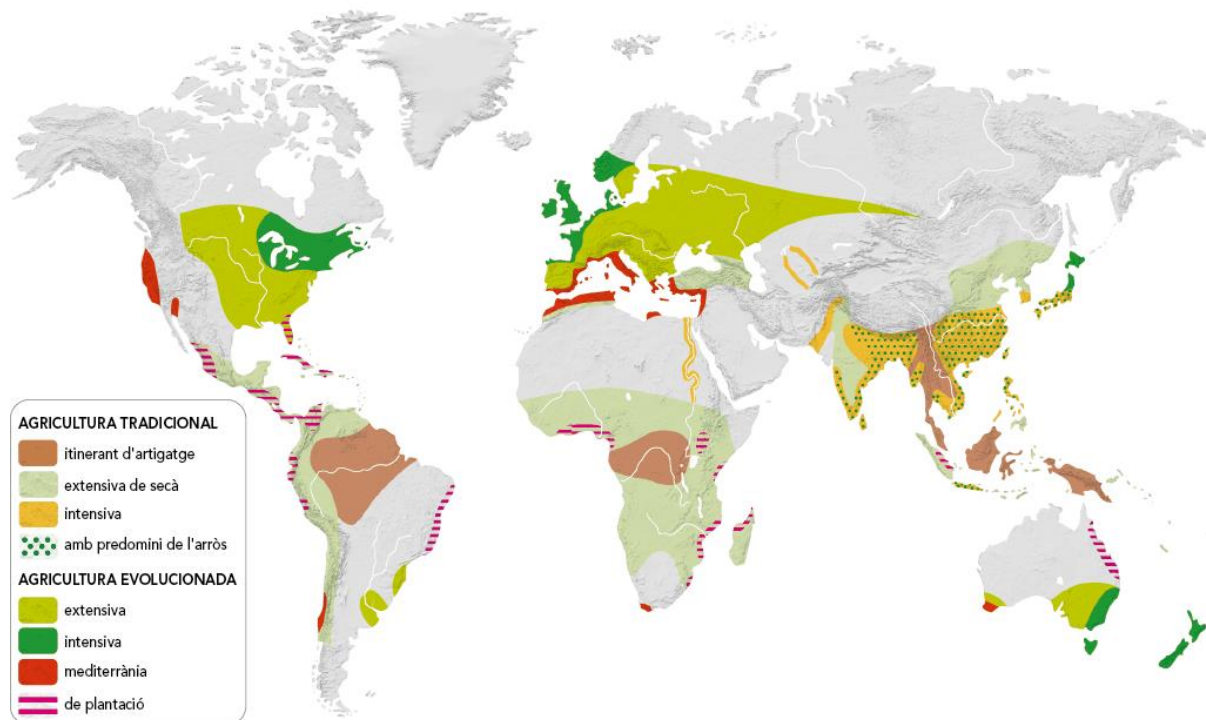
La producció és alta perquè l'extensió de la parcel·la és gran, però no aconsegueix la màxima productivitat, ja que el rendiment per hectàrea és menor.

Secà

Regadiu

L'AGRICULTURA AL MÓN

... que donen lloc a diferents sistemes agraris

La combinació dels diferents elements del paisatge agrari i de les diferents maneres de cultivar la terra ha donat lloc a dos tipus de **sistemes agraris al món**:

- Els **sistemes agraris tradicionals**: tenen com a objectiu fonamental l'autoconsum familiar i, en alguns casos, la comercialització en l'àmbit local. Les explotacions solen ser menudes i es caracteritzen per:
 - Diversos productes (policultiu) en una mateixa parcel·la.
 - L'ús de tècniques rudimentàries i l'escassa mecanització.
 - L'absència de fertilitzants i productes fitosanitaris.
 - L'escassa inversió, que suposa una baixa productivitat.
- Els **sistemes evolucionats de mercat**: la seua producció es dirigeix fonamentalment a la comercialització, fins i tot a escala internacional. Les característiques de les explotacions són aquestes:
 - Les parcel·les són generalment de gran grandària, especialitzades en un únic

cultiu (monocultiu).

- L'ús de tècniques avançades, com l'agrobiotecnologia, que permet obtenir cultius resistent a les plagues.
- La mecanització de les tasques agrícoles i l'ús dels fertilitzants i productes fitosanitaris més avançats.
- Unes grans inversions que permeten una gran productivitat.

ACTIVITAT 26. Indica si les següents afirmacions són vertaderes o falses.

- Els cultius de secà reben l'aigua de pluja i els de regadiu de manera artificial ____
- El monocultiu es dedica a un sol tipus de cultiu a la mateixa parcel·la i el policultiu a espècies vegetals diferents ____
- L'agricultura intensiva obté més productivitat de la parcel·la que l'agricultura extensiva ____

ACTIVITAT 27. Quines diferències fonamentals hi ha entre els sistemes agraris tradicionals i els sistemes agraris evolucionats de mercat? Quins són més

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface.

La **ramaderia** és la cria d'animals per disposar d'aliments com ara carn, llet, ous i altres productes com el cuir i la llana. Els animals també s'utilitzen com a força de treball o s'exploten per a la seua reproducció.

Les explotacions ramaderes varien, segons la mena d'animals que es crien (boví, caprí, porcí, avícola...) i si s'empren sistemes extensius (quan el bestiar pastura a l'aire lliure) o intensius (quan està estabulat).

Quant als sistemes ramaders, podem distingir entre els **tradicionals** i els **evolucionats**. Dins d'aquests últims, els anomenats "productivistes" (majoritàriament estabulats), han abaratit la carn, però plantegen greus problemes de sostenibilitat, mentre la ramaderia ecològica es proposa com a alternativa.

- La ramaderia complementa l'agricultura i està orientada a l'autoconsum, i l'excedent, al comerç local. Les explotacions són menudes, de tipus familiar, i es crien animals de corral i de pastura, amb races autòctones.
- Els animals s'alimenten de les restes de les collites o pasturen per les terres marginals i els guarets.
- S'inverteix poc en maquinària i cures veterinàries.
- La ramaderia és majoritàriament sedentària, però en algunes zones molt seques o molt fredes, com els deserts càlids o la tundra, els ramats es

desplacen a la recerca d'aigua o d'aliment.

- Es localitzen a les regions intertropicals d'Àfrica, Llatinoamèrica i del Sud-est asiàtic, i en alguns països del nord d'Àfrica i d'Àsia central i occidental.

SISTEMES RAMADERS EVOLUCIONATS

- Estan orientats a vendre els productes als mercats i obtenir el màxim benefici.
- Per això porten a terme inversions elevades en instal·lacions, automatització de les tasques, alimentació dels animals, hormones per fomentar el creixement i antibiòtics per prevenir malalties.
- Les explotacions són grans per millorar la rendibilitat.
- S'especialitzen en la producció de carn, llet i ous. Amb la finalitat d'obtenir una producció elevada seleccionen les races més productives, en detriment de les autòctones.
- Convé distingir entre ramaderia evolucionada extensiva i intensiva:
- L'**extensiva** es localitza a les grans prades i estepes dels Estats Units, l'Argentina i Austràlia. S'especialitza en la cria de bestiar boví i oví per al mercat internacional.
- La **intensiva**, també anomenada industrial, es dedica preferentment al bestiar boví, porcí i avícola. Els animals es crien en estables o granges en règim d'estabulació.

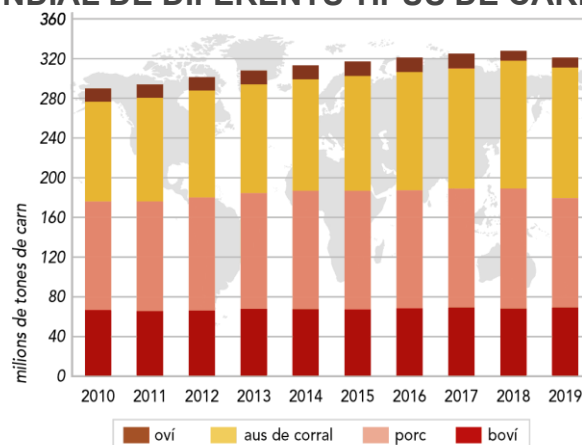
ÉS SOSTENIBLE LA RAMADERIA INDUSTRIAL?

La ramaderia industrial destina grans inversions a les granges. Controla l'alimentació i la salut del bestiar, així com la temperatura i la humitat dels estables i les hores de llum per agilitar l'engreixament dels animals per augmentar la producció.

La ramaderia industrial ha abaratit molt la producció d'aliments, però comporta seriosos problemes:

- És una ramaderia molt contaminant, ja que emet gasos d'efecte d'hivernacle i els purins dels animals contaminen el sòl i l'aigua.
- Es qüestiona el benestar del bestiar, perquè a les naus s'hi allotgen milers d'animals.
- És poc eficient; per obtenir la carn es necessita una gran quantitat de pinsos, farratges, aigua...

LA PRODUCCIÓ MUNDIAL DE DIFERENTS TIPUS DE CARN

ACTIVITAT 28. Fixa't en la imatge del bestiar a Tanzània. Quins trets de la ramaderia tradicionals hi pots distingir? Marca les afirmacions correctes:

- ___ La finalitat principal de la ramaderia és l'autoconsum.
- ___ No hi ha inversió en maquinària.
- ___ Els animals s'alimenten de pastures a terres marginals.
- ___ S'efectuen inversions importants en maquinària i cures veterinàries.
- ___ Es qüestiona el benestar dels animals.
- ___ Els animals es crien en granges o estables.
- ___ L'alimentació dels animals prové de l'agricultura ecològica.

6. Existeixen alternatives sostenibles a la pesca de captura?

La pesca es basa en l'aprofitament dels recursos naturals que ofereix el mar, i proporciona aliments a les persones i matèries primeres a la indústria (congelats, conserves, olis, farines...).

Des dels seus orígens, els éssers humans han practicat la caça i la pesca com a activitats econòmiques de simple depredació. A partir del Neolític, la ramaderia va anar substituint la caça, però no ha passat el mateix amb la pesca. No obstant això, el creixement actual de l'aqüicultura obri una esperança de futur davant el creixent

esgotament dels recursos pesquers.

Els sistemes de pesca són diversos...

En funció de les embarcacions pesqueres i de l'abast dels seus desplaçaments es distingeixen tres tipus de pesca marítima:

- **Pesca litoral o costanera.** Es fa amb embarcacions menudes o mitjanes que amb prou faenes s'allunyen de la costa durant el dia.
- **Pesca d'altura.** Es porta a terme amb embarcacions grans i estan diversos dies i fins i tot setmanes al mar.
- **Pesca de gran altura.** S'utilitzen grans vaixells, veritables factories de peix, i poden estar pescant en alta mar durant mesos.

Segons el nivell tecnològic i el destí de la producció, la pesca pot ser:

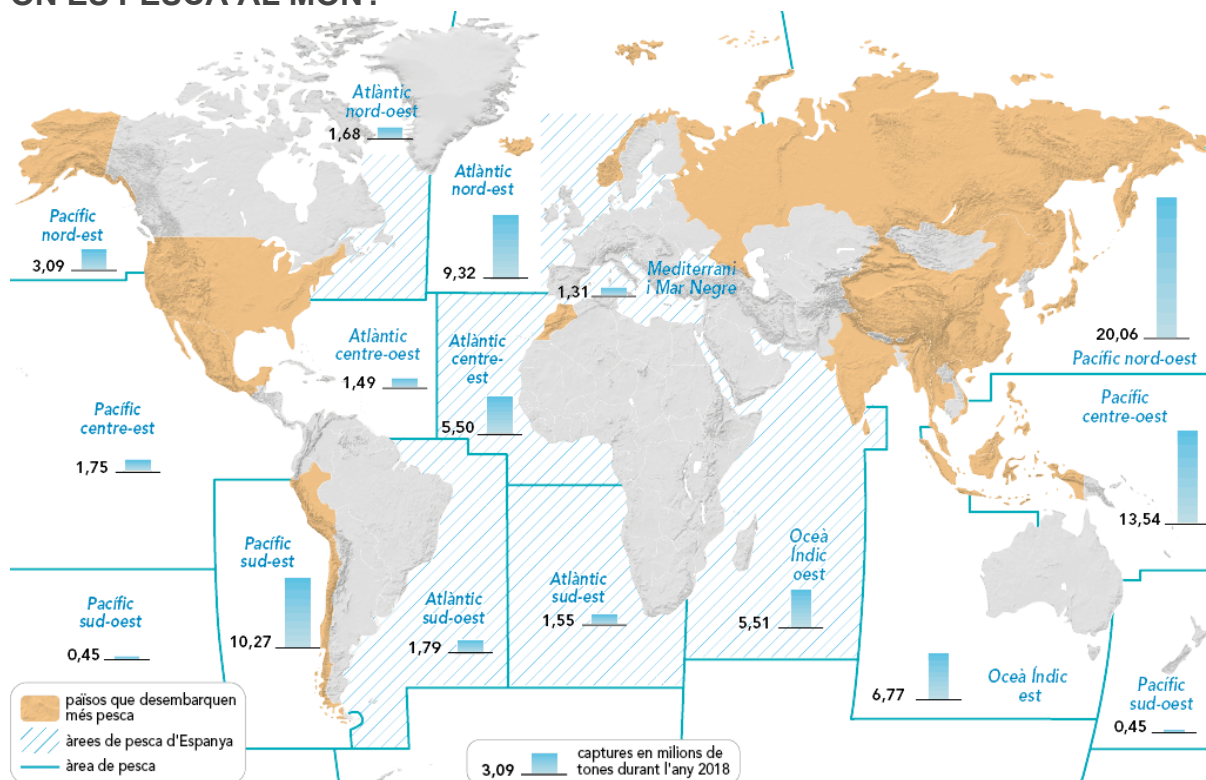
- **Artesanal.** Utilitza aparells de pesca senzills i les captures, que són molt reduïdes, es destinen al mercat local.
- **Industrial.** Es fa amb vaixells grans i aparells complexos, així com tecnologia d'última generació que permet obtenir gran quantitat de captures. Comercialitzen el peix a escala mundial i el subministren també a la indústria.

... i hi ha zones pesqueres destacades

La fauna marina es concentra a les zones amb major abundància de nutrients. En conseqüència, les majors captures es localitzen en unes zones determinades, que es diuen **caladors**, i que es troben a:

- Les **plataformes continentals**: àrees marines de poca profunditat i abundants nutrients aportats pels rius (mar del Nord, de la Xina, del Japó).
- Les **zones de contacte entre els corrents oceànics freds i càlids**, com ocorre a l'est d'Amèrica del Nord i el nord-est d'Àsia.
- Les **zones d'aflorament d'aigües profundes i corrents freds**: costes del Perú, Xile, Mauritània, Namíbia...

ON ES PESCA AL MÓN?

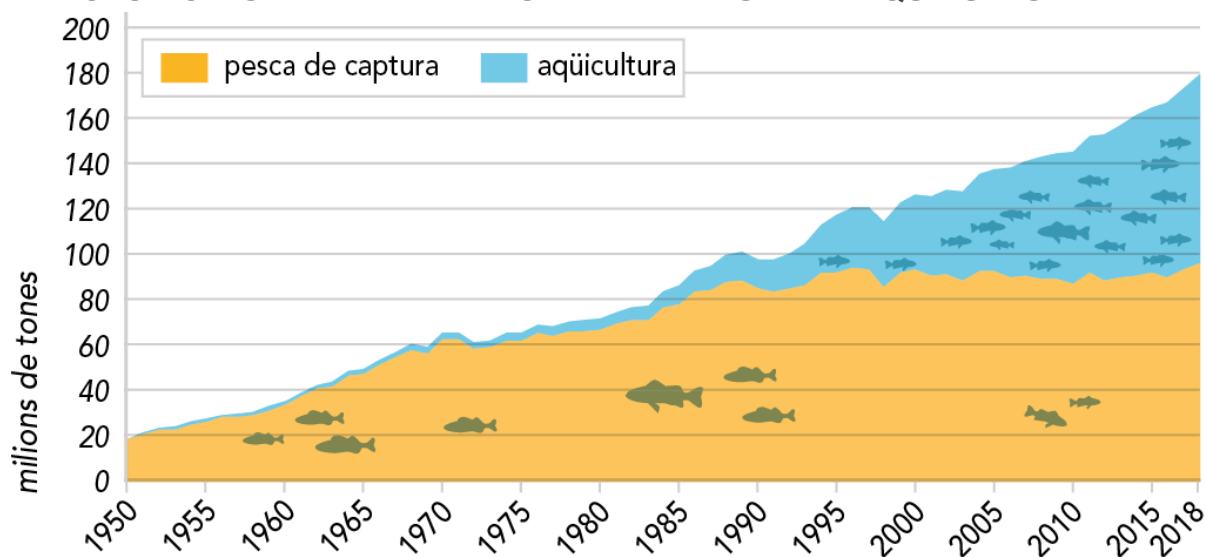
L'AQUICULTURA, UNA ALTERNATIVA A LA PESCA DE CAPTURA

L'eficàcia de les tècniques i equipaments pesquers ha comportat la sobreexplotació de molts caladors. L'excés de captures, la degradació dels fons marins i la contaminació estan posant en perill el futur de moltes espècies marines.

Una alternativa a la pesca de captura és l'**aqüicultura**, que consisteix en la cria d'animals i plantes en aigua dolça o salada. És una tècnica molt desenvolupada a Àsia, i la Xina n'és el líder mundial.

Però l'aqüicultura presenta alguns problemes: amenaces als ecosistemes costaners, captura en excés de larves salvatges o peixos que s'alimenten amb pinsos obtinguts d'altres peixos.

L'EVOLUCIÓ MUNDIAL DE LA PESCA DE CAPTURA I L'AQUÍCULTURA

ACTIVITAT 29. Observa el gràfic anterior sobre l'evolució mundial de la pesca de captura i l'aqüicultura i respon:

- Quines quantitats hi ha de cadascuna els anys 1960, 1990 i 2018?

- Per quines raons penses que ha tingut aquesta evolució a partir dels anys 90?

TEMA 4

Un sector estratègic

1. Quines activitats inclou el sector secundari?

El sector secundari comprén les activitats econòmiques dedicades a transformar els recursos naturals (matèries primeres) en nous productes elaborats que satisfan necessitats humanes.

El sector secundari inclou diverses activitats...

Aquest sector inclou la **indústria**, la **producció d'energia**, la **mineria** i la **construcció**:

- L'activitat industrial és la més important perquè transforma els recursos naturals i crea nous productes.
- La producció d'energia, com la generació d'electricitat és necessària per fer un treball.
- La mineria és un conjunt d'activitats que utilitza diferents mètodes per a l'extracció de minerals que són necessaris i imprescindibles per a la indústria i la construcció.
- La construcció crea diferents tipus d'edificis (cases, gratacels...) i infraestructures (ponts, carreteres, túnels...).

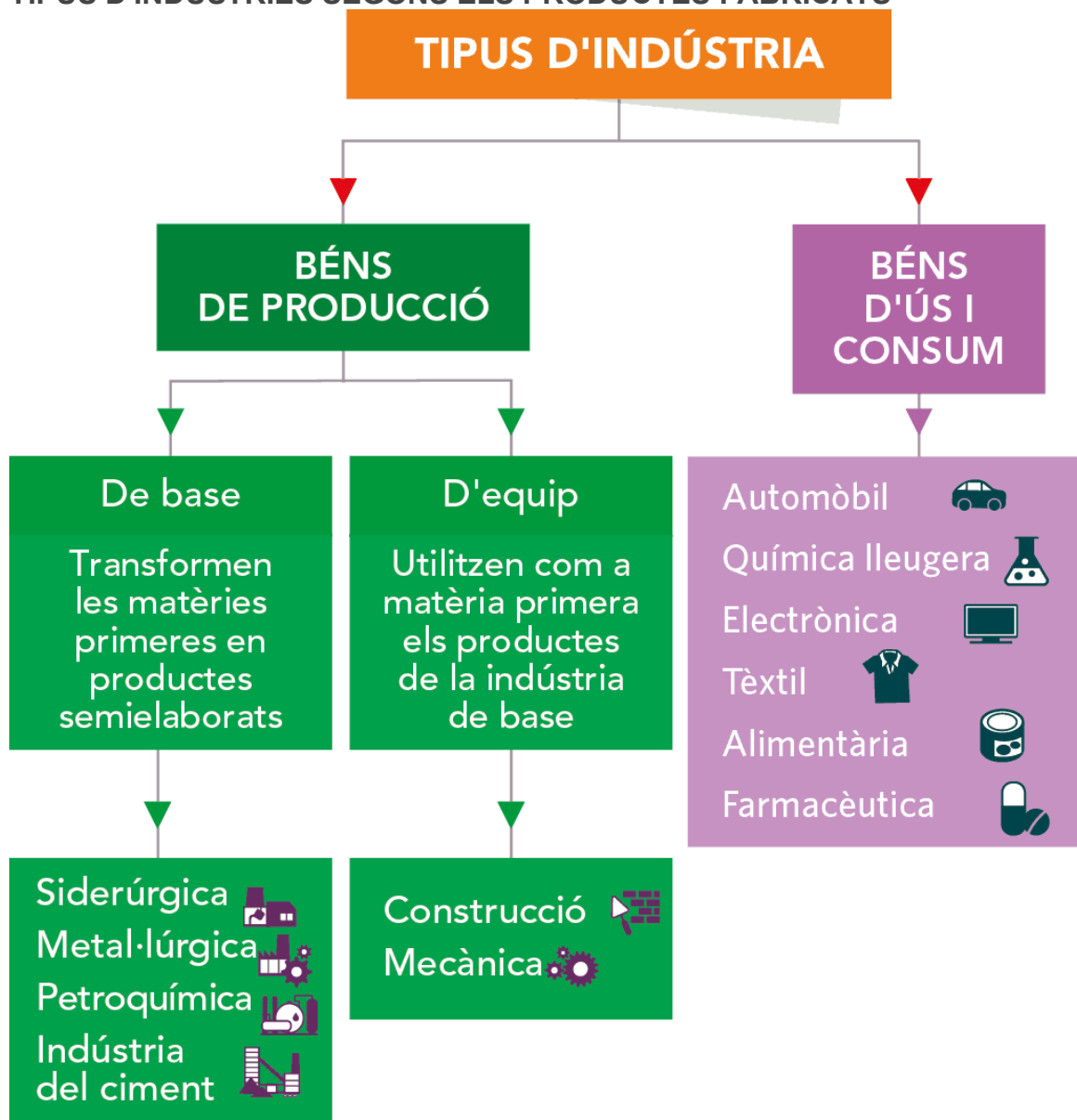
... entre les quals destaca l'activitat industrial

Entre totes les activitats del sector secundari, la indústria és la més rellevant. Les

indústries es classifiquen d'acord amb diversos criteris:

- Segons els productes que fabriquen: **indústries de base** (siderúrgica, metal·lúrgica, petroquímica, cimentera, etc.); **indústries de béns d'equip** (maquinària per a altres indústries, motors i material de transport, material de construcció), i **d'ús i consum** (alimentària, automobilística, tèxtil, electrònica de consum, etc.).
- Segons el seu desenvolupament tècnic: **indústries madures** (siderúrgia, tèxtil...) i **indústries de tecnologia punta** (microelectrònica, robòtica...).
- Segons el volum de matèries primeres que manegen: **indústries pesants**, com les de base i d'equip, **indústries semipesants**, i **indústries lleugeres**, com les de béns de consum.
- Segons la seua grandària: **grans** (més de 1 000 treballadors), **mitjanes** (de 50 a 1 000) i **menudes** (menys de 50).

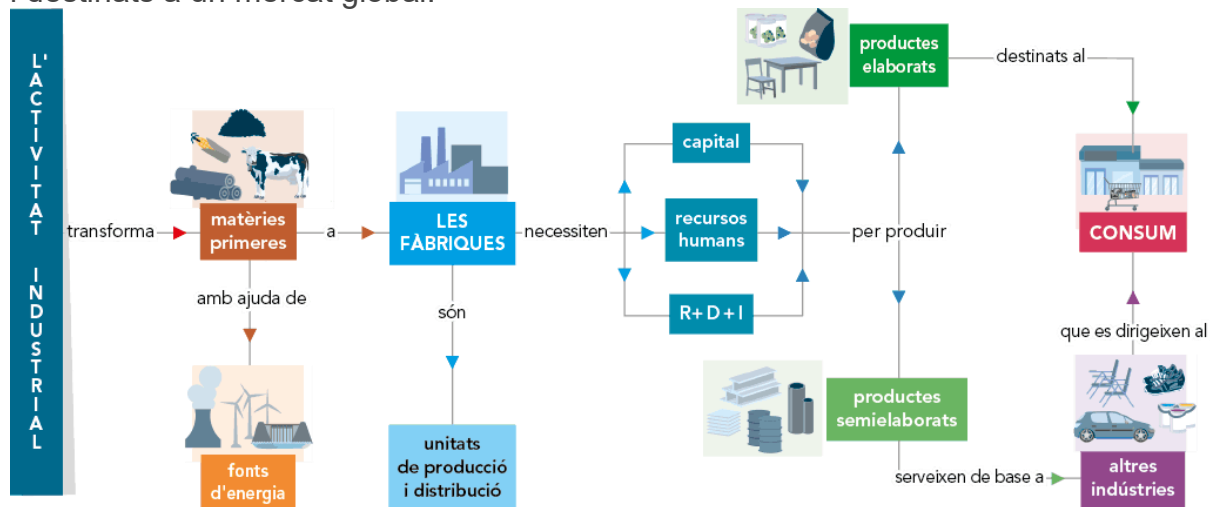
TIPUS D'INDÚSTRIES SEGONS ELS PRODUCTES FABRICATS

COM ÉS EL PROCÉS ACTUAL DE PRODUCCIÓ INDUSTRIAL?

En el **procés de producció artesanal**, abans de la Revolució Industrial del segle XVIII, hi predominava el treball manual amb eines senzilles, i no requeria una gestió complexa.

Per contra, l'actual **procés de producció industrial** és summament complex: combina els **recursos naturals** (matèries primeres i energia), l'**element humà** (treball), el **capital** i la **tecnologia** per mitjà d'una **organització empresarial**. La finalitat de la indústria de hui és proveir de productes de qualitat a preus competitius i destinats a un mercat global.

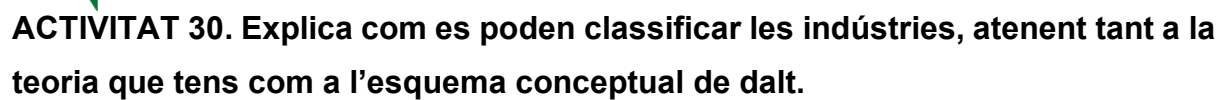
Infografia 1

PER QUÈ ÉS NECESSÀRIA L'ECONOMIA CIRCULAR EN EL PROCÉS DE PRODUCCIÓ INDUSTRIAL?

L'economia circular és un model de disseny, producció i consum que té per objectiu que els recursos continuen generant valor en el temps per tal de reduir al mínim els residus dels processos productius i l'impacte que tenen en els ecosistemes.

Economia lineal

ACTIVITAT 31. Fes una redacció en la que expliques quina informació ens aporta la infografia 1.

60

[illegible]

ACTIVITAT 32. Analitza la informació que trobes dalt sobre l'economia lineal i la circular. Explica primer cadascuna, assenyalant les diferències que trobes entre ambdues. Posteriorment digues, segons el teu criteri, quin tipus és més sostenible i aporta tres arguments a favor de la teua posició.

[illegible]

2. Estem immersos en una nova Revolució Industrial?

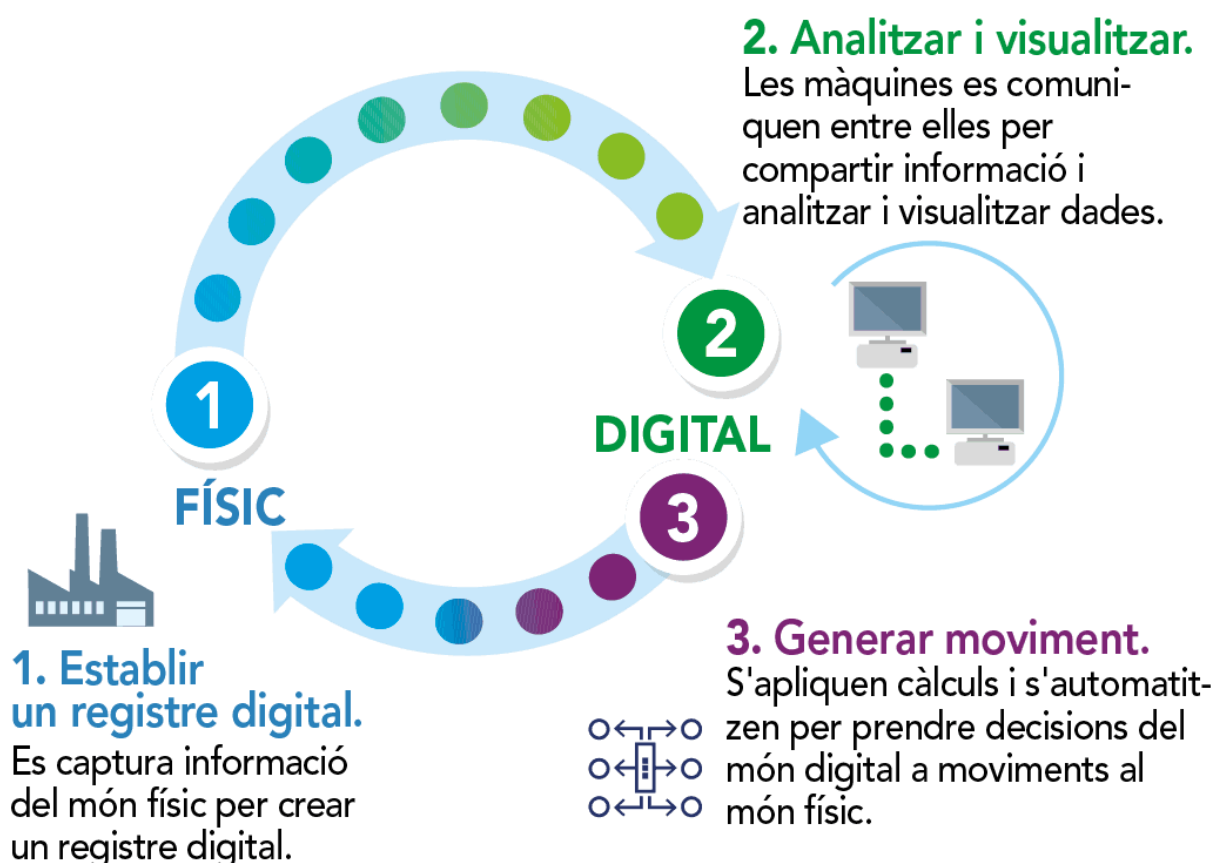
La Indústria 4.0 fa servir tecnologies avançades...

Aquesta última dècada, els processos de producció industrial han evolucionat enormement, per la qual cosa s'ha creat el concepte d'**Indústria 4.0**. Aquest tipus d'indústria es caracteritza per la transformació digital dels processos de producció industrial, a partir de la utilització de noves tecnologies connectades.

Algunes d'aquestes s'empren des de fa dècades (per exemple, l'ús de robots en àmbits com la indústria automobilística), però és precisament la seua interacció i connexió amb altres tecnologies el que fa que siga una cosa revolucionària.

Per això, es considera que estem immersos en els inicis de la **Quarta Revolució Industrial**. Aquesta es distingeix per la utilització de tecnologies com la robotització, l'ús del núvol, la ciberseguretat, les dades massives (*big data*), la impressió 3D, les simulacions o la realitat augmentada.

FLUX D'INFORMACIÓ ENTRE ELS MONS FÍSIC I DIGITAL

... materials revolucionaris...

La indústria actual fa servir materials nous gràcies a la recerca, el desenvolupament i la innovació (**R+D+I**). Destaquen els **nanomaterials** com el grafè, de només un àtom de gruix, que permeten produir objectes de mida menor, més lleugers i resistents.

... i comporta escenaris nous

Els actuals processos de producció industrial tenen una sèrie d'avantatges, entre els quals destaquen:

- La **reducció de costos de producció**.
- L'**augment de la productivitat i qualitat** dels productes.

- L'aparició de **productes nous**: teixits intel·ligents...

No obstant això, l'automatització industrial i la robòtica suposen una sèrie de desafiaments per a l'ocupació industrial:

- La reducció de **perfiles professionals** en què es desenvolupaven tasques físiques, repetitives i d'**escassa qualificació**.
- La demanda de **perfiles professionals especialitzats** formats per a aquest sector.

ACTIVITAT 33. Segons el següent text, quines conseqüències comporta la implantació de tecnologia pel que fa a l'ocupació?

LA TECNOLOGIA DESTRUEIX LLOCS DE TREBALL?

Les línies de producció d'algunes fàbriques ara es troben completament buides, sense treballadors humans. El seu lloc l'ocupen gegantescos braços robòtics i altres màquines que han estat dissenyats i programats per a una única tasca. (...)

Sí, però també han detectat un augment de llocs de treball en altres sectors, com el de l'atenció, el creatiu, d'oci (cambrers) o estètics (perruquers). (...)

María GONZÁLEZ: "La tecnologia va crear més llocs de treball dels que va destruir entre el 1871 i el 2011"

[illegible]

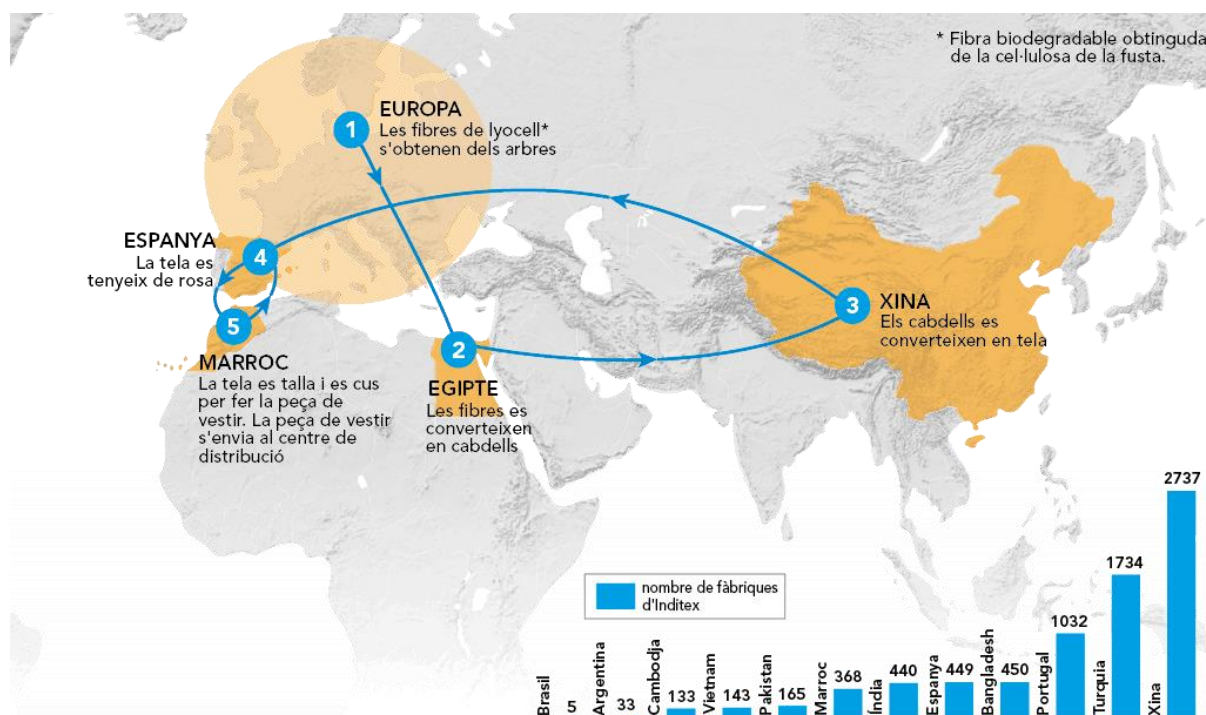
3. On es localitzen els espais industrials?

Els factors de localització industrial

Antigament, les indústries es localitzaven en aquells espais que disposaven de matèries primeres i fonts d'energia, i els seus productes generalment es distribuïen per mercats propers. Actualment, però, la localització industrial depén d'una sèrie de factors:

- Factors **naturals**. La proximitat a les matèries primeres i fonts d'energia permet abaratir costos de producció. Hores d'ara, a causa dels fluxos internacionals de comerç, aquests factors no són tan determinants com en el passat.
- Factors **econòmics**. La disponibilitat de capital és fonamental, ja que permet finançar l'empresa. A més, les infraestructures de transports són necessàries per connectar la producció industrial amb els mercats de consum i les indústries complementàries (per això, les zones urbanes solen concentrar més indústries).
- Factors **polítics**. Aquells espais que ofereixen avantatges comercials i fiscals, i compten amb plans d'ordenació que faciliten la disponibilitat de sòl industrial, són propicis per atraure l'establiment d'indústries. A més, la legislació també influeix en l'atracció d'indústries (incentius per a les empreses, legislació laboral, normatives mediambientals, etc.).
- Factors **socials**. Les indústries més avançades requereixen poca mà d'obra, però altament qualificada, mentre que les menys avançades necessiten mà d'obra abundant i amb escassa qualificació. Un darrer factor és l'acceptació de l'empresa per part de la societat on s'instal·la.

LES DIFERENTS LOCALITZACIONS EN EL PROCÉS PRODUCTIU: L'EXEMPLE D'INDITEX

Inditex és una de les primeres companyies del món en el sector industrial tèxtil. Els treballadors es reparteixen per nombroses fàbriques dels diferents continents.

REGIONS INDUSTRIALS I CLÚSTERS TECNOLÒGICS

La coincidència de diversos factors provoca que les indústries es concentren en espais geogràfics determinats, cosa que dona lloc a **regions industrials**.

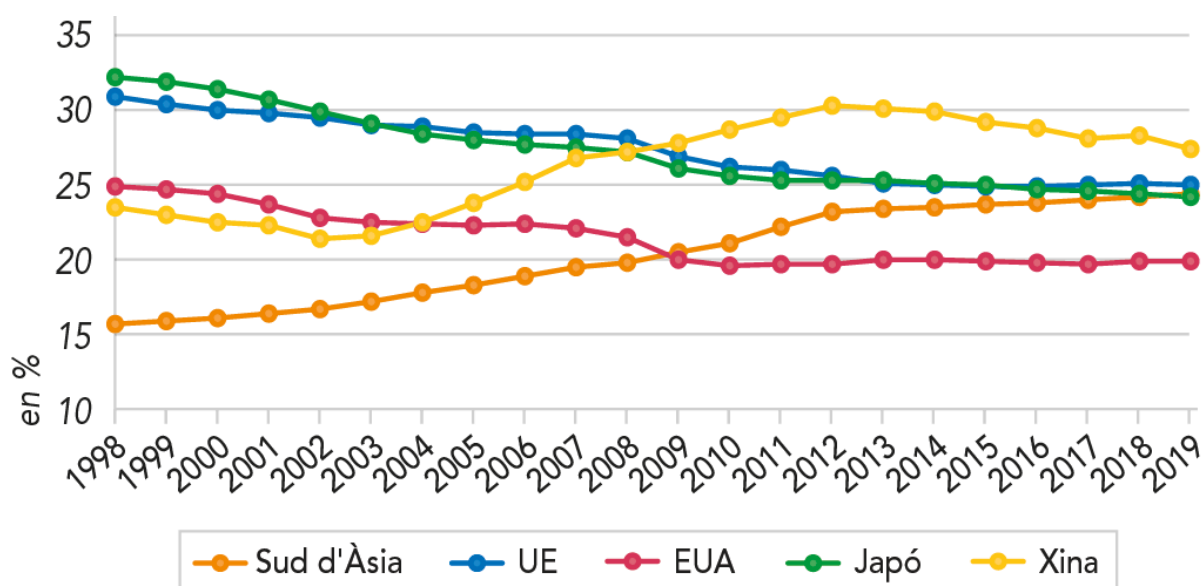
En aquestes regions la indústria contribueix de manera significativa al PIB nacional i hi ocupa un percentatge important de la població.

Si es tracta d'una zona empresarial on es concentren indústries d'alta tecnologia i relacionades amb centres universitaris o de recerca, es diuen **tecnòpolis** o **clúster tecnològic**.

Alguns dels exemples més destacats són Silicon Valley (als EUA) i Shenzhen (a la Xina).

ACTIVITAT 34. Observa la gràfica, digues quina informació hi trobes en ella, i fes-ne un anàlisi comparatiu dels diferents països.

POBLACIÓ OCUPADA EN LA INDÚSTRIA

4. Quines són les grans regions industrials del món?

Al món hi ha diferents regions industrials, que es classifiquen en funció del seu nivell d'industrialització. Així, distingim **regions industrials tradicionals** (l'Europa occidental, els Estats Units i el Japó), que són aquelles que han tingut un paper significatiu en les revolucions industrials, i **regions industrials emergents** (la Xina, Corea del Sud, el Sud-est asiàtic o el Brasil), sorgides durant les últimes dècades.

La deslocalització industrial...

Aquestes regions industrials no funcionen com a nodes aïllats, ja que les comunicacions i la tecnologia interconnecten els llocs de producció i consum. Per això, és habitual la presència d'**empreses multinacionals**, de gran grandària i amb filials a diferents països.

Aquest procés es denomina **deslocalització industrial**, i consisteix en el trasllat de tota o part de la seua producció a altres països per tal d'obtenir beneficis més alts.

... té un impacte econòmic, social...

La busca de beneficis més alts amb costos més baixos ocasiona un impacte molt alt en les economies dels països desenvolupats i emergents. Entre les **conseqüències positives** destaquen:

- La reducció dels costos de producció industrial, que permet a les empreses ser més competitives.
- La creació d'ocupació i la dinamització de l'economia als països emergents.

No obstant això, també comporta una sèrie de **repercussions negatives**:

- L'explotació laboral als països emergents, perquè no tenen legislacions que garantisquen el benestar i una remuneració adequada.
- La pèrdua d'ocupacions directes i indirectes i el tancament de fàbriques als països desenvolupats.

... i un gran repte mediambiental

Les activitats del sector secundari tenen un **alt impacte mediambiental**, a causa de les emissions i la sobre-explotació de les matèries primeres. La deslocalització industrial també afecta el medi ambient:

- Els països emergents solen tenir legislacions menys respectuoses, per la qual cosa es produeixen agressions al medi ambient, com ara abocaments (a l'atmosfera, aigües i sòls), desforestació, etc.
- El desplaçament dels productes manufacturats a milers de quilòmetres de distància comporta una major despesa energètica i emissions.

La **sostenibilitat mediambiental** constitueix un dels principals reptes de la indústria, per la qual cosa cal un canvi de model cap a indústries més respectuoses amb el medi ambient. Les possibles solucions han de contemplar l'ús d'energies renovables, el reciclatge que permeta economies circulars, l'eficiència energètica, el tractament adequat de l'aigua i dels residus, la reducció d'emissions, la producció local...

Agbogbloshie és un barri d'Accra (Ghana), que s'ha convertit en un abocador per a ferralla electrònica provinent d'Europa i de l'Amèrica del Nord.

LEGENDA:

- regions desenvolupades
- centres de poder de les regions desenvolupades
- regions emergents de primer nivell
- regions emergents de segon nivell
- grans regions en creixement econòmic emergent
- primera fase de deslocalització d'empreses
- segona fase de deslocalització d'empreses

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

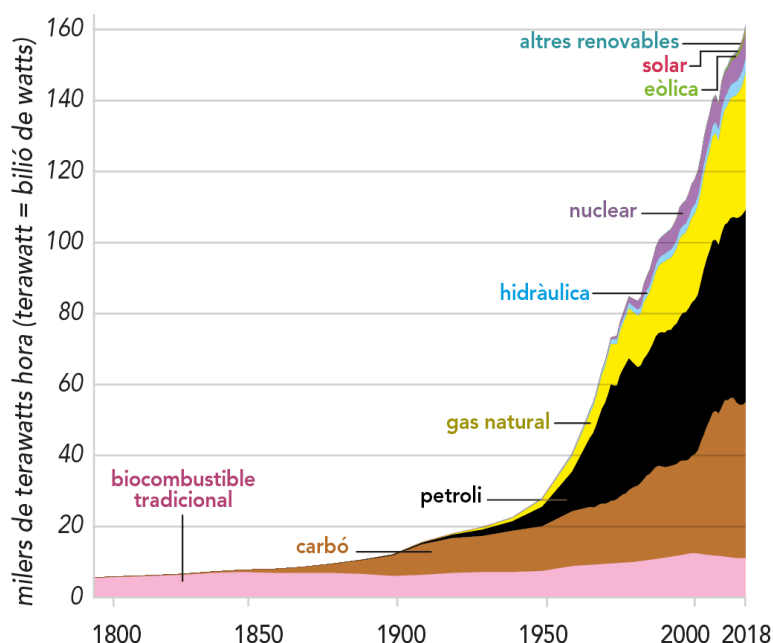
5. Quines fonts d'energia mouen el món?

Gràcies a l'**energia** podem desplaçar-nos, il·luminar o escalfar les nostres llars i recarregar dispositius com el mòbil; per això, es diu que l'energia és el motor que mou el món.

Les **fonts d'energia** són aquells recursos naturals dels quals és possible obtenir energia per fer-ne ús (industrial, domèstic, transports, etc.).

- Segons la seua disponibilitat, es diferencien entre **fonts d'energia no renovables** (perquè les reserves són limitades, com el petroli, el carbó, l'urani o el gas natural) i **fonts d'energia renovables**, que tenen una disponibilitat il·limitada (eòlica, hidràulica, solar, geotèrmica, mareomotriu i de la biomassa).
- En funció de la procedència, es distingeixen: **energies primàries** (directament de la natura, com la solar, l'eòlica, l'urani, el carbó o el petroli) i **energies secundàries** (procedents d'una energia primària: gasolina, electricitat...).

EVOLUCIÓ DEL CONSUM ENERGÈTIC MUNDIAL

ACTIVITAT 36. Explica la diferència entre energies renovables i no renovables. Posteriorment, digues quines creus que tindran un major pes en el futur i dona arguments que donen suport a la teua resposta.

6. Existeix un problema energètic?

Augmenta el consum d'energia...

El consum d'energia al món ha crescut a partir de la Revolució Industrial i s'ha accelerat des del 1950, a causa de l'**augment de la població i de l'activitat econòmica**. Les fonts d'energia que hui utilitzem són majoritàriament **combustibles fòssils** (petroli, carbó i gas natural), molt contaminants i amb reserves exhauribles. Actualment, es consumeixen uns 166 milions de barrils de petroli diaris; la humanitat està consumint acceleradament el que la naturalesa tarda milions d'anys a produir i això provoca l'esgotament a mitjà termini de les reserves existents.

... i, en conseqüència, també les emissions

Els combustibles fòssils emeten un gran volum de **gasos d'efecte d'hivernacle (GEH)** que estan augmentant la temperatura mitjana de la Terra. També s'alliberen òxids de sofre i nitrogen, que són responsables de la pluja àcida que danya la vegetació i l'aigua i accelera la contaminació.

La comunitat internacional planteja una reducció de les emissions de GEH i substituir les actuals fonts d'energia per altres de més netes i renovables. D'aquesta manera es pretén fer front a la situació mediambiental denominada emergència climàtica.

ACTIVITAT 37. El següent mapa mostra la producció i el consum d'energia a distintes zones del planeta. Descriu la informació que proporciona i, posteriorment, assenyala els problemes que pot ocasionar per a un país o una regió ser depenent a nivell energètic.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

TEMA 5

Un món interconnectat

1. Quina importància té el sector serveis?

El sector serveis ocupa activitats diverses...

El **sector serveis** o **terciari** agrupa les activitats econòmiques que no produeixen béns materials, a diferència dels sectors primari i secundari, sinó que ofereixen serveis per cobrir les necessitats de les persones o altres sectors productius. Són activitats impossibles d'emmagatzemar i d'una expansió creixent a escala global.

D'altra banda, es tracta d'un sector molt heterogeni, que pot classificar-se segons la funció que compleix cada activitat:

- **Serveis socials.** Són aquells serveis bàsics que s'ofereixen per vetlar pel benestar de la població i l'organització de la societat (sanitat, educació, administració, justícia...).

- **Serveis de distribució.** Agrupen aquelles activitats que permeten el transport de persones, mercaderies i informació (transport, telecomunicacions...).
- **Serveis a les empreses.** Les empreses necessiten serveis especialitzats com la recerca, la gestió, la publicitat, etc. Moltes empreses del sector primari i secundari incorporen aquestes activitats terciàries dins de la seua pròpia estructura.
- **Serveis al consumidor.** Reuneixen activitats com el comerç al detall, l'oci (turisme, entreteniment), l'hostaleria (bars i restaurants), les reparacions i instal·lacions, etc.

Els serveis sanitaris són necessaris per millorar la qualitat de vida de les persones.

... que poden ser públiques o privades

Els serveis també es poden classificar en funció de si són:

- **Serveis públics.** Els ofereix l'Estat i es financen amb els impostos. Destaquen serveis com la sanitat, l'educació, l'administració, la justícia o els serveis socials.
- **Serveis privats.** Els ofereixen les empreses privades i es mantenen amb els pagaments de qui contracta el servei.

QUÈ ÉS EL TERCER SECTOR?

A més dels sectors públic i privat, existeix el denominat **tercer sector**, format per entitats sense ànim de lucre que es financen amb donacions públiques i privades (ONG, associacions, fundacions, etc.), i que tenen l'objectiu de millorar el benestar de les persones.

QUÈ ÉS LA TERCIARITZACIÓ DE L'ECONOMIA?

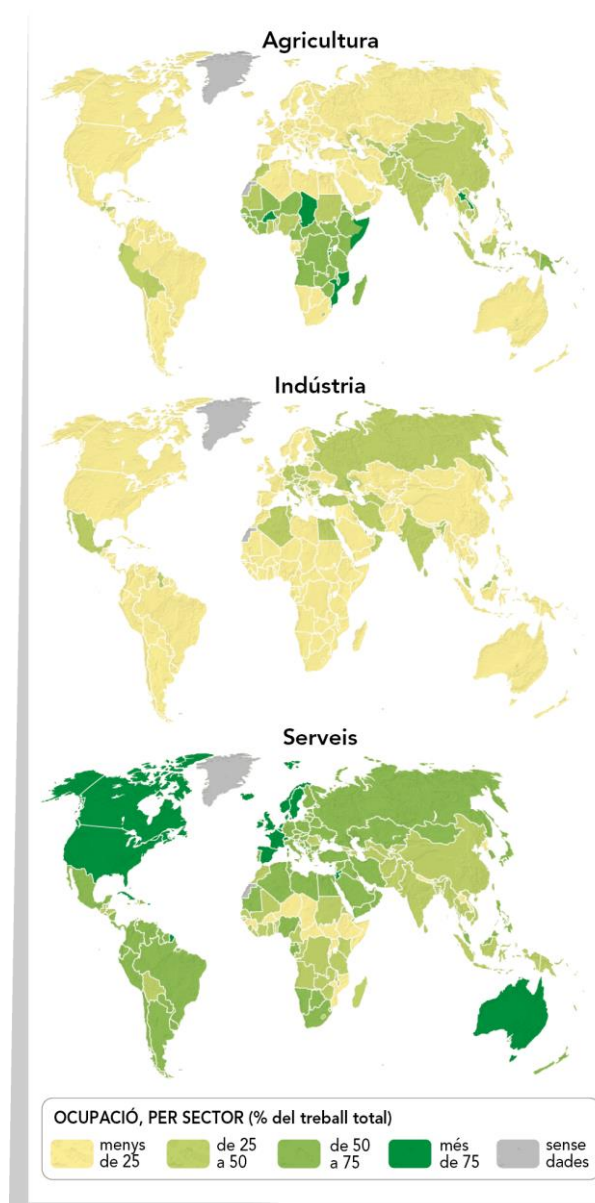
La **terciarització de l'economia** es produeix quan la riquesa i l'ocupació d'un país es basen fonamentalment en el sector serveis. Els processos de terciarització es produeixen a conseqüència d'una sèrie de factors:

- **Expansió de l'estat del benestar**, en el qual l'Estat garanteix l'accés a serveis bàsics com la sanitat, l'educació o els serveis socials, cosa que suposa la generació d'ocupació en aquestes activitats.
- **Desenvolupament econòmic i augment dels ingressos de la població**, que incrementa el seu nivell de vida i, en conseqüència, la demanda de diferents serveis (turístics, financers, etc.).

- **Augment de la demanda de serveis auxiliars per part de les empreses**, per ser més competitives.
- **Creixement de la població urbana, globalització i desenvolupament de les tecnologies** són altres factors importants.

ACTIVITAT 38. Fixa't en els següents mapes sobre el percentatge d'ocupació per sectors i respon:

- a) A quins països s'ha produït el procés de terciarització amb més intensitat?
- b) Quina relació penses que hi ha entre el desenvolupament d'un país i el seu grau de terciarització?

A) _____

B) _____

2. Per què el transport és un sector estratègic?

Permet traslladar persones i mercaderies...

El **transport** és l'activitat del sector serveis que permet el trasllat de persones i mercaderies amb diferents mitjans de transport. Constitueix un sector estratègic i compleix tres funcions:

- **Funció econòmica:** L'existència d'infraestructures (carreteres, ports, aeroports...) permet connectar els productes del sector primari i el secundari amb els consumidors. A més, el transport és fonamental en sectors com el comerç i el turisme.
- **Funció política:** La disponibilitat de bones comunicacions permet la vertebració dels territoris i els seus habitants. D'altra banda, alguns països alberguen enclavaments geoestratègics (infraestructures, estrets, canals marítims, etc.).
- **Funció social:** El moviment de persones i mercaderies és molt enriquidor, perquè possibilita la connexió entre territoris i cultures.

... mitjançant diversos sistemes...

Els **sistemes de transport** estan formats pels mitjans de transport (automòbil, vaixell, etc.) i les infraestructures per les quals transiten (carreteres, ports, etc.). Així, distingim entre **sistemes de transport terrestre** (que inclou el transport per carretera i el ferroviari), **sistemes de transport maritimofluvial** i **sistemes de transport aeri**.

... que conformen xarxes de transport

La **xarxa de transport** permet la circulació de vehicles i està formada per una sèrie de nodes o llocs principals (com, per exemple, ciutats, ports, aeroports, etc.), units per un conjunt d'eixos o rutes (carreteres, rutes aèries, marítimes, etc.).

Alguns factors que contribueixen al creixement de les xarxes de transport són la globalització, la deslocalització productiva, l'abaratiment dels transports o el comerç electrònic.

L'**accessibilitat** és la possibilitat que tenen les persones d'assolir destins, béns o serveis (per exemple, el temps que es tarda a arribar a la feina, a un centre mèdic, etc.) a través de determinades infraestructures. Per tant, l'accessibilitat depèn directament de les xarxes de transport.

ACTIVITAT 39. Llig el següent fragment i respon:

A) Resumeix amb una frase la idea principal.

B) Quines altres idees recull l'article?

C) Quines similituds i diferències trobes en les ciutats del teu entorn?

CAP A UNA MOBILITAT SOSTENIBLE

A Singapur la integració de les diferents modalitats de transport està subjecta a prioritats ben clares: un transport públic especialment cuidat, net i ben dimensionat, bicicletes i patinets de tots els tipus a tots els punts de la ciutat i uns usuaris que els deixen a llocs on no destorben, i sobretot, un parc automobilístic amb un nombre fix de vehicles que no pot créixer: només pots adquirir un automòbil si algú en dona de baixa un altre. (...)

El resultat és una ciutat en què només un 12 % dels habitants té automòbil propi, en què es pot caminar, agafar una bicicleta o un patinet, o fer servir el transport públic (...), i tot això coordinat mitjançant aplicacions mòbils *apps* de transport.

Enrique DANS: "Mobilitat multimodal i rumbs de col·lisió" (adaptació), *Blog d'Enrique Dans*, 6 d'octubre del 2018.

A) _____

B) _____

C) _____

3. Quina importància tenen les activitats comercials?

El comerç, clau en la globalització

El **comerç** consisteix en l'intercanvi de béns i serveis entre productors i consumidors. Hi ha una sèrie de factors bàsics per al desenvolupament del comerç:

- **Uns mitjans i infraestructures de transport** eficients que permeten que els intercanvis siguin ràpids i barats.
- **Les telecomunicacions**, Internet en particular, han facilitat molt les relacions comercials i les formes de pagament, fins i tot han arribat a aparèixer noves formes de negoci (empreses col·laboratives, plataformes en *streaming*...).
- **La densitat de població i un nivell adquisitiu elevat** dona lloc a un volum més gran dels intercanvis comercials.
- **La seguretat** enfront de robatoris, frau, incompliment de contractes... és vital per a la **confiança** entre compradors i venedors. L'Estat i les lleis garanteixen aquesta seguretat a cada país, i els acords entre governs, en el comerç internacional. Per facilitar aquests acords i resoldre conflictes, l'any 1995 es va crear l'**Organització Mundial del Comerç**, que agrupa la gran majoria de països.

EL COMERÇ INTERIOR, FLUX COMERCIAL DINS D'UN PAÍS

El **comerç interior** és el que té lloc dins d'un mateix país. En funció dels seus **canals de distribució**, es distingeixen dos tipus de comerç:

- **Comerç majorista, que adquireix el producte directament del productor en grans quantitats per vendre'l al comerç al detall.**
- **Comerç al detall**, que consisteix en la venda de menudes quantitats al consumidor i que es dona en botigues, supermercats, grans

magatzems i hipermercats. El comerç electrònic, basat en grans plataformes logístiques i el lliurament directe per missatgeria, afecta el comerç al detall.

EL COMERÇ EXTERIOR, INTERCANVI DE TRANSACCIONS ENTRE PAÏSOS

El **comerç exterior** és el que es du a terme entre països i s'hi inclouen les **importacions** (compra de productes estrangers) i les **exportacions (venda de productes a altres països)**.

Les importacions i les exportacions reflecteixen el valor del comerç entre països, i queden registrades en la balança comercial i en la balança de pagaments:

- La **balança comercial** és la diferència entre els productes que importa i exporta un país; la balança comercial pot ser positiva o negativa.
- La **balança de pagaments** reflecteix tots els intercanvis d'un país amb l'exterior, perquè a més de les importacions i exportacions de productes, també recull l'intercanvi de serveis (turisme, transports...) i capitals financers.

En el **comerç exterior** o internacional, els governs poden fixar-hi **aranzels** o impostos de duana per encarir els productes estrangers i intentar defensar els productors propis de la competència estrangera.

... i noves formes de comerç electrònic

El **comerç electrònic** comprén qualsevol compravenda de béns i serveis efectuada amb mitjans informàtics, principalment la que s'efectua a Internet, amb independència del mecanisme de pagament utilitzat.

Les transaccions del comerç electrònic solen consistir en **béns i serveis**(fonamentalment reserves turístiques, transports, roba o entrades per a esdeveniments), i tot i que la majoria d'aquestes compres es fa amb un ordinador, cada vegada es porten a terme més transaccions des del telèfon mòbil.

Així, les vendes amb aquesta mena de comerç han augmentat molt significativament a causa de la comoditat o l'estalvi de temps, i s'estan

optimitzant aspectes com les despeses d'enviament, les garanties de canvi i devolució o el servei postvenda.

No obstant això, l'existència de grans comerços digitals té com a conseqüència la pèrdua de clients al comerç físic més tradicional i un gran impacte ambiental (transport, embalatges...).

ACTIVITAT 40. Observa la següent infografia sobre la comercialització de la taronja.

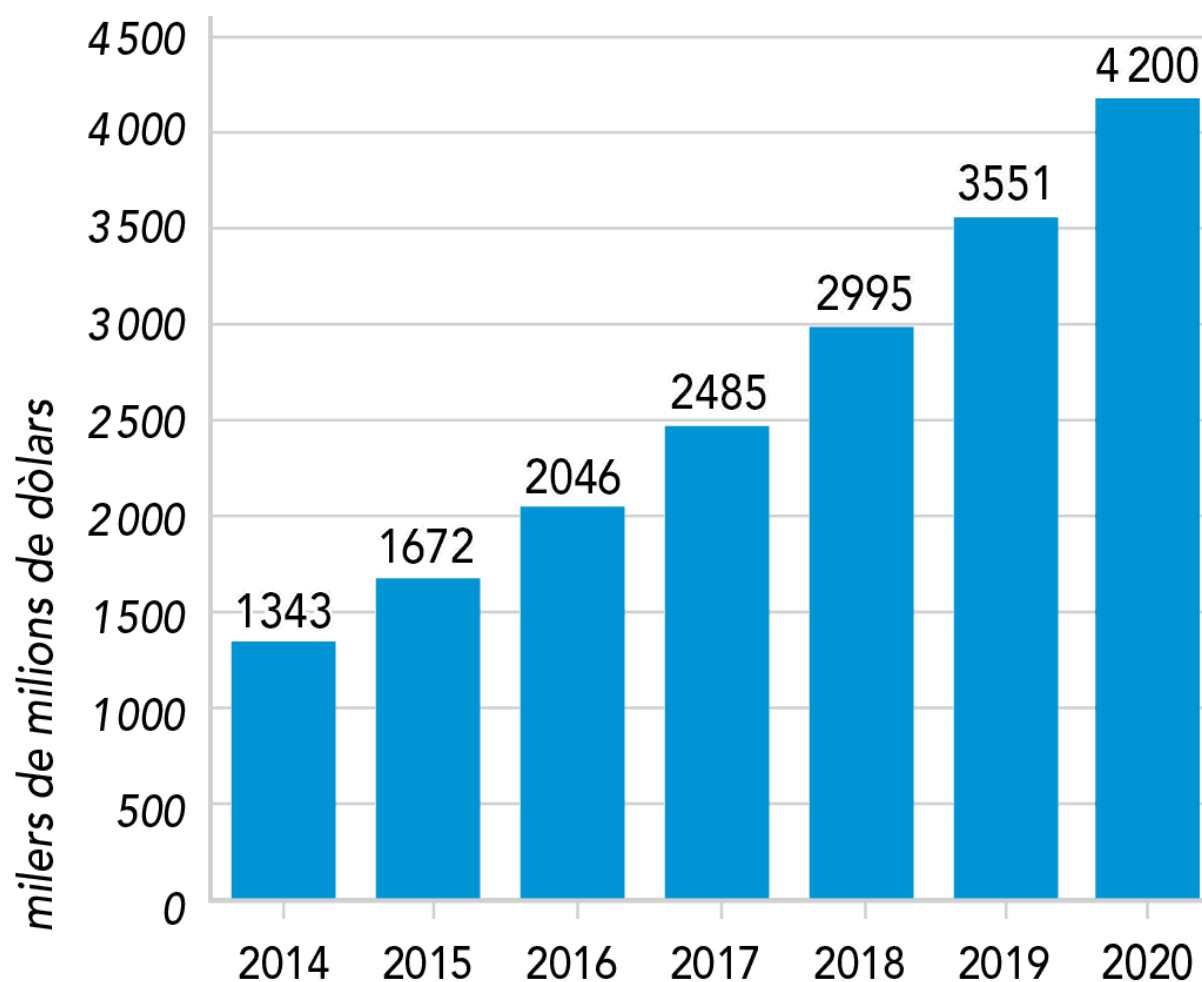
- Quines rutes segueix la taronja que es venen a les fruiteries i els supermercats des de que són recollides al camp?
- Són les mateixes que segueix, per exemple, la roba? Justifica la teua resposta.

	LLAURADOR	CENTRAL HORTOFRUCTÍCOLA	PLATAFORMA DE DISTRIBUCIÓ I "XARXA MERCA"	SUPERMERCAT HIPERMERCAT BOTIGA DESCOMpte
Operator				
Activitats	- Tasques de cultiu: - Poda - Fertilització - Aplicació de fitosanitaris - Gestió i organització	- Recol·lecció i transport - Descàrrega i recepció - Precalibratge - Manipulació i envasament - Etiquetat i paletitzat - Manteniment en cambra - Càrrega i expedició	- Transport a plataforma logística de distribució - Recepció del producte - Emmagatzematge en destí - Preparació de comandes - Expedició i transport al punt de venda	- Descàrrega de la demanda - Gestió del producte a la botiga - Venda al consumidor final
Preu	Preu liquidació llaurador 0,22 €/kg	Preu eixida comercialitzadora 0,55 €/kg	Preu eixida plataforma 0,9 €/kg	Preu de venda al públic sense IVA 1,655 €/kg

A) _____

B)

ACTIVITAT 41. Observa la següent gràfic sobre el comerç electrònic de venda al detall al món i respon:

- Com ha evolucionat aquest tipus de comerç des de 2014 fins a 2020?
- Per què penses que ha estat així? Dona, al menys, tres raons.
- Creus que continuarà aquesta tendència? Justifica la teua resposta.

A)

B)

C)

4. Quin impacte tenen les activitats turístiques?

El creixement del turisme...

El **turisme** és el moviment temporal de persones fora del seu lloc de residència per motius d'oci o professionals.

Actualment, el turisme és un **fenomen de masses**. Durant dècades, el nombre de turistes s'ha incrementat fins a arribar als 1500 milions de turistes internacionals l'any 2019. Aquest augment és causat per:

- L'extensió de l'estat del benestar (poder adquisitiu més alt, vacances retribuïdes, jubilacions, etc.).

- L'abaratiment i la rapidesa dels transports.
- L'existència d'una àmplia oferta de serveis turístics, com ara agències de viatges, allotjaments, etc.

... té un gran impacte positiu...

El turisme **és una de les activitats terciàries més importants**, ja que constitueix quasi el 10 % del PIB mundial. Es tracta d'un sector amb importants **efectes positius** com:

- **Impacte econòmic:** les activitats turístiques produeixen l'augment de l'activitat econòmica a causa de la demanda de béns i serveis (allotjament, transport de passatgers, agències de viatge o activitats culturals). Això contribueix a la creació d'ocupació i a l'arribada de divises dels llocs de destinació.
- **Impacte demogràfic:** la dinamització de l'economia contribueix a l'augment de la població. A les zones rurals, la població flotant aporta recursos estacionals de gran importància.
- **Impacte sociocultural:** els desplaçaments de turistes permeten el contacte amb altres cultures, la preservació del patrimoni, la pràctica d'idiomes, etc.

... però també repercussions negatives

El turisme, així mateix, té uns **efectes negatius**:

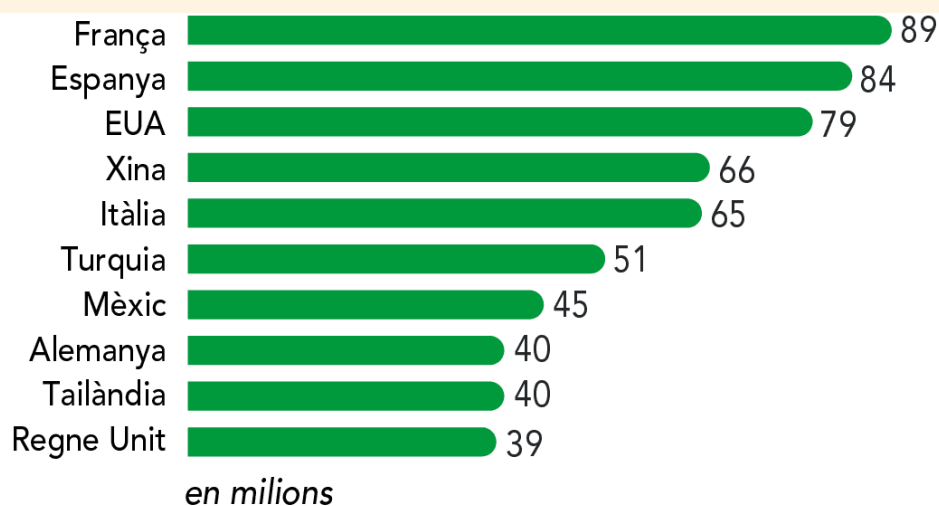
- **Impacte econòmic:** l'afluència massiva de turistes provoca l'increment dels preus, particularment al sector immobiliari. També sol generar ocupació d'escassa qualificació i baixa remuneració.
- **Impacte ambiental:** la urbanització del territori ocasiona la reducció d'espais naturals, així com la contaminació de sòls i aigües, l'augment del consum d'aigua i energia i l'increment d'emissions de residus i sorolls.
- **Impacte sociocultural:** La massificació turística comporta la pèrdua d'identitat de les comunitats locals, així com la deterioració de la qualitat de vida dels residents.

LA SITUACIÓ ACTUAL DEL TURISME AL MÓN

L'any 2020, arran de la pandèmia de la COVID-19, es va produir un descens del nombre de turistes internacionals del 74 %, ja que va passar de 1 500 milions de turistes el 2019 a tan sols 381 milions el 2020. Tot i que actualment el sector està millorant, es preveu que la recuperació serà lenta i progressiva.

Les regions amb una activitat turística més gran són Europa, que el 2019 concentrava quasi el 51 % dels turistes, seguida d'Àsia-Pacífic i Amèrica.

La majoria d'aquestes visites turístiques van ser per motius d'oci i vacances (55%), per visitar coneguts, per motius religiosos o de salut i per motius professionals.

ACTIVITAT 42. Observa la gràfica i el text de la situació del turisme actual al món. Per què el turisme mundial va caure tant l'any 2020? Creus que ja s'ha recuperat? Justifica la teua resposta.

5. Quines fortaleces té el sector terciari a la Unió Europea?

Des de fa dècades, els països de la Unió Europea han experimentat un procés de **terciarització** del seu teixit productiu. D'aquesta manera, el sector terciari constitueix la **principal font d'ocupació** per als països de la Unió Europea, ja que ocupa quasi tres quarts parts de la població comunitària.

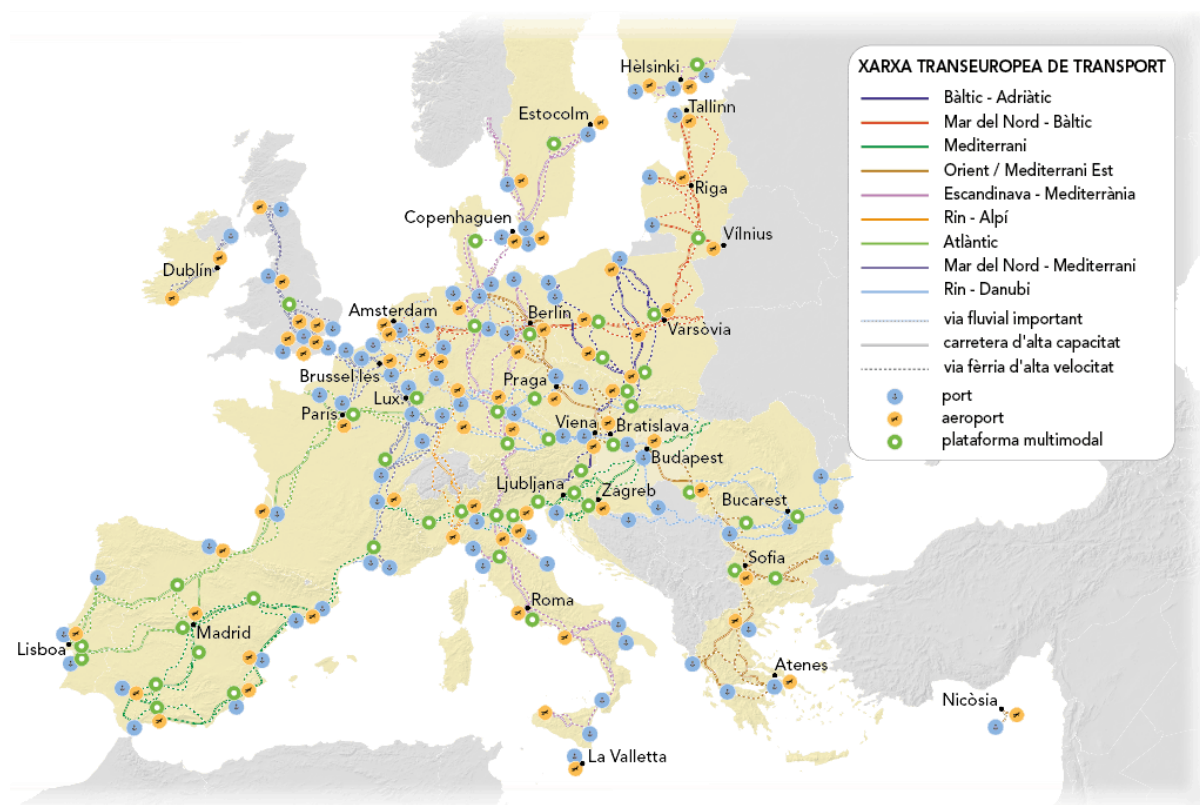
El pes econòmic del sector no és menor, perquè contribueix en gran part a la riquesa total de la UE, i li permet disposar d'una economia sòlida i diversificada per competir amb altres regions a escala global.

UNA XARXA DE TRANSPORTS BEN ARTICULADA

Els estats de la Unió Europea disposen d'**una de les millors xarxes de transport del món**: és una xarxa densa, accessible i compta amb infraestructures molt modernes. Són molt importants la xarxa d'autovies i autopistes, els ports comercials (Rotterdam, Anvers, etc.) i els grans aeroports (Londres, París, etc.).

Les polítiques comunitàries de transport també aposten per la **mobilitat sostenible** i de baixes emissions, per mitjà de la inversió en la multimodalitat, el foment del transport públic i la digitalització.

XARXA TRANSEUROPEA DE TRANSPORT

La **xarxa transeuropea de transport** és una iniciativa molt ambiciosa de la Unió Europea que pretén la interconnexió d'enclavaments estratègics (ports, aeroports i plataformes multimodals) mitjançant eurocorredors (carreteres d'alta capacitat i vies fèrries d'alta velocitat).

ACTIVITAT 43. Te'n vols anar de vacances amb els teus amics a un càmping de la costa de Croàcia, però no tens molt pressupost per al viatge (no pots agafar l'avió). Escull el sistema de transport que utilitzaries raona els inconvenients i els avantatges d'utilitzar aquest mitjà de transport i no un altre.

[illegible]

TEMA 6

Un món desigual i amenaçat?

1. És sostenible el model actual de creixement econòmic?

El desenvolupament actual pressiona el medi...

L'ésser humà ha aconseguit al món elevades cotes de progrés i benestar. Però el preu pagat ha estat degradar el medi ambient i deixar moltes persones al marge d'aquest desenvolupament.

Hui, la població de la Terra ha assolit els 7 800 milions d'habitants, molts dels quals viuen en situació de **pobresa**, la humanitat consumeix cada vegada més **recursos naturals** i els nivells de **contaminació** augmenten progressivament.

Aquest model de desenvolupament genera tota mena de problemes: econòmics, tecnològics, ambientals, socioculturals i polítics. Encara que moltes vegades només percebem la punta de l'iceberg dels problemes, per solucionar-los de varietat cal que els abordem conjuntament, ja que estan relacionats entre si.

Preservar i millorar la qualitat de vida de les generacions futures és un dels grans desafiaments que ha d'afrontar hui dia la humanitat. Això implica ser capaços de fer **compatibles** el desenvolupament econòmic i social de les persones i la salut del medi ambient.

... i cal que la humanitat avance cap a un desenvolupament més sostenible i equitatiu

Molts experts defensen que cal iniciar la transició cap a un nou model de desenvolupament econòmic, més equilibrat i inclúsiu amb les persones, i

més respectuós amb la natura. Per fer-ho, proposen quatre grans estratègies d'actuació:

- La **transició energètica**. Per frenar el canvi climàtic, s'han de reduir les emissions de CO₂ i canviar el model energètic de combustibles fòssils per una energia neta basada en fonts renovables.
- La **integració ambiental**. Els Estats han de desenvolupar polítiques i normatives mediambientals que previnguen la contaminació i promouen una economia circular menys depredadora de recursos i menys generadora de residus contaminants.
- La **recerca i la innovació**. Són dos punts bàsics per a un canvi tecnològic que genere nous models productius i nous llocs d'ocupació adequats a un sistema econòmic sostenible.
- Una **major igualtat i equitat**. És necessari un flux financer i una transferència tecnològica dels països més avançats cap als països menys desenvolupats per estimular-ne el creixement i disminuir-hi les grans desigualtats socials i econòmiques.

L NOSTRE ENTORN MEDIAMBIENTAL ES TROBA AL LÍMIT?

Escalfament del planeta, forats a la capa d'ozó, destrucció de boscos, desertització, desgel dels casquets polars, i la contaminació de l'atmosfera, del sòl i de les aigües... Està en perill l'equilibri natural de la Terra? Com afecten les activitats humanes el medi ambient?

Contaminació de l'aire

El consum elevat de combustibles fòssils i la fabricació massiva de productes generen residus que s'alliberen a l'atmosfera i la contaminen.

Aquesta contaminació té efectes en la salut de les persones perquè augmenta les malalties pulmonars i de la pell, les al·lèrgies, el càncer, etc.

I també té conseqüències en el medi ambient, ja que provoca la pluja àcida, que perjudica la vegetació, redueix la capa d'ozó, que ens protegeix dels

raigs solars perjudicials, i augmenta l'efecte d'hivernacle, que és el responsable de l'escalfament de la Terra.

Contaminació de l'aigua

Els abocaments agrícoles, industrials i domèstics contaminen les aigües dolces i també els mars i oceans.

Aquesta contaminació redueix l'aigua potable disponible per al consum humà i un sanejament insuficient de l'aigua provoca malalties intestinals greus.

En el cas dels mars i oceans, suposa la degradació de la flora i la fauna marines, i una disminució de la pesca disponible.

ACTIVITAT 44. Dels problemes que mostra, l'iceberg, sabries dir-ne al menys cinc conseqüències que tinguin importància per a tu? Justifica la teua resposta.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

2. Com es reparteix la riquesa al món?

El PIB mundial augmenta globalment...

El nivell de desenvolupament econòmic d'un país es mesura per mitjà d'**indicadors socioeconòmics**, que mostren quina és la situació dels habitants d'un país amb relació als altres països del món.

L'indicador econòmic més utilitzat per classificar els països segons el nivell de riquesa és el **producte interior brut** (PIB), que permet conèixer el conjunt de tots els béns i serveis produïts en un país al llarg d'un any. També hi ha el PIB per habitant, que mesura la relació existent entre el nivell de renda d'un país i la població.

Aquestes últimes dècades, el creixement del PIB mundial ha estat notable i la participació en la riquesa mundial dels nous països emergents ha crescut, encara que el món continua sent molt desigual pel que fa al nivell de desenvolupament econòmic.

... però el repartiment és desigual...

La distribució mundial del PIB mostra una clara dicotomia:

- Al **nord**, els països amb el PIB més elevat i més desenvolupats econòmicament. Tenen una renda per habitant alta i grans actius financers. Aquests països exploten els recursos naturals del territori de manera eficaç i són capaços d'exportar materials manufacturats, amb un alt valor afegit.
- Al **sud**, en general s'hi situen els països amb el PIB més baix i menys desenvolupats econòmicament. Suporten economies inestables amb crisis freqüents, monedes febles i una inflació elevada. El comerç d'aquests països parteix sempre en desavantatge, ja que ofereixen, en la majoria dels casos, matèries primeres a preu baix i compren productes elaborats a un preu més alt.

... i la bretxa econòmica es manté

Les desigualtats de riquesa no es donen només entre països, sinó que cal avaluar els diferents nivells existents a l'interior de cada país. I això succeeix tant als països més desenvolupats com als països menys desenvolupats.

Aquest **repartiment desigual** de la riquesa té un impacte negatiu en el desenvolupament de la salut i en les oportunitats que tenen les persones. La bretxa econòmica també es nota en l'esperança de vida. Per exemple, a Espanya, la diferència en l'esperança de vida de les persones dels barris més rics i més pobres és de 7 anys a Madrid, i d'11 a Barcelona.

Year	Deficit (billions of dollars)
1960	1
1965	2
1970	3
1975	6
1980	12
1985	13
1990	20
1995	30
2000	32
2005	35
2010	63
2015	75
2020	87

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface.

3. És el desenvolupament igual a tots els països?

Com es mesura el desenvolupament humà

Mentre els models econòmics tradicionals basen els seus indicadors de desenvolupament en el creixement econòmic, la necessitat de tenir en compte també factors humans ha promogut el sorgiment d'altres indicadors de caràcter social i cultural.

Un dels més coneguts és l'**índex de desenvolupament humà (IDH)**. Aquest **indicador** va ser dissenyat pel **Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD)** i es fa anualment des del 1990.

L'IDH no només mesura els ingressos econòmics de les persones en un país, o les xifres de producció i consum, sinó que també avalua les condicions de vida de la població.

Un segon índex és l'**índex del Planeta Feliç (HPI)** que vol enfortir la idea que el benestar i la felicitat de les persones va més enllà dels indicadors **macroeconòmics**.

QUÈ MOSTRA L'ÍNDEX DEL PLANETA FELIÇ?

L'índex del Planeta Feliç va ser proposat pel rei de Bhutan el 1972, com a resposta a les crítiques a la pobresa econòmica del seu país.

Aquest índex és un indicador alternatiu que mesura la qualitat de vida i el desenvolupament per mitjà de quatre pilars: el desenvolupament socioeconòmic sostenible i equitatiu, la preservació i promoció de la cultura, la conservació del medi ambient, el bon govern i la felicitat subjectiva.

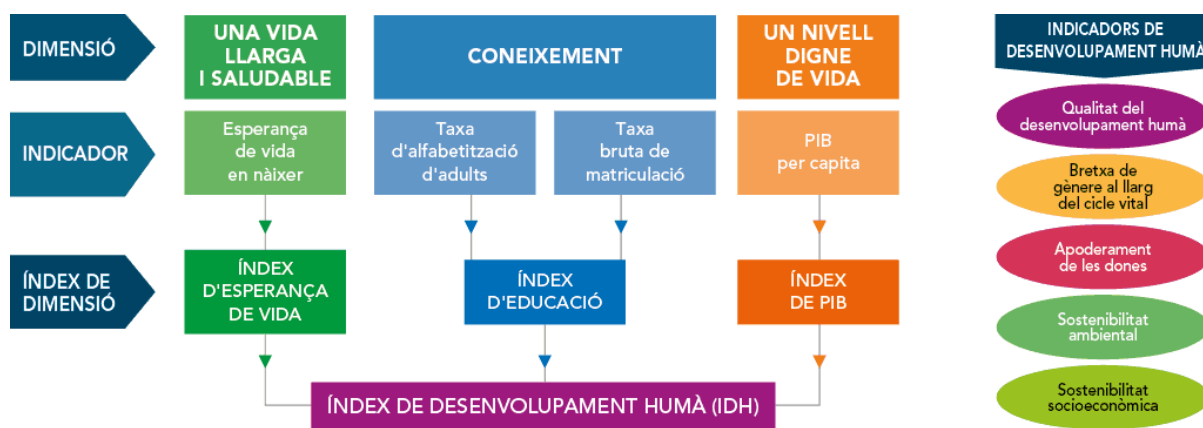
L'HPI és un indicador que no es mesura quantitativament i pot ser interpretat a conveniència. Tanmateix, és interessant perquè ofereix la percepció individual de la felicitat i la petjada ecològica.

QUÈ INDICA L'ÍNDEX DE DESENVOLUPAMENT HUMÀ (IDH)?

L'índex de desenvolupament humà és un indicador de caràcter quantitatiu que mesura la mitjana d'assoliments d'un país en tres dimensions:

- La **salut i la longevitat** de les persones, mesurada per l'esperança de vida en néixer.
- El **grau d'educació** de la població, mesurat a través de l'alfabetització i la combinació de taxes brutes de matriculació en educació primària, secundària i la universitat.
- El **nivell de vida i benestar**, adquirit per mitjà del producte interior brut en termes de paritat del poder adquisitiu.

ACTIVITAT 46. Elabora una xicoteta redacció en la que poses per escrit, de manera coherent, la informació que et dona el següent esquema.

TEMA 7

Nous mons, noves cultures

1. Com va canviar Europa a l'Edat moderna?

A la segona meitat del segle XV, Europa va iniciar una fase de creixement econòmic, d'enriquiment de la burgesia i d'enfortiment de les monarquies. Els canvis van ser causats en gran part a l'auge del comerç, que va impulsar l'exploració de noves rutes marítimes i territoris. Així va començar la primera globalització de l'economia.

EL DESENVOLUPAMENT DEL COMERÇ

La desaparició de les grans epidèmies, el descens de la mortalitat i l'augment de la natalitat van permetre l'**increment de la població**. Segons les fonts, l'any 1500 Europa tenia una població entre 70 i 90 milions d'habitants.

El creixement de la demanda va fer necessari posar en cultiu noves terres i millorar-ne el rendiment. Amb el temps van començar a generar-se **excedents agrícoles** que podien comercialitzar-se en fires i mercats.

El **comerç terrestre** es va revitalitzar i pels camins d'Europa circulaven les sedes italianes, la llana de Castella, els draps dels Països Baixos i Anglaterra, els metalls alemanys i els vins francesos.

Les millores en la navegació van impulsar les **rutes comercials marítimes**

al Mediterrani, el Bàltic i el mar del Nord. L'auge del comerç va estimular la producció artesanal, el desenvolupament de les manufactures i el creixement de les ciutats, sobretot els ports marítims o fluvials.

La necessitat de capitals per finançar els viatges i la compra de mercaderies va comportar l'auge de la banca. Prestadors i canvistes es van convertir en el grup social més important de les ciutats.

CANVISTES AL SEGLE XVI

Els **prestadors** prestaven capital als comerciants per emprendre els seus viatges, i aquests el retornaven amb un interès una vegada tornaven del viatge.

Els **canvistes** facilitaven canvi de moneda dels diferents països i cobraven una comissió per la transacció.

L'AUGE DE LA BURGESIA

La burgesia basava el seu poder econòmic en la possessió de **capital**, que invertia en activitats econòmiques (viatges comercials, manufactures, banca...) amb la finalitat d'obtenir beneficis. Així van sorgir les primeres empreses capitalistes i es van afermar les bases del **capitalisme comercial**, en què els intercanvis comercials es van convertir en una gran font de riquesa.

Algunes famílies de comerciants i banquers, com els Mèdici a Florència i els Fugger a Augsburg, van acumular grans fortunes que els van permetre exercir molta influència política.

L'ENFORTIMENT DE LA MONARQUIA

Durant el segle XV, els reis, que a l'Edat Mitjana havien vist disminuir el seu poder en favor de la noblesa feudal, van aconseguir imposar-s'hi. Van aconseguir centralitzar el poder i van començar a prescindir dels parlaments per governar. Es va consolidar així un nou model d'organització del poder: la **monarquia autoritària**.

Per afermar-la, els monarques van crear exèrcits permanents i van instaurar una burocràcia i una Hisenda que controlaven l'administració i les

finances del regne. També van crear una diplomàcia que va establir relacions entre països aliats.

Els Reis Catòlics a la Corona de Castella, Francesc I a França i Enric VIII a Anglaterra són exemples de monarquies autoritàries.

ACTIVITAT 47. Diques cinc transformacions (polítiques, econòmiques, socials, culturals...) que justifiquen que a la fi del segle XV va començar una nova etapa històrica: l'Edat Moderna. Raona la teua resposta.

2. Quina nova monarquia van crear els reis catòlics?

Isabel i Ferran van crear la monarquia hispànica...

Isabel de Castella i **Ferran d'Aragó** eren hereus de les dues corones peninsulars més grans. Després del seu matrimoni el 1469, la seua pujada al tron el 1479 va originar una nova entitat política: la **monarquia hispànica**. La unió d'Isabel i Ferran va ser una **unió dinàstica**, que no va comportar la creació d'un únic regne. Segons els acords pactats, totes dues corones

s'administraven de manera conjunta, però mantenien les seues fronteres, el seu propi monarca, la seua moneda, el seu sistema fiscal, les seues lleis i les seues institucions.

A més, no es va establir una capital i la cort havia de desplaçar-se on foren els reis.

... que es va expandir per quasi tota la Península...

Durant el seu regnat (1479-1516), els Reis Catòlics van impulsar una política d'unificació territorial:

- El major poder militar dels Reis Catòlics i les desavinences internes al **regne de Granada** van facilitar el triomf de les tropes cristianes. Després d'una guerra molt llarga (1482-1492) i un setge de nou mesos, Boabdil, l'últim monarca nassarita, va lliurar les claus de la ciutat.
- A partir de llavors, el regne de Granada va quedar incorporat a la Corona de Castella i molts dels antics habitants van fugir cap al nord d'Àfrica.
- El **regne de Navarra** va ser envaït per un exèrcit castellà comandat pel rei Ferran, que reclamava drets successoris. L'any 1515, Navarra va quedar incorporada a Castella, encara que va conservar les seues lleis i institucions (Corts).
- Els reis van impulsar la unió amb **Portugal** mitjançant una política matrimonial i dues de les seues filles es van casar amb reis portuguesos. El seu besnet Felip II va heretar Portugal i el va incorporar a la monarquia hispànica.

... i va establir la uniformitat religiosa

La unitat de tots els habitants sota una mateixa creença religiosa, el **catolicisme**, va ser un objectiu prioritari de la monarquia, que es va dur a terme en diverses fases:

L'any 1478 es va instituir el **Tribunal de la Inquisició**. Tenia la funció de jutjar els sospitosos d'heretgia o delictes de fe i sancionar els condemnats amb càstigs exemplaritzants.

- L'any 1492 es va instar els jueus a convertir-se (**jueus conversos**), i els que no ho van fer van ser perseguits i expulsats.
- Després de la conquesta de Granada es va garantir als musulmans (mudèjars) el manteniment de la seua religió i les seues tradicions. Però, a partir del 1499, es va posar fi a la tolerància religiosa i el 1502 se'ls va obligar a convertir-se (**moriscos**) i, si no ho feien, a marxar.

UN TRIBUNAL DE LA INQUISICIÓ

La Inquisició va sotmetre a una estricta vigilància els jueus conversos i els moriscos. Es jutjaven públicament els sospitosos d'heretgia i, en cas de ser condemnats, podien arribar a ser cremats a la foguera.

Aquells que havien reconegut la seua heretgia i s'havien penedit eren obligats a vestir una llufa com a penitència.

ACTIVITAT 48. Llig el següent text i assenyala quines són les idees principals. Has de fer-ho amb les teues pròpies paraules.

LA RENDICIÓ DEL REI BOABDIL DE GRANADA

El rei i la reina, després de veure la carta del rei Boabdil, van decidir anar a prendre l'Alhambra. I van partir del lloc reial, el dilluns dos de gener, amb els seus exèrcits.

I quan eren a prop de l'Alhambra, va eixir el rei Boabdil, acompanyat de molts cavallers, amb les claus a les mans i damunt d'un cavall (...) i va dir: "Preneu, senyor, les claus de la vostra ciutat, que jo i els que hi som dins som vostres".

El rei Ferran va agafar les claus i les va donar a la reina, i va manar entrar a l'Alhambra i prendre'n possessió. I a la torre més alta van mostrar l'estendard de Crist, que era la Santa Creu que el rei portava sempre amb ell durant la santa conquesta.

A. Bernáldez: *Història dels Reis Catòlics*, 1488-1513. *Cinco dias*, *El País Economía*, 7 de febrer del 2020.

ACTIVITAT 49. Busca a internet què significa la paraula "diàspora" aplicada al context de l'expulsió dels jueus i tracta de definir-la amb les teues paraules. Posteriorment, observa el mapa i digues des de quins punts de la Península eixiren els jueus i quins fores els seus destins.

DIÀSPORA: _____

MAPA: _____

3. Què buscava Colom quan va emprendre el seu viatge?

Les grans expedicions marítimes...

Durant el segle XV, el comerç de productes que arribaven d'Orient (espècies, seda, articles de luxe...) va adquirir una gran importància. Però l'any 1453 l'**Imperi otomà** va conquerir Constantinoble i va consolidar el seu control al Mediterrani, cosa que va suposar que es tancara el pas dels comerciants europeus cap a Àsia.

A partir de llavors, algunes monarquies europees, especialment Portugal i Castella, van començar a explorar l'oceà **Atlàntic** per trobar una ruta comercial alternativa cap a l'Índia i el **Sud-est asiàtic**.

Les expedicions marítimes van impulsar el progrés de les **tècniques de navegació**. Es van crear nous instruments, com la brúixola, l'astrolabi i el portolà, que van millorar l'orientació de les naus. La **caravel·la** es va convertir en l'embarcació ideal per dur a terme les travessies oceàniques.

... impulsades per portuguesos...

Al llarg del segle XV, els portuguesos van aconseguir tenir el monopoli del comerç de la seda i les espècies. Amb el suport de l'infant Enric el Navegant, van establir **colònies comercials** a la costa atlàntica d'Àfrica amb l'objectiu d'arribar a l'Índia.

Navegant cap a l'oest, van assolir els arxipèlags de Madeira (1419) i les Açores (1431) i també van vorejar la costa africana fins al golf de Guinea (1460), on van establir colònies per obtenir or, ivori i esclaus.

Bartolomeu Dias va arribar al cap de Bona Esperança o de les Tempestes (1488), i l'expedició de **Vasco da Gama** va arribar a la costa meridional de l'Índia (1498) i va obrir així el camí per a noves expedicions cap a les illes Moluques o de les Espècies.

... i també per castellans

L'any 1492 va presentar el seu projecte als Reis Catòlics i la reina Isabel va accedir a finançar-lo. Per fer-ho, van signar les **Capitulacions de Santa Fe**, per les quals Colom obtindria una desena part de les riqueses aconseguides i rebria els títols d'Almirall del Mar Oceànic i de virrei dels territoris conquistats.

El propòsit de Colom era arribar a Àsia navegant cap a l'oest. Després de rebre el suport financer al seu projecte, va arribar a la costa de Huelva per organitzar l'expedició, juntament amb els germans Pinzón, experts navegants i armadors de Palos de la Frontera. La flota estava formada per 105 mariners, una nau (la *Santa María*) i dues caravel·les (la *Pinta* i la *Niña*).

- Una argumentació convincent perquè finance el teu viatge (motius, avantatges...)
- Les condicions que poses abans d'emprendre l'expedició (materials, benefici econòmic...)

[illegible]

... i van demostrar que la Terra és esfèrica

L'expedició comercial va tenir conseqüències importants:

- Tres dècades després del primer viatge de Colom es va demostrar que Amèrica era un nou continent separat d'Àsia per l'oceà Pacífic, i que en direcció oest s'arribava a Orient, la qual cosa va confirmar que la **Terra és una esfera** i d'una dimensió més gran del que pensaven.
- Es van conèixer noves espècies animals i vegetals, i es van documentar noves ètnies, cultures i llengües.

ACTIVITAT 51. Observa el mapa i, a partir de la informació que et proporciona, descriu el viatge que seguiren Magallanes i Elcano. Assenyala després, amb le teues paraules, què es va demostrar amb aquesta primera volta al món.

5. Quins pobles van trobar al nou món?

Unes civilitzacions pròsperes...

El continent americà ja estava poblat des de feia més de 20 000 anys. Quan Colom va arribar als territoris de l'anomenat Nou Món, els pobles autòctons havien desenvolupat unes **civilitzacions avançades** (maia, inca i asteca, entre d'altres) conegudes com a **precolombines**.

Empraven la pedra com a material bàsic i vivien de l'**agricultura** i la ramaderia, però no utilitzaven la roda, probablement perquè no tenien animals de tir. Cultivaven una gran varietat de productes: dacs, tomaca, carabassa, creïlla, cacau, cotó, fesols..., desconeguts a Europa.

Practicaven la **mineria** i coneixien l'aliatge de metalls (plata, coure). El seu comerç es basava en la barata, encara que també utilitzaven com a moneda el cacau o l'or en pols.

Al cim social s'hi situava l'**emperador**, que concentrava un gran poder. Els grups privilegiats eren la noblesa guerrera, els funcionaris de l'Estat i els sacerdots dels temples. Per sota, s'hi situava la majoria de la població: llauradors, artesans i esclaus (presoners de guerra). Eren **politeistes** i feien sacrificis en honor als seus déus.

Tenien un nivell cultural elevat, amb coneixements amplis d'**astronomia** i

matemàtiques: utilitzaven el nombre zero, calendaris molt exactes, i complexos sistemes constructius de reg i d'aprofitament de l'aigua.

COM VIVIEN ELS ASTEQUES?

Les grans ciutats com Tenochtitlán, Tlaxcala i Cholula tenien un recinte sagrat amb temples i palaus, i pistes esportives per celebrar competicions en honor al déu Sol (joc de pilota).

... com la maia i l'asteca a Mesoamèrica...

Els **maies** es van estendre pel sud de la península del Yucatán entre els segles V i XV. Estaven organitzats en ciutats estat independents, com Chichén Itzá, vivien del cultiu de la dacsca i utilitzaven un sistema d'**escriptura jeroglífica**. Quan hi van arribar els espanyols, ja havien abandonat els seus assentaments per raons que es desconeixen.

Els **asteques** van dominar la vall fèrtil de Mèxic entre els anys 1200 i 1519, data de l'arribada dels espanyols. Van ser un poble guerrer que va conquerir un gran imperi, amb capital a **Tenochtitlán**. L'emperador concentrava el poder polític i religiós.

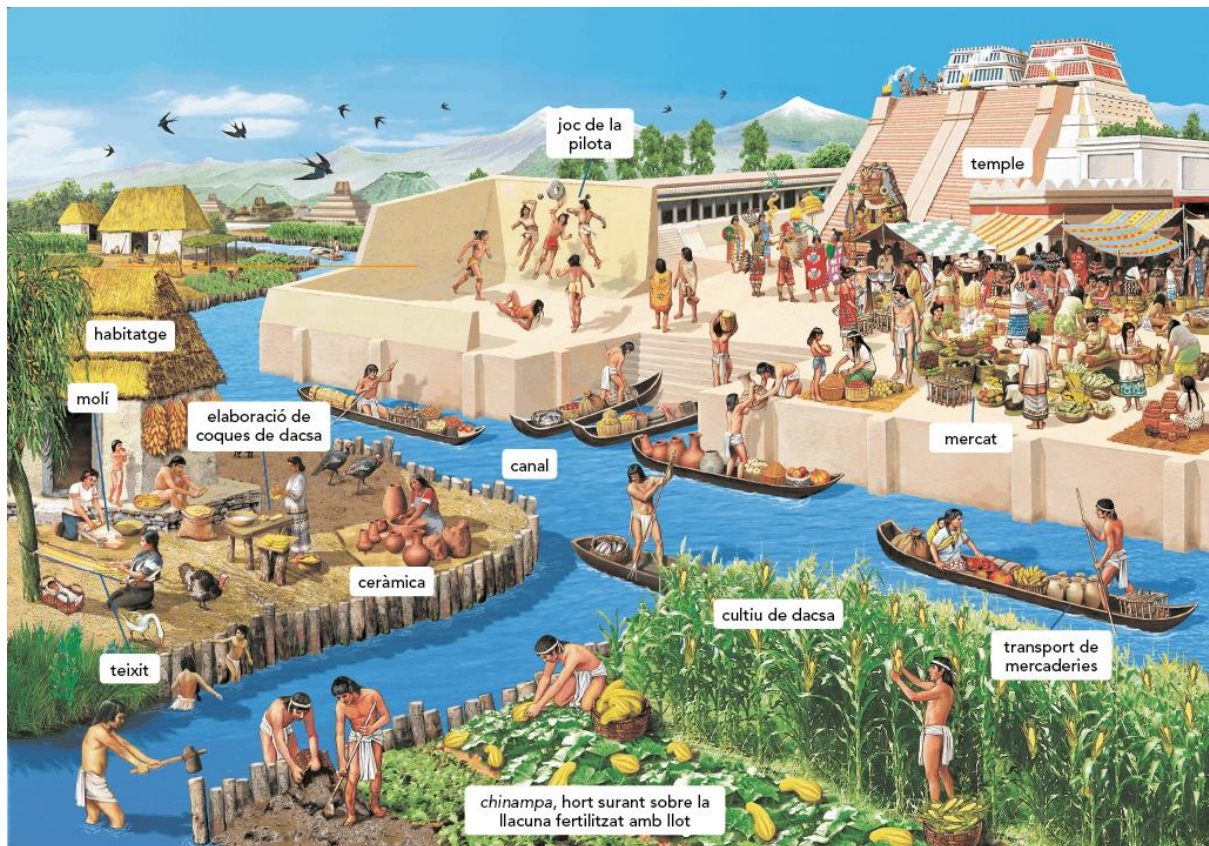
... i l'inca als Andes

La civilització inca es va desenvolupar a l'Amèrica del Sud, als altiplans de la serralada dels Andes, entre els anys 1100 i 1532, quan va ser conquistada pels espanyols.

L'imperi, amb el centre a la ciutat de Cusco, va arribar a ser molt extens, amb més de 12 milions d'habitants. Aquest poble de llauradors va crear un sistema de feixes per poder conrear als vessants dels Andes. L'emperador, considerat com el fill del Sol, rebia el nom de **Gran Inca**.

ACTIVITAT 52. Observa el dibuix, llig el document i respon a les qüestions:

- Descriu la ciutat, les construccions i les activitats que es duïen a terme.**
- Quina impressió de la ciutat creus que es va endur Hernán Cortés quan hi va arribar? Penses que era comparable a alguna de la Península Ibèrica? Raona la teua resposta.**

TLAXCALA, UNA CIUTAT ASTECA

La ciutat (...) és molt més gran que Granada i molt més forta. I té molt bons edificis i amb molta més gent de la que tenia Granada a l'època en què va ser conquistada, i molt més ben proveïda de les coses de la terra: pans, ous, caça, peixos de riu i llegums, i més coses que ells mengen.

Hi ha un mercat en què cada dia es reuneixen més de trenta mil ànimes venent i comprant. (...) Hi podem trobar tota mena de coses, tant de manteniment com de vestit i calçat. Hi ha joieries d'or, plata i pedres, i (...) ceràmica abundant de múltiples formes i molt bona (...). Hi ha cases on renten i rapen el cap com els barbers. Hi ha banys (...).

Finalment, hi ha entre tot això bon ordre i policia, i són gent de raó i concert.

Hernán Cortés: *Carta de relació enviada a Carles V*, 1519.

A) _____

B)

TEMA 8

Erasme, mestre de l'humanisme

1. Com va contribuir l'impremta a la difusió de l'Humanisme?

A la segona meitat del segle XV, la recuperació econòmica i demogràfica i l'auge de la burgesia van donar un fort impuls al desenvolupament de les ciutats. Aquesta nova societat en expansió va proposar una nova manera d'entendre el món i es va impregnar d'un esperit crític.

Giorgio VASARI: **Sis poetes toscans**, 1544. Dante (segle XIII), Petrarca i Boccaccio (segle XIV) van admirar els autors clàssics i van elevar ***l'italià a llengua literària. Les seues obres van tenir molta influència en els autors humanistes posteriors.***

Una nova concepció del món...

L'època moderna va rebutjar la mentalitat medieval, centrada en la idea de Déu, i va situar l'ésser humà al centre del món (**antropocentrisme**). D'ací el nom d'**Humanisme**, un nou corrent cultural caracteritzat per:

- L'**exaltació de l'ésser humà**, que Déu ha creat lliure, responsable dels seus actes i dotat de raó per poder comprendre el món i contribuir al progrés amb confiança i optimisme.
- La inspiració en la **cultura grecolatina**. L'estudi de la llengua grega va permetre la traducció dels grans autors de l'Antiguitat, sobretot Plató i Aristòtil.

... que es va expandir per Europa...

L'Humanisme es va forjar a Itàlia al segle XV i es va estendre per Europa a la primera meitat del segle XVI. El poeta italià Petrarca és considerat el primer humanista, i **Erasmus de Rotterdam**, el més universal per la gran difusió del seu pensament a Europa.

La curiositat intel·lectual dels humanistes els va portar a cultivar molts camps del coneixement. Per exemple, **Thomas More** i **Maquiavel** es van interessar per l'organització política, i els científics Andreas **Vesal** i Nicolau

Copèrnic, per l'anatomia humana i la teoria heliocèntrica, respectivament.

- L'interés per la **ciència i els progressos tècnics** va impulsar l'esperit científic, basat en l'observació i l'experimentació.
- La utilització de les **llengües vernacles** (català, castellà, francès, italià...) com a vehicles de transmissió cultural en substitució del llatí i el grec.

ERASME DE ROTTERDAM

Erasme (1466-1536) era un intel·lectual profundament cristià que va defensar en les seues obres la llibertat de pensament. A l'*Elogi de la bogeria*, va plantejar la lluita entre la tradició medieval (basada en la ignorància i la superstició) i els nous valors humanistes de l'educació i la tolerància.

A Espanya, els ensenyaments d'Erasme es van difondre sobretot pel cercle humanista de la Universitat d'Alcalá de Henares, on va ensenyar el filòleg andalús **Antonio de Nebrija**, autor de la *Gramatica de la lengua castellana* (1492). El valencià **Joan Lluís Vives** i els germans Juan i Alfonso de Valdés van ser deixebles d'Erasme.

... gràcies a la impremta

Fins a mitjan segle XV, només circulaven els llibres que els monjos copiaven a mà als monestirs.

L'alemany **Johannes Gutenberg** va revolucionar la difusió del llibre gràcies a la nova tècnica d'impressió amb tipus mòbils. Els llibres impresos de manera mecànica s'elaboraven amb més rapidesa i tenien un cost més baix.

La impremta va exercir un paper molt important en l'expansió de les idees humanistes i la difusió dels textos clàssics, i de seguida van sorgir impremtes a les principals ciutats europees.

L'any 1472 es va imprimir el primer llibre a Espanya (*Sinodal de Aguilafuente*, Segòvia) i, als anys següents, ja disposaven d'impremtes València, Sevilla, Barcelona, Saragossa... Al segle XVI, Alcalá de Henares i Salamanca es van convertir en grans centres de producció de llibres. Allà s'hi va imprimir la *Bíblia Poliglota Complutense*, en hebreu, llatí, grec i arameu, que va tenir una gran difusió.

ACTIVITAT 53. Explica per què la frase del pensador italià Pico della Mirandola reflecteix el nou esperit humanista: "No hi ha en la naturalesa res més admirable

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

2. Per què va voler Luter reformar l'Església?

La crisi espiritual de l'Església...

Cap al final de l'Edat Mitjana, hi havia un cert descontentament en sectors amplis de la societat pel rumb que havia pres l'Església.

El malestar era provocat pel **luxu exagerat** que envoltava l'alta jerarquia eclesiàstica; l'**escassa cultura** i la relaxació dels costums del clergat; la **compravenda de càrrecs** eclesiàstics, no per vocació religiosa sinó per obtenir-ne beneficis econòmics, i la **venta de butlles i indulgències** per aconseguir el perdó dels pecats.

Alguns humanistes, com Erasme de Rotterdam, van criticar la generalització d'aquestes pràctiques abusives i van defensar una religiositat més íntima, basada en la lectura de la Bíblia.

...va provocar les crítiques del monjo Martí Luter...

Martí Luter era un sacerdot i monjo agustí alemany que, amb motiu d'un viatge a Roma, va poder observar la decadència moral en què estava sumida l'Església i estava convençut de la necessitat de fer-hi reformes.

El fet que va desencadenar la ruptura amb Roma va ser la venda de noves indulgències per part del papa Lleó X, per sufragar la construcció de la basílica de Sant Pere del Vaticà.

Com a resposta, el 1517 Luter va penjar a la porta de l'església de Wittenberg (Alemanya) una llista de **95 tesis** contra la doctrina catòlica i la jerarquia eclesiàstica. Hi condemnava l'enriquiment de l'Església, hi negava el valor de les indulgències i hi defensava una nova religiositat.

...que va fundar una nova Església reformada

La Reforma de l'Església proposada per Luter es fonamenta en tres principis bàsics:

- **La salvació per la fe.** Només la fe en Déu permet la salvació eterna, sense importar els actes que es duguen a terme.
- **L'autoritat de la Bíblia.** Els creients tenen una relació directa amb Déu, per això lligem i interpretem la Bíblia sense la mediació d'un sacerdot. D'ací la necessitat de traduir la Bíblia a les llengües vernacles.
- **El sacerdoci universal.** Tots els batejats són els seus propis sacerdots.

Els pastors, escollits per la comunitat de fidels, poden contraure matrimoni i treballar per obtenir ingressos.

A més, la doctrina luterana nega la sobirania del Papa, elimina els ordes religiosos i el culte a les imatges, i redueix el nombre de sagraments a dos: baptisme i eucaristia (comunió).

L'EXPANSIÓ DE LA REFORMA

La Reforma empresa per Luter i les seues 95 tesis es van difondre ràpidament gràcies a la impremta i van ser l'origen d'altres esglésies protestants.

Malgrat les diferències que presenten quant a doctrina i pràctiques, totes coincideixen en la importància de la lectura individual de la Bíblia i en el rebuig a l'autoritat del Papa.

Església luterana

Els prínceps i nobles alemanys, desitjosos de reforçar la seua autoritat enfront de l'emperador Carles V i el Papa de Roma, van donar suport a les idees de Luter.

El luteranisme es va difondre ràpidament per Alemanya, Suècia, Dinamarca i Noruega.

Església calvinista

Es va iniciar a Suïssa amb Joan Calví i es va difondre per França (**hugonots**) i Anglaterra (**puritans**). A Escòcia, John Knox va fundar l'Església presbiteriana.

Es basa en la predestinació. Sosté que Déu ja ha establert qui podrà aconseguir la salvació (els predestinats) i qui serà condemnat.

Defensa que la faena ens dignifica i que l'èxit en els negocis és un senyal que estem tocats per la gràcia divina i predestinats.

Església anglicana

Va sorgir a Anglaterra quan el Papa es va negar a concedir a Enric VIII l'anul·lació del seu matrimoni amb Caterina d'Aragó.

El 1534, el monarca va proclamar l'Acta de Supremacia, mitjançant la qual es separava de Roma i es proclamava cap suprem de l'Església d'Anglaterra.

La jerarquia eclesiàstica va quedar sotmesa a l'Estat, però es van mantenir alguns dogmes i ritus catòlics.

ACTIVITAT 55. Observa el gravat de Lucas Cranach i respon:

A) Quina pràctica crítica i en què consistia?

B) Quines altres raons van portar a Luter a iniciar la seua Reforma?

A) _____

B) _____

3. Com va reaccionar l'Església catòlica a la Reforma?

La difusió de la Reforma luterana per tot Europa va convèncer les autoritats religioses de la necessitat de frenar-ne l'expansió. Per això, van seguir un triple camí: la **reforma interna** de l'Església, la difusió d'una **nova religiositat** entre els fidels i la **persecució dels protestants**, considerats heretges.

El Concili de Trento va establir la Contrareforma...

La jerarquia eclesiàstica va impulsar un moviment de renovació conegut com a **Contrareforma**. El seu objectiu era la correcció dels errors propis i la defensa dels dogmes de la fe catòlica.

Amb aquesta finalitat, el papa Pau III va convocar el **Concili de Trento** (1545-1563), que va reafirmar els dogmes principals de la doctrina catòlica:

- Va proclamar que la fe era important, però que calia aconseguir la salvació mitjançant les **bones obres**.
- Va reafirmar els **set sagraments**, el caràcter sagrat de la missa i el culte a la Mare de Déu i als sants.

- La **Vulgata**, la Bíblia traduïda al llatí per Sant Jeroni, va ser declarada l'única interpretació vàlida de les sagrades escriptures.

El Concili també es va proposar reformar l'**administració** (cúria) i la **disciplina eclesiàstica**. Per això es van adoptar una sèrie de mesures: es va prohibir la venda d'indulgències; es van crear seminaris per garantir la formació adequada del clergat; es va obligar els bisbes a residir a la diòcesi, i els sacerdots, a les parròquies, i, finalment, es va instar el clergat a portar una vida exemplar i a guardar el **celibat**.

... i en va difondre els principis

Per difondre el nou esperit religiós, es va iniciar la reforma de nombrosos ordes religiosos que havien relaxat la seua disciplina i se'n van fundar altres de nous.

Entre els ordes nous destaca la **Companyia de Jesús**, fundada per Ignasi de Loiola l'any 1540. Els jesuïtes, que tenien una disciplina rígida i depenien directament del Papa, es van convertir en l'instrument de difusió més gran de la Contrareforma arreu del món.

Els seus mitjans d'actuació van ser la predicació, la confessió i, sobretot, l'ensenyament, gràcies a la creació de nombrosos col·legis i universitats a diversos països. També van estendre la predicació fora d'Europa amb la fundació de missions.

LA LLUITA CONTRA ELS PROTESTANTS

El 1542, i davant l'amenaça del protestantisme, el Papa va establir la **Congregació del Sant Ofici** o Inquisició romana, un tribunal eclesiàstic permanent creat per perseguir aquells que es desviaven dels dogmes de l'Església i castigar els delictes contra la fe. També es va crear la **Congregació de l'Índex**, encarregada de publicar la llista de llibres prohibits, considerats contraris a la doctrina catòlica i nocius per a la fe.

Aquesta època va estar marcada per la intolerància religiosa i enfrontaments sagnants entre catòlics i protestants. Les **guerres de religió** es van estendre durant els segles XVI i XVII i van culminar en la Guerra dels Trenta Anys, que va assolir Europa.

ACTIVITAT 56. Llig el següent fragment d'un decret del Concili de Trento i respon:

A) Explica amb les teues paraules el contingut del text.

B) Per què penses que es demana el que es diu al text? Explica-ho de

forma justificada.

A) _____

B) _____

4. El Renaixement. Ruptura artística o tornada a l'Antiguitat?

El Renaixement va ser un moviment artístic vinculat a la revolució cultural de l'Humanisme. Es va iniciar a Itàlia al segle XV (**Quattrocento**) i va aconseguir la plenitud al segle XVI (**Cinquecento**).

Una nova concepció de l'art...

Igual que els humanistes, els artistes es consideraven els successors dels **mestres grecoromans**. Es van inspirar en les obres de l'Antiguitat i van recuperar les regles de l'art clàssic per intentar reproduir la natura i l'ésser humà amb un **esperit científic i racional**.

En les seues obres perseguien la representació de la **bellesa ideal**. Consideraven que l'ésser humà era l'obra més perfecta de Déu i es van centrar en l'estudi de la **natura** i de l'**anatomia**. D'ací el seu interès per la representació de la figura humana i el retrat.

L'art es va secularitzar i va perdre la funció eminentment religiosa que havia tingut a l'Edat Mitjana. Encara que continuaven representant continguts religiosos (escenes bíbliques, imatges de sants...), els artistes es van obrir a **temes profans** sorgits de la **mitologia grecoromana**.

... impulsada per artistes i mecenes

Els arquitectes, pintors i escultors ja no eren artesans anònims sinó artistes que signaven les seues obres per reivindicar la seua originalitat i que començaven a gaudir de prestigi i **reconeixement social**.

Els **nobles**, que havien abandonat l'ideal cavalleresc, es van convertir en **cortesans**. Vivien en luxosos palaus urbans i s'interessaven per les arts i les lletres. Nobles i burgesos es van convertir en **mecenes** dels seus artistes predilectes, als quals encarregaven obres i acollien als seus palaus. Per primera vegada, l'art es va convertir en un **objecte de mercat** i van sorgir els primers col·leccionistes d'obres.

UNA NOVA INTERPRETACIÓ DE L'ANTIGUITAT

Els **arquitectes** italians es van inspirar en els **vestigis arqueològics** de l'Antiguitat que podien contemplar i van adaptar els estils clàssics, amb la barreja d'elements grecs i romans.

Gràcies als avanços en les tècniques de construcció van reinterpretar i van perfeccionar l'arquitectura de l'Antiguitat.

Els **pintors i escultors** van utilitzar la **mitologia grecoromana** com a tema per a les seues obres.

També van exaltar la **bellesa del cos** humà i van reinterpretar els cànons clàssics. L'estudi científic de l'anatomia va permetre als artistes conèixer molt més bé el cos humà i perfeccionar-ne la representació.

Activitat 57. Quins interessos comuns tenien els artistes del Renaixement i els humanistes? Descriu les característiques de l'art renaixentista.

TEMA 9

Art i Imperi

1. Quin va ser l'origen de l'imperi de Carles V?

Abans de complir els 20 anys, Carles d'Àustria ja era el monarca més poderós d'Europa. Com ho va aconseguir? Va heretar l'imperi o el va conquerir?

Nombroses possessions...

Carles, fill de Joana I de Castella i de Felip d'Habsburg, va néixer a Gant (Flandes) l'any 1500. Amb déssset anys, **Carles I** (1516-1556) va rebre una gran herència:

- Dels seus **iaios materns**, els Reis Catòlics, en va heretar la Corona de Castella (que incloïa els territoris americans), la Corona d'Aragó amb les possessions italianes, i el regne de Navarra.
- Dels seus **iaios paterns**, en va rebre els Països Baixos, el Franc Comtat, Luxemburg i els territoris alemanys de la casa d'Àustria. A més, després de la mort del seu iaio, l'emperador Maximilià d'Habsburg, va adquirir la possibilitat de ser coronat emperador del Sacre Imperi Romanogermànic.

... una forta oposició a la Península...

La seua arribada a Espanya com a rei, l'any 1517, no va ser prometedora: va ser vist com un estranger que no parlava castellà i amb la intenció de situar els seus consellers flamencs a llocs rellevants. A més, només va convocar les Corts amb la finalitat d'obtenir els diners necessaris per coronar-se emperador amb el nom de **Carles V**.

El 1520 va marxar cap a Alemanya, enmig d'un malestar creixent, que va esclatar en diverses revoltes:

- La **revolta de les Comunitats** (1520-1521). Es va iniciar a diverses ciutats de Castella, com Toledo i Segòvia. La noblesa i part de la pagesia es van unir en contra de la desatenció del rei pel que fa als assumptes de Castella, i en oposició als consellers flamencs. Les forces comuneres van ser derrotades a la batalla de Villalar.
- L'**alçament de les Germanies** (1519-1523). Es va estendre a la Corona d'Aragó, sobretot als regnes de València i Mallorca. Va ser una revolta urbana i rural: els artesans protestaven contra l'acaparament de càrrecs municipals per parts de la noblesa i el tracte discriminatori de la justícia; els llauradors reclamaven una major protecció contra els arrendaments abusius de la noblesa, que els sumien en la pobresa. Els agermanats van apel·lar a Carles I, qui es va aliar amb la noblesa i va acabar amb els últims focus de resistència.

... i conflictes diversos a l'exterior

La política exterior de Carles V es va caracteritzar per la defensa de la **unitat territorial i religiosa** de l'imperi. Tot això va ocasionar nombrosos conflictes:

- Es va enfrontar amb **França** (1525-1544), el seu gran rival a Europa, pel control del nord d'Itàlia (Milanesat), i el va derrotar a la **batalla de Pavia** (1525).
- Va intentar frenar els **turcs** (1529-1541), que amenaçaven la zona del Danubi i la Mediterrània. En aquest enfrontament, l'emperador va ocupar Tunísia (1535).
- Va mantenir **guerres de religió** amb els prínceps alemanys que donaven suport a la doctrina de Luter (luteranisme) i amenaçaven l'autoritat imperial. Després d'unes victòries inicials (Mühlberg, 1547), l'emperador va reconèixer legalment la religió luterana i va concedir la **llibertat religiosa** als Estats alemanys.

Activitat 58. Llig el següent fragment i explica amb les teues paraules quines eren les reivindicacions dels comuners.

Que, de conformitat amb les lleis i ordenances del regne i amb els antics costums, Sa Majestat no acorda ni ofici ni benefici ni comandament ni pensió ni càrrega als estrangers, sinó només als castellans nascuts i residents al regne (...).

Prohibir l'exportació de llana suposa enormes avantatges als habitants d'aquests regnes (...). Si no s'exporta la llana, es fabricaran en aquests llocs roba (...).

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Les notícies sobre ciutats de gran riquesa i llegendes com la de "El Dorado", van crear una febre conquistadora entre els navegants i soldats arribats a les Antilles. En poc més de 50 anys es van explorar i annexionar territoris que

s'estenien al llarg de milers de quilòmetres.

PER QUÈ VA SER TAN RÀPIDA LA CONQUISTA?

- Per la superioritat tècnica i d'armament dels conquistadors (vaixells amb canons, armes de foc, gossos, cavalls...).
- Per les aliances amb pobles sotmesos als asteques i per la guerra de Successió entre els inques.
- Per les profecies i presagis sobre l'arribada de déus "blancs i barbuts" (els conquistadors).

... van dominar l'Imperi asteca...

Entre els anys 1519 i 1521, **Hernán Cortés** va dominar i es va aliar amb diversos pobles sotmesos als asteques i, mitjançant la seua ajuda i escassos soldats propis, va aconseguir imposar-se als asteques. Els habitants de Tenochtitlán, la capital, van resistir, però Cortés va aconseguir prendre com a ostatge l'emperador Moctezuma, i els va derrotar finalment a la batalla d'Otumba (1521).

La conquesta de Mèxic va obrir el camí a noves expedicions. Cap al sud es va arribar a la península del Yucatán, antic territori maia. Pel nord, Álvaro Núñez Cabeza de Vaca va explorar Florida, cap als territoris dels indis apatxes, Texas i Califòrnia.

... l'Imperi inca...

Després de diversos viatges d'exploració, **Francisco Pi-zarro** es va endinsar cap a l'Imperi inca i el va conquerir entre 1531 i 1533: també amb pocs homes, va capturar l'emperador Atahualpa i en va fer fugir l'exèrcit cap a Cajamarca.

La guerra pel tron entre Atahualpa i el seu germà Huàscar va facilitar la conquesta de la resta de l'imperi. Pizarro va cobrar un gran rescat per Atahualpa, però el va ajusticiar per assegurar-se el control dels territoris.

... i es van endinsar en territoris nous

A mitjan segle XVI, la conquesta va anar estenent-se pel sud del continent. Diego de Almagro i Pedro de Valdivia van conquerir **Xile**; Francisco de Orellana va recórrer l'Amazones, i Juan de Garay va fundar Santa Fe i **Buenos Aires** (Argentina).

Dècades després de la descoberta de l'**oceà Pacífic** (Núñez de Balboa, 1513), Miguel López de Legazpi i Andrés de Urdaneta van conquerir les **illes Filipines**, que van rebre aquest nom pel futur rei Felip, fill de Carles I.

L'ADMINISTRACIÓ DE L'IMPERI

Les terres conquistades van ser incorporades a la Corona de Castella i es van organitzar segons les seues lleis i institucions.

Es van fundar dos virregnats: Nova Espanya (Mèxic, l'Amèrica Central i el Carib) i el Perú (el sud del continent fins a la Patagònia). Cadascun comptava amb un virrei al capdavant.

També es van instaurar els municipis, amb capítols per governar les ciutats, i les audiències per a les qüestions legals i de justícia.

A més es va crear el Consell d'Índies, institució que s'encarregava dels assumptes americans, assessorava el rei i redactava les lleis específiques dels territoris conquistats.

Activitat 59. Relaciona cadascun dels noms amb algun descobriment o conquesta:

Pizarro:

Almagro:

Cortés:

Orellana:

Garay:

Núñez de Balboa:

Legazpi:

Urdaneta:

Cabeza de Vaca:

Activitat 60. Llig el següent fragment i respon:

- a) Explica el contingut del document amb les teues paraules.**
- b) Per què creus que li va causar tanta impressió? Raona la teua resposta.**

A) _____

B) _____

3. Com es van explotar les riqueses de les Índies?

L'objectiu primer dels conquistadors va ser explotar la riquesa de les terres i aprofitar la mà d'obra dels pobles dominats.

L'or i la plata van ser els recursos més desitjats...

Com que mancaven les cobejades espècies de l'Índia, els primers anys, els conquistadors van extraure or de les arenes dels rius mitjançant el treball forçat dels indis. Cap a mitjan segle XVI es van descobrir mines riques de plata a Zacatecas (Mèxic) i Potosí (Bolívia), i aquest metall es va convertir en la principal exportació cap a Espanya.

Per explotar les mines es va emprar la **mita**, una forma de treball forçat, per

la qual cada poble enviava indis a treballar a les mines durant uns mesos, en condicions molt dures i a canvi d'un salari miserable.

... les encomiendas van facilitar mà d'obra captiva...

Igual que a la Península, després de vèncer els musulmans, els reis prenen possessió de les terres, que cedien als conquistadors i a l'Església. Així, els conquistadors van rebre propietats com a recompensa als seus serveis (hisendes).

Els conquistadors també rebien indis en **encomienda**, per evangelitzar-los a canvi de tributs en espècie o en treball.

Els indígenes **encomendados** treballaven a les hisendes, mines, transport, etc., en unes condicions molt dures, supervisats per soldades al comandament d'un capatàs. Vivien en poblats, amb les autoritats o a les mateixes hisendes o mines, en barraques.

L'evangelització dels indígenes va anar a càrrec dels doctriners, frares de diferents ordes religiosos, que van construir nombrosos convents i esglésies per evangelitzar i convertir els indígenes.

A les hisendes properes a la mar Carib, s'hi practicava l'**agricultura de plantació**: cacau, sucre i tabac, aprofitant les bones condicions del clima i del sòl.

Els convents, a més de l'església, incloïen les dependències dels frares, edificis per a magatzems, un hospital, etc. Molts tenien una capella a l'exterior, inspirada en les cerimònies indígenes a l'aire lliure.

... i el comerç es va organitzar en règim de monopoli

El comerç americà, pel seu gran cost, va quedar limitat a mercaderies cares. D'Amèrica s'exportava plata i or, joies i pedres precioses, sedes, cuir, sucre, cacau, tabac i porcellanes (Filipines); i d'Espanya s'importava armes, obres d'art, manufactures, teles, oli i vi.

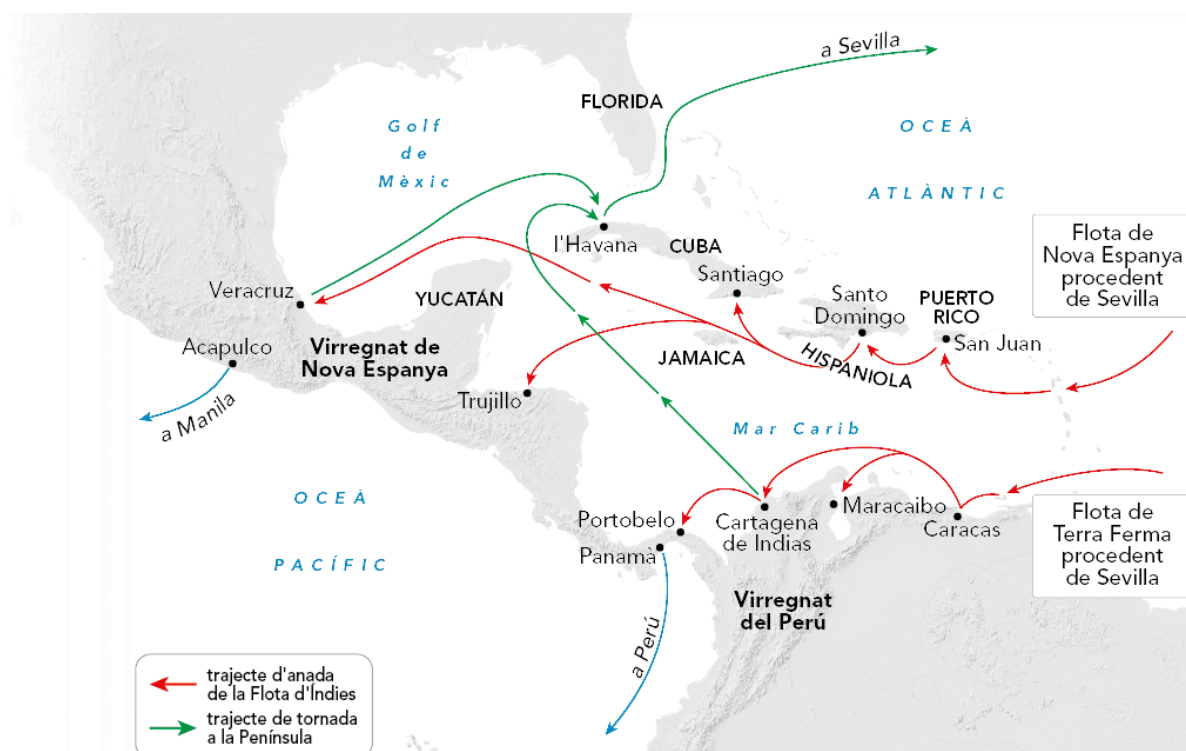
La Corona va monopolitzar tota l'activitat comercial mitjançant la **Casa de Contractació de Sevilla**, des d'on es duia a terme el control administratiu i dels impostos comercials, així com l'elaboració de mapes i la formació de navegants. La Corona, que recaptava l'anomenat quint reial de tot el que arribava a Sevilla, era una de les grans beneficiades del comerç.

El transport es va organitzar mitjançant la **Flota d'Índies**, que agrupava vaixells mercants, protegits per vaixells de guerra per evitar la pirateria.

Activitat 61. Observa el mapa i respon:

- a) Explica què era la Casa de Contractació de Sevilla; digues les seues funcions; i assenyala com arribaven els vaixells si Sevilla no està banyada per l'Atlàntic.**

- b) Imagina que eres un ric ordinari que viu a Veracruz i compra vi, arcabussos i teles portats d'Espanya. Indica les ciutats i els trajectes que seguirien els productes entre Sevilla i Veracruz.
- c) Per què creus que la Flota d'Índies necessitaria major protecció enfront dels pirates en la seua tornada a Sevilla? Raona la teua resposta.

A) _____

C)

4. La societat colonial i la defensa dels indis.

La colonització espanyola del Nou Món es va caracteritzar per l'ocupació de territoris molt extensos i poblats i per la voluntat d'evangelitzar i assimilar els indígenes.

Una població indígena delmada...

La conquesta i colonització d'Amèrica va tenir conseqüències demogràfiques desastroses per als indígenes, atés que van sofrir una **mortalitat molt elevada**.

Les causes principals van ser l'absència de defenses en els nadius contra les malalties portades pels espanyols i les dures condicions de feina imposades pels conquistadors.

A les Antilles i altres colònies, els habitants van quedar pràcticament aniquilats, la qual cosa va obligar a impulsar el **tràfic d'esclaus** negres des d'Àfrica, primer sota control portugués i, més tard, holandès.

... i assimilada a les lleis i costums de Castella...

De Castella van arribar nombrosos pobladors (500 000 durant els segles XVI i XVII), que van poder fer efectiu el domini d'aquests territoris tan amplis.

Juntament amb els colonitzadors, molt prompte van arribar al nou continent un gran nombre de **clergues** encarregats d'evangelitzar els indígenes, així com **funcionaris reials** dedicats a administrar els nous territoris.

La influència castellana es va imposar a les poblacions indígenes. Castella va portar a Amèrica les seues institucions, religió, llengua, lleis, etc., i va reconèixer com a súbdits els indígenes.

La majoria de la població estava constituïda pels pobles nadius americans, que van aportar a l'imperi una destacada diversitat cultural, originada per la resistència dels pobles precolombins a abandonar les seues tradicions.

... va configurar una societat mestissa

La colonització espanyola es va caracteritzar, a diferència d'altres, pel **mestissatge**, és a dir, la barreja de població de diferent procedència.

Aquest mestissatge no va impedir que la societat tinguera una estructura clarament racial amb la població blanca al cim social. Els privilegis i el reconeixement social depenien de la pertinença a un grup determinat, i la mobilitat social era pràcticament inexistent.

Espanyols i criolls monopolitzaven les riqueses i els càrrecs, mentre indígenes i mulats molt difícilment hi podien accedir.

LA PROTECCIÓ DELS INDIS

Per evitar les pràctiques abusives dels *encomenderos* i regular la vida social, política i econòmica a les colònies, la Corona va promulgar les **Lleis d'Índies** (1512 i 1542).

Aquestes lleis consideraven els indígenes d'Amèrica com a persones lliures, prohibien l'esclavització dels indígenes i els tractaven com a súbdits directes de la Corona. Toleraven el sistema de les *encomiendas*, sempre que es donara prioritat a l'evangelització dels nadius i se'ls tractara humanament.

Malgrat aquestes lleis protectores, a la pràctica, els indígenes van continuar sotmesos a la voluntat dels conquistadors i *encomenderos*.

BARTOLOMÉ DE LAS CASAS

Alguns clergues, entre els quals va destacar el dominic Bartolomé de Las Casas, van denunciar reiteradament els maltractaments que rebien els aborígens amb el sistema de les *encomiendas*.

Aquestes denúncies van estimular l'elaboració de les *Lleis Noves d'Índies* per impedir aquests abusos.

Activitat 62. Fes una redacció en la que expliques com s'organitzava la societat a les colònies americanes.

Podeu estar segurs que la conquesta d'aquests territoris d'ultramar va ser una injustícia. Us comporteu com els tirans! Heu actuat amb violència, ho heu cobert tot de sang i foc i heu fet esclaus, heu guanyat grans botins i

*heu robat la vida i la terra a uns homes que vivien ací pacíficament (...).
Creieu que Déu té preferències per uns pobles que per uns altres? (...).*

Bartolomé DE LAS CASAS: *Brevíssima relació de la destrucció de les Índies*,
1552.

5. Com va ser l'impacte d'Amèrica en l'economia i la societat espanyoles?

La colonització d'Amèrica va suposar l'arribada a Espanya de grans quantitats d'or i plata, a més de la riquesa en terres, el comerç i el treball dels indígenes que van obtenir els conquistadors.

Aquestes riqueses van impulsar el creixement econòmic del regne de Castella durant bona part del segle XVI, i va permetre a l'imperi dels Àustria ser la primera potència europea de l'època.

Tanmateix, aquests recursos no van ser ben aprofitats: la Corona els va malgastar, en gran part, en diverses guerres, i l'elit social no els va saber invertir per crear una economia productiva.

L'augment de població i la plata americana van impulsar l'economia...

La població dels regnes d'Espanya va créixer notablement, ja que va passar de 5 milions a 8 milions entre els anys 1530 i 1591. Aquest augment va fer créixer la demanda de béns i aliments, que a més es va incrementar per les necessitats dels que emigraven a les Índies (armes, blat, oli, vi, teles, objectes de luxe, etc.). La **demanda creixent** va impulsar la producció agrícola i industrial, però també la pujada dels preus.

L'afluència d'or i, sobretot, de **plata** entre els anys 1500 i 1650 (180 tones d'or

i 16 000 de plata) va ser la riquesa més gran arribada de les Índies. Però aquest gran volum de plata va reduir el valor de la moneda enfront de les altres mercaderies, i va contribuir a l'**augment de la inflació**.

Els preus van arribar a multiplicar-se per quatre a Castella. El fet que la inflació fora més gran que a altres països de la resta d'Europa va perjudicar encara més l'economia dels regnes hispànics.

... però ni la noblesa va aprofitar la riquesa...

Noblesa i alt clergat van incrementar la riquesa, però no la van invertir en negocis productius com van fer a Holanda i Anglaterra. La seua mentalitat *hidalga* veia deshonroses les activitats "manuals" i destinaven els ingressos a despeses sumptuàries i activitats artístiques que augmentaven la seua influència i prestigi social.

No es va produir un augment considerable de les terres de cultiu ni se'n van millorar les tècniques. Els llauradors no podien fer créixer els seus cultius perquè la noblesa i el clergat s'estimaven més dedicar les terres a la ramaderia.

La llana de les ovelles merines era d'una qualitat excel·lent i la seua venda a Flandes i Itàlia era un negoci molt lucratiu. Aquesta exportació va perjudicar també les indústries de draps locals, els teixits dels quals no van poder competir amb els que s'importaven de Flandes, de més bona qualitat i preu més baix.

En conseqüència, les riqueses arribades d'Amèrica i la demanda més gran no van contribuir a l'ampliació o millores dels cultius o a crear manufactures noves. Contràriament, bona part dels metalls portats d'Amèrica es van utilitzar per pagar la importació de productes de l'estranger.

... ni els comerciants i industrials van poder evitar la dependència econòmica

A la primera meitat del segle XVI, l'augment de la demanda i dels preus va impulsar la indústria de draps i seda a Castella, Llevant i Andalusia; també el ferro i la construcció naval al País Basc, etc.

No obstant això, al final del segle, els preus elevats van donar avantatge als productes estrangers per proveir els mercats espanyol i americà. D'aquesta manera, l'economia castellana es va anar fent més i més **dependent**: exportava matèries primeres (plata i llana) i importava manufactures (armes, teles, etc.).

El comerç amb Amèrica i amb la resta d'Europa va ser sobretot atlàntic, va tenir els seus centres principals a Sevilla, Medina del Campo i Burgos i va propiciar l'existència de mercaders i banquers rics.

Des del final de segle, la competència europea, les guerres que dificultaven el comerç i l'augment dels impostos (que no pagaven la noblesa ni el clergat) van portar mercaders i banquers a estimar-se més invertir en terres, títols de noblesa i deute de l'Estat abans que en el comerç i la indústria, i així a poc a poc es van convertir en rendistes.

Activitat 64. Explica com va repercutir la colonització d'Amèrica en l'agricultura, la indústria i el comerç de Castella tant en un sentit positiu com negatiu.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

6. Va ser un avantatge o un problema per a Felip II heretar tants territoris?

Va heretar un vast imperi...

El 1556, després de quasi quaranta anys de regnat, **Carles V va abdicar** i va

cedir al seu germà el títol imperial i els territoris austríacs, i al seu fill Felip, la resta de les possessions. A més, gràcies als seus drets dinàstics, Felip II va ser reconegut **rei de Portugal** (1581), la qual cosa va suposar la incorporació de les extenses possessions colonials portugueses a Amèrica, Àsia i Àfrica. A diferència del seu pare, Felip II (1556-1598) va establir a Castella el seu centre de poder i va administrar els territoris des de la nova cort de Madrid i el monestir de San Lorenzo d'El Escorial, que va manar construir l'any 1563.

... una sèrie de conflictes exteriors...

Felip II va voler mantenir l'hegemonia dels Habsburg a Europa amb el suport de la potència econòmica i militar de Castella. A més, com a defensor de la **Contrareforma**, va emprendre nombroses guerres a Europa per enfrontar-se a **protestants i turcs** (musulmans).

Els principals conflictes en què va participar van ser:

- La guerra amb **França**, heretada dels temps de Carles I, no va concloure fins a la victòria de Felip II a la **batalla de Sant Quintí** (1557).
- Per frenar l'expansió de l'Imperi turc al Mediterrani, Felip II es va aliar amb Venècia i el Papat, i es va imposar a la **batalla de Lepant** (1571).
- Als **Països Baixos**, l'augment dels impostos i l'expansió dels calvinistes van desencadenar la revolta. Les Províncies del nord, de majoria protestant, van declarar la independència, la qual cosa va provocar la **guerra de Flandes** (1566-1648). Aquest conflicte va concloure amb el reconeixement de la independència de les Províncies Unides.
- Felip II va organitzar el 1588 una intervenció contra **Anglaterra**, com a represàlia als atacs a la flota espanyola que comerciava amb Amèrica i al suport anglès als protestants holandesos. L'**Armada Invencible** va constituir un **gran fracàs** per als plans del monarca.

... i greus desordres a l'interior

L'existència a Espanya de nombrosos jueus conversos i moriscos va propiciar-ne la persecució per motius religiosos.

Per aquest motiu, es va fomentar l'actuació de la **Inquisició**, que celebrava processos i actes de fe per jutjar els catòlics sospitosos de qualsevol desviació religiosa. També es va imposar el concepte de "neteja de sang", que impedia ostentar càrrecs als qui tingueren avantpassats jueus o musulmans.

Els problemes més greus es van produir arran de la persecució dels **moriscos granadins**. Això va desencadenar la revolta de Las Alpujarras l'any 1568, que va ser sufocada militarment després de tres anys de lluita, i

va comportar la dispersió d'uns 80 000 moriscos per altres zones de la Península.

La centralització dels regnes peninsulars iniciada per Felip II va provocar un **conflicte a Aragó** (1591) quan Antonio Pérez, un antic secretari del rei, va ser acusat d'assassinat. Aquest va fugir a Aragó per acollir-se a les lleis aragoneses i Felip II va entrar amb el seu exèrcit a Saragossa, i hi va imposar la seua autoritat per sobre dels furs d'Aragó.

QUÈ VA SER LA REVOLTA DE LAS ALPUJARRAS?

L'any 1567, Felip II va promulgar la Pragmàtica Sanció, que prohibia la llengua, vestits, costums i tradicions dels moriscos. Els intents de negociació per part dels moriscos van fracassar i va esclatar la revolta, al capdavant de la qual es va posar Aben Humeya.

Les tropes de Felip II, comandades per Joan d'Àustria, van sufocar la revolta després d'una llarga resistència a les zones rurals. Les propietats dels moriscos que van morir, van fugir o van ser desterrats van ser repartides entre repobladors castellans.

Activitat 65. Digues tres diferències entre els imperis de Carles V i el de Felip II.

7. Va ser complicat administrar un imperi tan immens?

Un dels imperis més extensos de la història...

L'imperi dels Àustria estava format per milions de súbdits i una multitud de territoris repartits per tot el món. La seua administració va dependre fonamentalment de dos factors:

- **Distància:** La gran extensió de l'imperi dificultava la comunicació, que depenia, de vegades, de les condicions meteorològiques, els atacs d'enemics i, fins i tot, de la sort.
- **Diversitat:** L'imperi comprenia nombrosos territoris, regits per un mateix monarca, però amb diverses institucions, lleis, monedes i llengües. Aquesta diversitat es va traduir en la diferència d'interessos polítics, econòmics i religiosos, que van ocasionar molts conflictes.

... va necessitar una administració complexa...

Carles I i Felip II van augmentar la centralització del poder i van crear una administració forta i unes institucions de govern directament controlades per la monarquia.

- En **qüestions polítiques**, el rei governava amb l'ajuda dels secretaris i l'assessorament dels diferents consells. Cada territori comptava amb un virrei o un governador, que governava en representació del monarca.
- Per a les **qüestions econòmiques**, el rei havia de comptar amb l'aprovació de les Corts de cada territori per establir impostos nous.
- En **qüestions legals i administratives**, la justícia era exercida en nom del rei per mitjà de cancelleries i audiències. Una xarxa de corregidors, escrivans i notaris s'encarregaven de representar l'administració del rei a qualsevol territori de l'imperi.

... un exèrcit d'elit i molts diners

La defensa de l'imperi va recaure en forces navals i, sobretot, en forces terrestres. Aquestes forces estaven formades pels **terços**, una unitat d'infanteria integrada per milers de soldats a sou, la major part alemanys, italians i espanyols.

L'estat de guerra permanent i la multiplicitat de fronts simultanis van fer necessàries grans sumes de diners. L'exèrcit es finançava amb els impostos, els metalls preciosos arribats des d'Amèrica i els préstecs de les grans

famílies de banquers alemanys i genovesos.

Els costos elevats per mantenir l'exèrcit van accentuar l'endeutament de la monarquia i van accelerar el procés de decadència de l'imperi al segle XVII.

Activitat 66. Per què creus que els exèrcits eren tan importants per a defensar els territoris colonials?

Activitat 67. Llig el text i explica, segon el que diu l'autor i amb les teues paraules, per què les distàncies eren tan importants a l'hora de governar les colònies.

El rei era incapaç d'exercir des de Madrid el seu monopoli a les Índies, a Àfrica i, encara menys, a Àsia. (...)

Un dels majors problemes va ser la circulació de la informació. El viatge entre la metròpoli i les colònies més properes a l'Atlàntic era d'unes tretze setmanes d'anada i d'íhuit setmanes de tornada. (...) Això no era més que el primer pas, perquè dins de les colònies, podien ser necessàries diverses setmanes per comunicar-se (...).

Totes aquestes línies eren vitals per als fluxos de plata, soldats o mercaderies dels quals vivia l'imperi.

El palau, símbol del poder absolut

Un conflicte generalitzat molt devastador...

A més, va ser molt mortífera a causa de l'ús d'armes de foc, que va obligar a canviar les tàctiques de combat, en una època en què els mètodes per quarir ferides eren escassos i molt rudimentaris.

El 23 de maig del 1618, a Praga, un grup d'aristòcrates van capturar i van

llançar per la finestra tres comissaris imperials que s'oposaven a l'edificació d'un temple protestant. No obstant això, els defenestrats van caure sobre un munt de fems i en van eixir il·lesos.

Temorosos de la reacció de l'emperador, els bohemis van sol·licitar ingressar en la Unió Protestant. Van nomenar rei al seu líder, Frederic V, però l'emperador el va destituir i va prohibir el culte protestant.

... amb causes religioses i polítiques...

La guerra va començar al Sacre Imperi Romanogermànic per l'oposició entre catòlics i protestants, però les causes eren més profundes i implicaven diversos conflictes:

- La **disputa política** dins del Sacre Imperi entre l'emperador, partidari de centralitzar el poder, i els prínceps alemanys, que en defensaven l'autonomia.
- La **divisió religiosa** entre catòlics i protestants sorgida arran de la Reforma al segle XVI.
- La **pugna per l'hegemonia** a Europa entre les potències emergents (Principats alemanys, Províncies Unides, França, Suècia...) i la monarquia dels Habsburg, que regnava a Espanya i Àustria.

... que es va desenvolupar en diverses fases

El conflicte va esclatar a **Bohèmia** l'any 1618, quan la noblesa va nomenar rei a un príncep protestant per desafiar l'emperador catòlic, Ferran II. Per aturar la revolta, l'emperador va demanar ajuda al rei d'Espanya.

El conflicte religiós va adquirir un caràcter internacional quan les altres regions protestants i **Dinamarca** van fer costat als rebels bohemis.

Davant la retirada dels danesos i les victòries del bàndol catòlic, el regne de **Suècia** va entrar en el conflicte i tots dos bàndols es van equilibrar (pau de Praga).

La guerra va fer un gir definitiu amb l'entrada de **França**, país catòlic, que es va aliar amb els protestants per perjudicar Espanya i combatre la influència dels Habsburg.

LA PAU DE WESTFÀLIA

Les derrotes del bàndol catòlic van portar a la pau de Westfàlia (1648), que va donar inici a **un nou equilibri polític** a Europa:

- Es va recompondre el **mapa polític**. Espanya va haver de reconèixer la independència del nord dels Països Baixos (les Províncies Unides),

França va guanyar territoris i Suècia es va convertir en una nova potència.

- Es va posar fi a l'etapa iniciada per Carles V, fonamentada en el predomini de la dinastia Habsburg sobre el conjunt de prínceps i reis europeus, i en la imposició del catolicisme com a religió de l'Imperi.
- Es va iniciar el predomini dels **Estats nacionals**, majoritàriament regits per **monarques absoluts**. La monarquia hispànica va perdre l'hegemonia europea, que va passar als Borbons francesos.
- Va acabar el llarg període de guerres de religió, i es va acceptar la **igualtat** i la **llibertat religiosa**.

Activitat 68. Per què França, sent un país catòlic, va fer costat als protestants al conflicte? Creus que va aconseguir els seus objectius?

Raona la risposta.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Activitat 69. Per què la Pau de Westfàlia va iniciar una nova etapa en la història europea? Creus que va posar fi a l'hegemonia del doble poder polític (emperador) i religiós (Papa) heretada de l'edat mitjana?

Argumenta-ho

2. Com va sorgir la monarquia absoluta?

A Europa, després de la pau de Westfàlia...

Després de la guerra dels Trenta Anys, els països del nord d'Europa, Suïssa i Anglaterra van reafirmar les seues esglésies nacionals luterana, calvinista o anglicana, mentre que els països del sud i Àustria van mantenir el catolicisme.

A més, la fi de l'hegemonia dels Habsburg va permetre l'ascens d'altres potències:

- Les **Províncies Unides** van experimentar un important desenvolupament naval i comercial, i van configurar un nou règim polític, la república.
- **Suècia** es va convertir en l'estat més important del Bàltic i va estendre la seua influència gràcies al seu desenvolupament comercial.
- **França** es va consolidar com la potència hegemònica d'Europa i va expandir un nou model polític: la **monarquía absoluta**.

RICHELIEU, EL CARDENAL MALVAT?

El cardenal Richelieu (París, 1568-1642) va ser ministre de Lluís XIII de França. Era un polític pragmàtic, mogut per raons d'Estat i desproveït de consideracions ideològiques o espirituals. Per això, va prendre la decisió d'entrar en la guerra dels Trenta Anys al costat del bàndol protestant per reforçar el poder del rei de França a Europa.

La novel·la d'Alexandre Dumas *Els tres mosqueters* el presenta com un ésser

maquiavèl·lic enemic dels espadatxins, que encarnen els ideals cavallerescos (valor, lleialtat...).

... França va imposar la monarquia absoluta...

El procés de concentració de poder per part dels reis, que s'havia iniciat al començament de l'Edat Moderna amb l'aparició de les monarquies autoritàries, va culminar amb el **regnat de Lluís XIV**.

El rei de França es va convertir en el model d'un sistema de govern, l'**absolutisme**, que va ser adoptat per la major part dels Estats europeus, amb excepcions com Anglaterra i les Províncies Unides.

La religió catòlica va exercir un paper determinant en la consolidació de l'absolutisme. Com que els reis ho eren per desig de Déu, no havien de rendir comptes de les seues accions a la Terra, i qüestionar-ne el poder era com ofendre Déu.

Els reis van comptar amb el suport de teòrics, com Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704), un clergue francès que defensava l'origen diví del poder monàrquic i considerava l'absolutisme la millor forma de govern possible.

LLUÍS XIV, "EL REI SOL"

El regnat de Lluís XIV (1643-1715), el monarca més poderós d'Europa, va representar l'apogeu de França. Al seu voltant, s'hi va constituir una cort de milers de nobles que rebien rendes i privilegis a canvi de convertir-se en fidels cortesans al seu servei.

L'esplendor de la seua residència, el **palau de Versalles**, que simbolitzava el poder del rei, i el luxe de la vida cortesana van enlluernar la resta de corts europees, que van seguir el model francès.

Amb la frase "L'Estat soc jo", Lluís XIV va deixar clar que tot el seu regne orbitava al voltant de la seua persona, a imatge del Sol.

... en què el rei posseïa tots els poders

El monarca absolut era l'encarnació mateixa de l'Estat:

- Concentrava **tots els poders**, que exercia sense cap límit. El govern del país, l'aprovació de les lleis i l'administració de la justícia requereien sobre la seua persona.
- Els habitants del regne eren súbdits seus: estaven sotmesos a l'**arbitrarietat** de les seues lleis i de la seua justícia, i no gaudien de cap dret.
- Per exercir de manera eficaç totes les seues funcions, va multiplicar el nombre de **funcionaris** i d'alts càrrecs de l'Estat, que responien només

- La **imatge del monarca**, enaltida pels artistes, es va convertir en el millor element de propaganda interior i exterior.

[illegible]

Els prínceps actuen com a ministres de Déu i els seus lloctinents a la Terra. Per mitjà d'ells, Déu exercita el seu imperi. Per això el tron reial no és el tron d'un home sinó el de Déu mateix. Es fa palès, per tot això, que la persona del rei és sagrada i que atemptar-hi és un sacrilegi.

3. On va sorgir el parlamentarisme?

Tot i que a la major part d'Europa hi predominava l'absolutisme, que imitava el model francès, a Anglaterra i a les Províncies Unides hi va triomfar un nou sistema polític: el **parlamentarisme**, que reconeixia els drets dels ciutadans i la separació de poders.

A ANGLATERRA, DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ GLORIOSA

A la fi del segle XVII, després d'una sèrie d'enfrontaments civils, Anglaterra es va convertir en el primer Estat amb una monarquia parlamentària.

La dinastia dels **Estuard** pretenia establir una monarquia absoluta sense control parlamentari. Aquest fet va provocar dues **guerres civils** (entre 1642 i 1649), que van enfrontar monàrquics i defensors del Parlament. Van vèncer els parlamentaristes, dirigits per Oliver Cromwell, i, l'any 1649, el rei Carles I va ser decapitat i s'hi va instaurar una república.

L'any 1660, el Parlament va restablir la monarquia dels Estuard. Aquesta vegada el nou rei, Carles II d'Anglaterra, va acceptar el control del Parlament i, el 1679, va votar a favor de l'acta d'**Habeas Corpus**, que garantia la llibertat individual i impedia detenir una persona de manera arbitrària.

L'any 1689, la política absolutista de Jaume II d'Anglaterra i la seua fe catòlica van provocar l'anomenada Revolució Gloriosa. Els revolucionaris van oferir la Corona al príncep holandès Guillem d'Orange, de religió protestant. Jaume II d'Anglaterra va fugir del país i Guillem III d'Anglaterra va jurar la **Declaració de Drets** (*Bill of Rights*), que limitava el poder del monarca.

A LES PROVÍNCIES UNIDES, DESPRÉS DE LA INDEPENDÈNCIA D'ESPANYA

Les Províncies Unides dels Països Baixos es van organitzar com una **república confederal** dirigida per un governador (*stadhouder*), que havia de respondre dels seus actes davant els diputats dels Estats Generals (el Parlament).

La república confiava el govern de les províncies als representants de les burgesies locals i establia una cambra federal per al govern del conjunt del territori.

Un Consell d'Estat, que solia estar presidit per un membre de la família noble dels Orange-Nassau, s'encarregava de la política exterior i les finances.

EN QUÈ CONSISTIA EL PARLAMENTARISME?

En el nou sistema polític anglés sorgit el 1689, el poder del rei estava controlat pel Parlament, que a més elegia el primer ministre d'entre els seus membres.

Els poders executiu i legislatiu estaven separats, i la justícia era independent. A més, els ciutadans tenien garantida la defensa de les seues llibertats i drets individuals, fixats en la llei *Bill of Rights*, que el monarca es comprometia a respectar i fer complir.

No obstant això, el sistema seguia marginant la gran majoria de la població, perquè només podien votar els que disposaven de diners o propietats.

QUI FORMAVA EL PARLAMENT?

Els grans terratinents (nobles i burgesos), els comerciants i els artesans constituïen una majoria al Parlament i aprovaven lleis que afavorien els seus interessos econòmics.

Aquesta composició del Parlament va contribuir a la transformació i el gran creixement de les economies d'Anglaterra i les Províncies Unides.

Activitat 72. Què establia la Declaració de Drets? Explica el contingut del document amb les teues paraules.

Els lords (...) i els comuns conjuntament reunits i formant una representació completa i lliure de la nació declaren:

-
- This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface.

[illegible][illegible]

4. Un període de crisi i canvis econòmics.

Al llarg del segle XVII, Europa va viure una època de crisi i grans transformacions, no només en l'àmbit polític i so-cial, sinó també en l'econòmic.

La **crisi econòmica** va afectar, sobretot, països com Espanya, Itàlia i Portugal, mentre que les Províncies Unides i Anglaterra van promoure canvis econòmics, basats en la renovació de l'agricultura i del comerç marítim.

Guerres, fam i pesta a la primera meitat del segle...

Els primers anys del segle XVII es van caracteritzar per una marcada disminució de les temperatures mitjanes que va afectar negativament l'**agricultura**. La successió de males collites unida a instruments arcaics i tècniques agràries antiquades i, per tant, poc productives, va suposar el desproveïment dels mercats i l'encariment dels preus.

Els **conflictes bèl·lics** van agreujar la situació d'escassetat: van provocar milers de morts al camp de batalla i saquejos de pobles i ciutats, van dificultar el transport d'aliments i van restar mà d'obra al camp. La conjunció de tots aquests factors va comportar **èpoques de fam** freqüents que van colpejar una població ja molt afeblida.

L'aparició, l'any 1649, d'una **epidèmia de pesta bubònica** procedent d'Àfrica va disparar la mortalitat, ja molt alta a conseqüència de la fam i la guerra. Així doncs, la població europea que havia experimentat un creixement demogràfic durant els dos segles anteriors es va estancar i, fins i tot, a llocs com Espanya o Alemanya, va disminuir. L'emigració cap a Amèrica també va contribuir a l'**estancament demogràfic**.

... seguides d'una recuperació

A partir de mitjan segle XVII, Europa va experimentar una notable recuperació econòmica i demogràfica, que va estar impulsada per una sèrie de **transformacions econòmiques**:

- La introducció d'**innovacions tècniques** en el camp i de nous cultius i adobs va comportar un augment de la **producció agrícola**. La major quantitat i varietat d'aliments va permetre alimentar més bé la població.
- Les **noves formes de producció** van permetre fabricar més productes i reduir-ne el preu. Així van sorgir les primeres **manufactures**, que

reunien en un mateix local diversos treballadors que rebien un salari, i la **indústria a domicili**, en què els llauradors produïen béns a casa seua per complementar el treball agrícola.

- L'**expansió colonial** dels Estats, impulsada pels avanços en la navegació i els descobriments geogràfics, va fer possible el desenvolupament del **comerç d'ultramar**. Europa es va beneficiar molt dels intercanvis entre continents, sobretot per mitjà de les grans **companyies comercials**. En aquest procés, les antigues potències (Espanya, Portugal i Itàlia) van cedir el domini del comerç mundial a **les Províncies Unides i Anglaterra**.

La **burgesia** va exercir un paper fonamental en el desenvolupament del comerç i les noves indústries. La proliferació de comerciants, negociants, banquers i prestadors va donar lloc al **capitalisme comercial** i a l'ascens social de la burgesia.

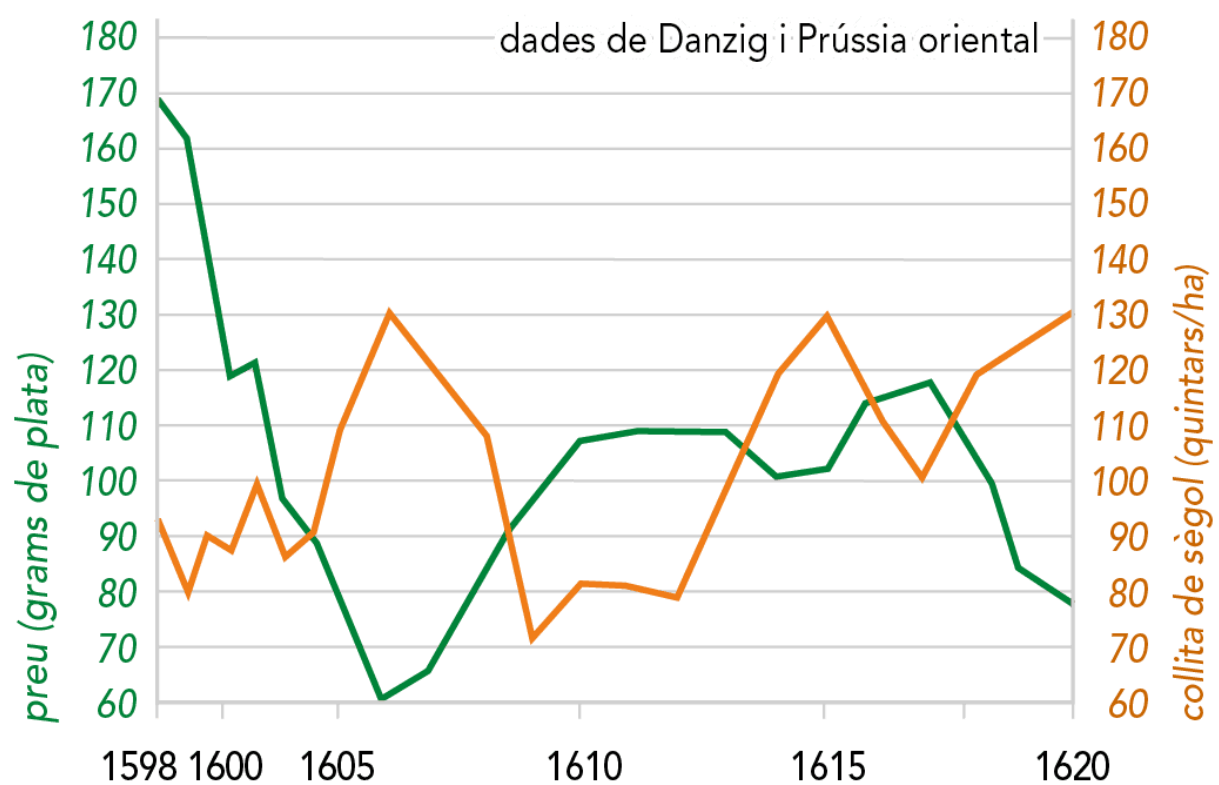
MERCANTILISME I COMERÇ ULTRAMARÍ

Al llarg del segle XVII es va imposar el mercantilisme. Aquesta teoria econòmica afirma que la riquesa d'un país es manté per la quantitat de metall preciós (or i plata) disponible i defensa que l'Estat ha d'intervenir per enfortir la seua economia.

D'una banda, calia que l'Estat promoguera el comerç d'exportació per obtenir més riqueses. Per altra banda, havia d'implantar mesures proteccionistes, és a dir, impostos (aranzels) que encariren les importacions de béns estrangers, i promoure la indústria i la producció agrícola nacional.

Activitat 74. A partir de la infografia, identifica les principals pandèmies de la història i escriu-les. Després, assenyala si les conseqüències demogràfiques de les pestes del segle XVII han estat les mateixes que les de la COVID-19 i digues les diferències que pots establir entre les dos.

Activitat 75. Observa el gràfic; fes una breu descripció del que es descriu al mateix; i digues la relació que es pot establir entre el rendiment agrícola i els preus.

5. Com es va produir la revolució científica?

Els científics van partir de les idees humanistes...

Durant el Renaixement, els humanistes van començar a qüestionar-se les creences de l'època, basades només en la fe i en la lectura dels textos antics, i van proposar noves teories basades en l'experimentació i l'ús de la raó.

Al segle XVI, l'astrònom **Nicolau Copèrnic**, el precursor de la ciència moderna, **va transformar el concepte de l'Univers que imperava fins llavors**. Va demostrar, emprant càlculs matemàtics, **l'heliocentrisme, la teoria que situa el Sol al centre de l'Univers**, i la Terra i els planetes al seu voltant.

Van ser els científics del segle XVII els que van dur a terme la verdadera revolució del coneixement, basada en l'**experimentació i l'observació directa** dels fenòmens naturals. Per això es van haver d'enfrontar a tradicions i prejudicis molt arrelats en la societat i vèncer l'oposició de l'Església, que rebutjava noves teories que posaren en dubte el saber revelat a les Sagrades Escriptures.

... van crear un mètode nou...

Amb la finalitat d'obtenir nous coneixements, així com per comprovar la validesa dels sabers transmesos per les antigues fonts d'autoritat, com Tomàs d'Aquino, els científics van desenvolupar un **mètode (el mètode científic)** nou que partia de dos punts fonamentals:

- L'**empirisme**, que afirma que tot coneixement naix de la percepció sensorial i l'experiència. Perquè el coneixement siga vàlid, ha de ser provat per mitjà de l'experiència.
- El **racionalisme**, que sosté que la raó humana és l'eina principal per

generar coneixements.

EN QUÈ CONSISTEIX EL MÈTODE CIENTÍFIC?

Combina l'observació de la realitat (empirisme) amb la reflexió racional (racionalisme). Tota recerca ha de seguir diversos passos:

- S'observa la realitat i es plantegen preguntes sobre un fenomen.
- Es formula una hipòtesi o explicació provisional del fenomen.
- Es fan experiments per comprovar si la hipòtesi es compleix.
- S'analitzen les dades obtingudes i, si la hipòtesi es verifica, es generalitza en forma de lleis.

La ciència utilitza les matemàtiques per expressar les hipòtesis i els resultats, i formular les lleis que se'n deriven.

... van utilitzar instruments nous...

Per a l'**observació dels fenòmens** es van inventar el microscopi i el telescopi, com el que va emprar Galileu per observar el cosmos; per al **mesurament**, es van utilitzar el termòmetre i el baròmetre.

Els científics no haurien pogut dur a terme la seua tasca sense el suport dels mecenes que finançaven la seua tasca. L'interès per la ciència va augmentar i alguns monarques, nobles i burgesos rics van impulsar la creació d'**acadèmies científiques**, que promovien la **recerca** i el **progrés tècnic**, i l'intercanvi d'informació i el debat entre científics.

No obstant això, les dones no van tenir accés a les acadèmies fins al segle XX, i les que es dedicaven a la ciència, com l'astrònoma alemanya Maria Winkelmann, només podien ser ajudants dels seus marits.

... i van aconseguir grans progressos

El mètode científic unit als instruments nous va conduir a grans **descobriments** en diferents camps del saber:

- En **matemàtiques**, René **Descartes** va desenvolupar la geometria analítica i les coordenades cartesianes, i Gottfried Leibniz i Isaac Newton, el càlcul infinitesimal.
- En **física**, **Newton** va descobrir la llei de la gravitació universal, i Blaise Pascal va enunciar el principi que porta el seu nom referent a la pressió transmesa en fluids.
- En **astronomia**, Johannes Kepler va completar la teoria heliocèntrica en establir les lleis de les òrbites planetàries. **Galileu** les va confirmar i va fer descobriments nous (com els cràters de la Lluna o els satèl·lits

de Júpiter).

- En **medicina**, William Harvey va descobrir la doble circulació de la sang, i Miquel Servet, anteriorment, la circulació pulmonar.

EL JUDICI CONTRA GALILEU (1633)

Galileu va ser jutjat per la Inquisició i obligat a reconèixer públicament la falsedat de les seues idees sobre l'heliocentrisme. Va ser condemnat a presó perpètua, però se li va permetre que la complira al seu domicili. Sempre va defensar la necessitat d'establir la independència entre la fe i els fets científics.

Activitat 76. Què entenem per mètode científic? En què es basa? Què penses que fa un científic si la hipòtesi que ha formulat no es verídica?

[illegible]

6. El Barroc, l'art de l'emoció i la propaganda?

A les últimes dècades del XVI va sorgir a Itàlia el Barroc, un nou corrent artístic que va ser seguit a la resta d'Europa:

- Als **països catòlics**, el Barroc va servir per a les idees de la Contrareforma. La representació de miracles, èxtasis místics i martiris havia de suscitar la fe i la pietat dels fidels.

La decoració fastuosa de les esglésies era una demostració de força enfront

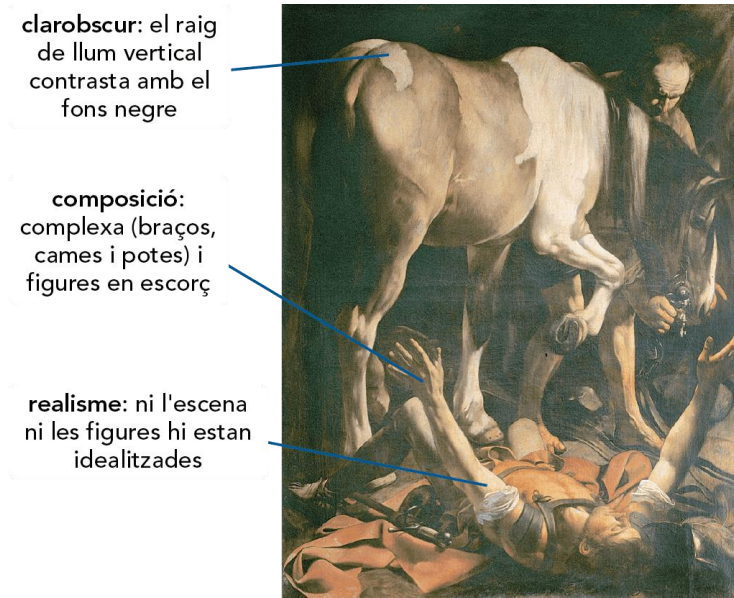
de l'austeritat dels temples protestants, que mancaven d'imatges.

- Als **països protestants**, l'art reflectia els gustos i el poder econòmic de la burgesia comerciant, que encarregava obres més intimistes (retrats, temes domèstics, natures mortes, etc.).

UN ART PER COMMOURE

A diferència de l'art renaixentista, caracteritzat pel racionalisme, la simetria i l'equilibri dels elements, l'art barroc buscava **exaltar els sentiments i generar emocions**. El Barroc es caracteritza per:

- La **complexitat de les composicions**, amb formes corbes i asimètriques, per donar una sensació de moviment i inestabilitat.
- El **color** i la **llum**, per crear efectes sorprenents o dramàtics, especialment en les obres religioses.
- El realisme, per impressionar l'observador amb escenes que susciten sentiments (temor, pietat...).
- El gust per la **teatralitat** i el **simbolisme**, per crear un món de sensacions, per exemple amb la combinació de pintura, escultura i arquitectura (retaules).

UN ART AL SERVEI DEL PODER

El Barroc va servir per promoure els ideals religiosos i polítics. Tant l'Església com els monarques absoluts i la noblesa van exercir de mecenes dels artistes.

El Barroc va enaltir el poder dels reis i l'origen diví de la monarquia absoluta mitjançant la representació dels símbols dinàstics i els triomfs militars.

Roma es va convertir en la capital de l'arquitectura barroca. Amb el patrocini dels papes, arquitectes com Bernini i Borromini van dissenyar esglésies, places i fonts, que van transformar la ciutat.

UNA ARQUITECTURA EXUBERANT

Els artistes del Barroc van recórrer als elements arquitectònics del Renaixement, però no per crear harmonia i equilibri.

Els arquitectes van utilitzar els ordres clàssics amb una grandària desproporcionada per crear **espais gran-diosos**. També, van introduir formes corbes (còncaves i convexes), que produïen efectes de llum i ombra,

Les esglésies catòliques estaven **profusament decorades**: sobretot els murs i columnes (columna salomònica), i les impressionants cúpules cobertes de pintures.

Barroc es considera, en gran manera, un art al servei de la

Contrareforma i del poder absolut.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

El Segle d'Or espanyol. Llums i ombres.

El segle XVII va ser un període de profunda crisi econòmica i política a Europa. Aquesta crisi va adquirir una gravetat especial als territoris dels Àustria, cosa que va contribuir de manera decisiva a la seua decadència militar i política.

El segle XVII es va caracteritzar per una **crisi demogràfica** a tots els territoris

de la monarquia hispànica, i va ser encara més evident a la Corona de Castella. Durant aquest segle, la població dels territoris peninsulars es va mantenir en els 8,5 milions d'habitants, arran de les causes següents:

- Les **males condicions climàtiques** van ocasionar gelades, inundacions i sequeres, i van provocar males collites i fam. En una societat al límit de la subsistència, les diferents **malalties** i, sobretot, els nombrosos brots de pesta, van originar una greu **despoblació** a l'interior peninsular i un augment acusat de la mendicitat.
- A la disminució de la població també hi van contribuir l'**emigració** d'una part important de la població cap als territoris americans a la recerca de noves oportunitats i l'**expulsió dels moriscos** de la Península l'any 1609.

... el comerç i la indústria van entrar en declivi...

El descens demogràfic i la partida dels moriscos, que es dedicaven bàsicament a tasques agrícoles, van empitjorar els problemes de l'agricultura i de la despoblació del camp.

També es va esdevenir un **descens en la demanda de productes**, que es va veure agreujada per la disminució de la demanda americana i la reducció del comerç. L'economia de les colònies es va diversificar i va augmentar l'autoproveïment de productes bàsics (cereals, vinya, ramaderia...). A conseqüència d'això, les colònies americanes van anar independitzant-se gradualment del monopoli de Sevilla.

D'altra banda, les riqueses obtingudes d'Amèrica no es van reinvertir a promoure la indústria, sinó que es van emprar per adquirir terres (per viure de rendes) i productes estrangers (de preu més alt). D'aquesta manera, algunes ciutats, com Segòvia, Conca o Toledo van veure reduïda a un terç la indústria de draps i seda que existia l'any 1580, i el mateix va ocórrer amb la població.

... es va produir el col·lapse financer...

La participació de la monarquia hispànica en **llargs i nombrosos conflictes** europeus va tenir un cost molt elevat per a la hisenda. Aquest augment de les despeses va coincidir amb un descens de les remeses d'or i plata que arribaven de les Índies, que es van malgastar, en bona part, finançant les guerres.

Els ingressos habituals de la Corona no van ser suficients per pagar les despeses i els comptes públics van fer fallida. Per fer front al dèficit creixent de la hisenda i a les fallides constants (impossibilitat de pagar els deutes),

es van adoptar diferents mesures:

- Es **van pujar els impostos** a Castella i es van demanar **crèdits constants** a curt termini i interès alt, per la qual cosa el deute va augmentar sense parar.
- Es **van devaluar les monedes** de coure, que es van tornar a encunyar amb un valor nominal molt superior i amb menor quantitat de plata.
- Es **van vendre** títols de noblesa, deute públic ("renda") i càrrecs de l'administració alhora que es **confiscava** la plata dels particulars que arribava d'Amèrica.

... i l'empobriment de la població

A Castella, l'economia va quedar malmesa, i els comerciants, convertits en rendistes que invertien en terres, títols de noblesa, càrrecs i rendes.

La pujada d'impostos i el desproveïment van enfonsar en la **pobresa** la major part de la població, la qual cosa va ocasionar nombroses revoltes. Les ciutats van acollir molts llauradors arruïnats i els carrers es van omplir d'una nombrosa població de marginats.

La crisi va ser menor als territoris de la Corona d'Aragó, exclosos de la conquesta i del comerç americans.

Activitat 78. Llig el text de Sancho de Moncada. Com argumenta que Espanya ha desaprofitat les oportunitats?

Cap altra potència del món té tantes oportunitats per al comerç com Espanya, però la descurança en què tenen l'agricultura, la negligència del Govern i la desídia dels espanyols fan que altres nacions se n'aprofiten (...).

Espanya, rica en fruits, terres i flotes ha empobrit arran de no forjar-les (...) i fa el contrari del que li convé: ven la llana i compra les teles fetes (...). Els estrangers (...) porten ací tot el necessari perquè els ho comprem, de manera que ací ja no hi ha res en què treballar. (...)

Sancho DE MONCADA: *Restauració política d'Espanya*, 1619.

2. Com van perdre l'hegemonia els Àustria al segle XVII?

Una política controlada per privats...

Els monarques del segle XVII, **Felip III**, **Felip IV** i **Carles II** no van participar tan activament en els assumptes del govern com els seus predecessors, i en van deixar la responsabilitat i la gestió en mans de **privats** o **favorits**.

Els privats dirigien el govern i controlaven els consells i les xarxes clientelistes, i atorgaven càrrecs i beneficis a familiars i partidaris, i incorrien sovint en pràctiques corruptes. Van sorgir per la feblesa dels reis però, sobretot, per la gran complexitat de l'administració.

... que va reactivar guerres...

Durant el segle XVII, els monarques van continuar lluitant per la defensa dels seus territoris i del catolicisme.

Felip III i el **duc de Lerma** van signar la pau amb Anglaterra (1604) i la treva dels Dotze Anys amb les Províncies Unides (1609), a fi de recuperar l'economia. No obstant això, Felip III va decidir participar en la guerra dels Trenta Anys.

El regnat de **Felip IV** va ser un període de guerres en molts fronts. Per tal de reforçar el poder reial i assegurar-ne l'hegemonia a Europa, el **comte duc d'Olivares** va dissenyar una estratègia basada en dos pilars:

- La **Unión de Armas** suposava la creació d'un gran exèrcit per a la defensa de l'Imperi, mantingut no només per Castella sinó també per la resta dels territoris.

- La **uniformització de lleis i institucions** de tots els seus regnes, seguint el model de les de Castella.

... i va produir revoltes

En el context de depressió econòmica i guerra amb França, la pressió fiscal sobre els diferents regnes i la *Unión de Armas* van desembocar en la **crisi del 1640**:

- A **Catalunya** es va produir la revolta dels llauradors (el Corpus de Sang), a conseqüència de l'establiment d'impostos nous i la tensió per la presència de les tropes que lluitaven contra França. La revolta es va generalitzar i les autoritats del Principat van posar Catalunya sota la sobirania del rei de França. El conflicte va concloure l'any 1652, quan l'exèrcit de Felip IV va ocupar Barcelona i es van restablir les institucions catalanes.
- A **Portugal** es va produir una rebel·lió per exigir-ne la independència, i van proclamar rei al duc de Bragança (Joan IV). Els revoltats van tenir el suport de França i Anglaterra, i la Corona en va reconèixer la independència l'any 1668.
- També es van produir alçaments a altres territoris, com **Andalusia**, **Aragó** i **Nàpols**.

COM ES VA PRODUIR LA DESINTEGRACIÓ DE L'IMPERI HISPÀNIC?

Durant el regnat de Felip IV es van multiplicar els fronts bèl·lics en què es van veure implicats els terços hispànics:

- **Guerra dels Trenta Anys** (1618-1648), en suport a l'emperador Habsburg de Viena contra els Estats protestants alemanys i aliats.

En el marc d'aquesta guerra, que va enfrontar diversos països europeus, les Províncies Unides, que estaven en conflicte amb la monarquia hispànica des dels temps de Felip II, l'any 1621 van reiniciar la lluita per la independència.

- **Guerra amb França** (1635-1659), que es va aliar als protestants alemanys, temerosa que els Habsburg consolidaren la seua hegemonia a Europa.

Les derrotes van concloure amb tractats molt adversos que van significar la **pèrdua de l'hegemonia de l'Espanya** dels Àustria en favor de la França

de Lluís XIV:

PAU DE WESTFÀLIA (1648)

Va suposar la independència de les Províncies Unides dels Països Baixos.

PAU DELS PIRINEUS (1659)

França va rebre els territoris del sud de Flandes i nord de Catalunya, i es va concertar les noces de Lluís XIV de França amb Maria Teresa, filla de Felip IV.

PAU DE LISBOA (1668)

Va suposar la independència de Portugal.

PAU DE NIMEGA (1678)

França annexionava el Franc Comtat i altres places espanyoles, que li permetien tancar la frontera nord.

Activitat 79. Sintetitzu com va canviar la política exterior de Felip III a Felip IV. Per a fer-ho, descriu en poquet paraules què va passar en cada regnat.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

3. Com era i vivia la societat hispànica?

El 80 % de la població vivia en **àmbits rurals**, llogarets i hisendes disperses. Les ciutats solien ser de dimensions menudes, amb algunes excepcions com Sevilla, que amb quasi 130 000 habitants era la ciutat més poblada de la Península.

Una societat molt desigual i amb contrastos...

Durant els segles XVI i XVII es van produir algunes novetats en els **estaments** de la societat hispànica:

- El nombre de **nobles** va augmentar durant aquest període, ja que la Corona va vendre títols per obtenir recursos econòmics. L'ideal de vida del noble era viure de les rendes obtingudes de les seues propietats (terres, cases, càrrecs públics, etc.), per la qual cosa van ser molt freqüents els plets per demostrar la condició de noble, ja que tal característica alliberava del pagament d'impostos.

A més, van abundar els **hidalgos** (membres de la baixa noblesa amb escasses propietats), que van viure en condicions pròximes a la pobresa, perquè consideraven la faena un deshonor.

- El **clergat** també va augmentar en nombre, sobretot el clergat regular. A diferència de les congregacions masculines, els convents de monges exigien un dot per poder-hi accedir.
- L'**estat pla** incloïa nombrosos llauradors, empobrits per la dificultat de pagar les rendes als senyors, així com artesans i comerciants arruïnats per la pujada de preus, la competència estrangera i la pèrdua de mercats a l'interior.
- La **burguesia** va reduir el dinamisme comercial, i durant el segle XVII va accedir a l'ideal rendista de la noblesa, per mitjà de la compra de títols nobiliaris o l'establiment de vincles matrimonials amb famílies hidalgas.

El **contrast entre els estaments** privilegiats i els no privilegiats es percebia en tots els àmbits de la vida quotidiana: l'habitatge, la manera de vestir, l'alimentació...

ELS MARGINATS SOCIALS

Una part important de la població eren pobres. Des del final del segle XVI, la mala situació econòmica va provocar l'augment de la delinqüència i del nombre de rodamons, que van assolir la xifra de 150 000.

La **vida picaresca** del segle XVII la componia un grup heterogeni d'homes i dones de diferents estrats socials, que incloïen des de joves lladres que cometien petits furtus a estafadors, bandolers, etc.

També existien establiments de població gitana, subjecta a nombroses

restriccions (desplaçaments, activitats econòmiques, tradicions pròpies...) i es practicava el tràfic d'esclaus.

... intolerant amb les minories religioses...

La intransigència religiosa i racial va afectar els **jueus conversos** i els moriscos (denominats "cristians nous"). Els **estatuts de neteja de sang**, que exclouïen de l'accés a determinats càrrecs a qui tinguera avantpassats jueus o musulmans.

Per part seua, la **Inquisició** sotmetia les persones sospitoses d'heretgia a **actes de fe**, un judici públic perquè renegaren de les seues creences.

El 1609, Felip III va decretar l'**expulsió dels moriscos** de la Península. Primer es va fer efectiva al **Regne de València** i a Andalusia. Les conseqüències van ser **demogràfiques**, amb la deportació de 270 000 persones i la despoblació d'àmplies zones; **econòmiques** (pèrdua de mà d'obra llauradora i abandonament de cultius, sobretot a València i Aragó) i **culturals** (pèrdua de la diversitat).

... i discriminatòria...

La **discriminació segons el gènere** era habitual, amb alguna excepció en els àmbits religiós i cortesà, en dones influents com la princesa d'Èboli. Legalment, les dones podien heretar, però, a diferència dels homes, no rebien terres ni diners en metàl·lic, sinó robes, joies i estris de la llar. També depenien del seu marit per a la gestió dels seus béns, percebien salaris més baixos i no podien exercir oficis públics.

... però amb una intensa vida social

La **vida social** era molt important: l'assistència a oficis religiosos o els passejos eren oportunitats magnífiques per observar i ser vist. Les tertúlies eren habituals i no faltaven les bregues i els de-safiaments. Les representacions teatrals eren una de les activitats d'oci preferides de tots els grups socials.

Activitat 80. Som una societat més igualitària i tolerant que la dels

Àustria? Fes una redacció en la que compares les societats d'aquella època i l'actual.
